

Kiss László

A legnagyobb magyar Hont megyei kapcsolatai 150 éve hunyt el gróf Széchenyi István

A Húsvét, Krisztus feltámadásának emléknapja ősidők óta örömnép. Másfél évszázaddal ezelőtt azonban a Húsvét vasárnap nem a nagyheti gyász végét jelentette, hanem egy újabb, országos gyász kezdetét. Gróf **Széchenyi István**, akit még az „ellenfél”, **Kossuth Lajos** is a „legnagyobb magyarnak” nevezett, 1860. április 7-ről 8-ra virradó éjszaka – máig tisztázatlan körülmények közt – a döblingi idegszanatóriumban főbe lőtte magát.

A magyar polgári reformmozgalom szellemi atyját sok szál fűzte a Felvidékhez. Legismertebb a pozsonyi kapcsolat – közülük kiemelkedik az 1825. november 3-i felszólalása a diétán (országgyűlésen), amikor is birtokainak egy évi jövedelmét ajánlotta fel a létesítendő Akadémia céljaira. A 2010-es esztendő kiemelkedő évfordulója apropóján megpróbáljuk – korábbi írásaink, kutatásaink anyagát felhasználva – csokorba fűzni azokat a szálakat, amelyek Széchenyit a történelmi Nagy-Hont vármegyéhez fűzik.

Széchenyi Hont megye táblabírája

Széchenyi valószínűleg élete 34. évében, 1825-ben került először kapcsolatba Hont megyével. A már említett, s a reformmozgalom kezdetének tekintett pozsonyi diétán ismerkedett meg a megye „követeivel” (mai fogalmakkal: országgyűlési, parlamenti képviselőivel): **Gudics Jánossal** és **Majthényi Antallal**. Naplójában kétszer is, október 4-én, majd 7-én említi Gudics nevét, aki az országgyűlési napló szövegének ellenőrzésére megválasztott bizottság tagja volt¹. A két követ – aki tanúja volt Széchenyi országos visszhangot kiváltó, Akadémiát alapító ajánlásának – bizonyára a gróf Hont megyei kultuszának megteremtői közé tartozhatott. E kultusz egyik legfontosabb mozzanata Széchenyi kinevezése a megye táblabírájává. A nevezetes eseményre 1830-ban került sor, amikor a gróf személyesen vett részt Hont vármegye tisztújító közgyűlésén. A megye reformkori történetének krónikása, **Gyürky Antal** (1817–1890), így ír közel félévszázad múltán a jeles eseményről: „Az ekkép megválasztott tisztikar az esküt letévén, a főispán táblabírákat nevezett, és pedig elsőnek gróf Széchenyi Istvánt, kit viharos éljenekkel üdvözöltek a megye rendei, mi szépen visszatükrözi a megye akkori szellemét²”. Gyürky – aki az eseménykor mindössze 13 éves volt, így aligha lehetett jelen személyesen – állításának két szépséghibája is van. Egyrészt szeptember 30-ára teszi a valóságban március 29-én lezajlott eseményt. E pontatlanság következtében az 1907-ben megjelenő megyei monográfia, Gyürkyre hivatkozva, ugyancsak e dátumot szerepelteti a tisztújítás napjaként³. Másrészt Széchenyit nem, csupán megválasztásának tényét üdvözölhették a rendek viharos éljenzéssel. E két kiigazítást a legilletékesebb, Széchenyi tanúbizonysága alapján tesszük meg (a megye 1830-as jegyzőkönyve, sajnos, ma már nem lapozható fel

– valószínűleg a „felszabadító” Vörös Hadsereg katonái égették el 1944/45 telén a megyei levéltár feldúlásakor). Széchenyi ugyanis 1830. március 28-án ezt jegyezte be naplójába: „– Minden zugban Abdera. A régi megyeháza egy fabarakk. Az új megyeháznak egy negyede van készen ... a pénz elfogyott – valószínűleg ellopták! Sár, szegénység, hívság, és imitt-amott egy nevetségesen felcifrázott és hatyüprémmel⁴ szegett atilla!”⁵.

Az idézett sorokban nem szerepel sem Ipolyság – 1806-tól Hont megye székhelye s így a tisztújítások színhelye – sem Hont megye neve. Az eredeti naplószerzőben azonban bizonyára szerepelt, a – ugyanis arra utal, hogy a „Minden zugban Abdera” előtti szöveget **Tasner Antal**, a Széchenyi-hagyaték gondozója olvashatatlaná tette. Így tett eleget a gróf azon kívánságának, hogy naplójának kényesebb részletei ne kerüljenek a nyilvánosság elé. Tasner buzgalma érthető, hiszen a meghagyott, s fentebb idézett jellemzés cseppet sem hízelgő az ipolyságiak számára. Abdera ugyanis azon görög város neve, melynek lakói ostobaságukról híresek. (Csupán az érdekesség kedvéért jegyezzük meg, hogy „Abdera” minősítésű szerepeltetése még a 19. század végén is megszokott volt: amikor irodalmunk „ellentmondásokkal teli költőjét”⁶, **Komjáthy Jenő** tanárt (1858–1895), az iskolaszék elnöke elüldözte Balassagyarmatról, a költő *Búcsú Abderától* c. versével mondott véleményt). Nem szolgált a hontiak dicsőségére a vármegyeházukkal kapcsolatos meglátás sem, hogy t. i. az építéséhez szükséges anyagiakat szétlopkodták. A sáros, falusias külsejű megyeszékhely lakóinak tehát kevés okuk volt a „hívságra” és a „hatyüprémre”.

Nem sokat változik Széchenyi véleménye másnap, március 29-én sem: „Tisztújítás. A personalis jó beszédje – s úgy mindha fogat is csikoríthatna. Úgy tűnt föl nekem, túlságosan is Majthényi mellett volt. – Minő könnyű csekély súlyú törvényhozó intelligencia! Ó jól kiművelt emberfőben több praktikus tudás és intelligencia búvik meg, mint minden száz magyar koponyában. Tizenkét óráig vártunk. Semmit sem határoztak – el kellett mennünk”⁷.

A mindössze pár héttel korábban megjelent *Hitel* legfontosabb mondanivalója – „a tudományos emberfő mennyisége a nemzet igazi hatalma” – köszön vissza a napló ipolysági soraiból! A magyar irodalom huszadik századi óriása, az orvosból lett író, **Németh László** írja Széchenyi-könyvében, hogy mióta a gróf a Hitelt megírta, folyton szidja a magyarokat, s erre példaként éppen az Ipolyságon írt sorokat idézi⁸. Nos, látva a tisztújító megyegyűlés határozatlanságát, Széchenyinek Ipolyságon sem lehetett oka honfitársai dicsérésére.

Ha a március 28-i naplórészlet Ipolyságra, Hontra vonatkoztatása megkérdőjelezhető is, a másnapi bejegyzés eloszlatja kétségeinket. A Széchenyi által említett „persona-

lis” ugyanis nem más, mint **Majláth György** (1786–1861) királyi személynök, az 1825-ös diéta alsó táblájának elnöke, aki 1828-tól Hont vármegye főispánja is. Őt a király nevezte ki a megye élére, a többi tisztségviselőt, s így a megye tulajdonképpen vezetőit, az alispánokat is, a közgyűlés választotta meg – ez volt a sokat emlegetett „tisztújítás” (restauráció). A personalis által is támogatott Majthényi pedig azonos azzal a **Majthényi Antallal**, aki 1825-ben a megye követeként bekerült Széchenyi Naplójába is⁹. Talán a „personalis jó beszédjének” is köszönheti, hogy ő nyeri el az első alispáni széket. Gyürky idézett könyve hozza a többi tisztségre megválasztottak lajstromát is, mi most csupán egy névre hívjuk fel a figyelmet. A Bozóki járás főszolgabírójává **Luka Sándort** választották meg – vele még találkozunk a későbbiek során. Mint az idézett naplórészletből kiderült, Széchenyi nem várta meg a szavazás végét. Valószínűleg ezért nem található utalás a táblabírává váló kinevezéséről naplójában, hiszen arra – mint Gyürky írja – csak a tisztikar megválasztása után került sor. Talán e tény is közrejátszhatott abban, hogy Széchenyi Hont megyei táblabíróvá nem vált közismertté. Naplójának 1978-as, szlovákiai (!), kiadásához csatolt *Széchenyi István életrajzának főbb adatai* c. összeállítás sem említi ezt, holott a honti kinevezés másfél évvel megelőzte Pest vármegye hasonló gesztusát. Az 1991-ben kiadott „történelmi-művelődéstörténeti kronológiában” már szerepel a honti táblabírótság ténye is¹⁰, miután e sorok írója levélben hívta fel Gazda figyelmét a korábbi összeállítások e hiányosságára.

Széchenyi tehát Hont vármegye táblabírája lett!

Napjainkban hajlamosak vagyunk a „táblabírótságot” lekicsinylő hangnemben, a magyar konzervativizmus jelképeként emlegetni. A táblabírák eredetileg az ítélkező táblák tiszteletbeli bírói voltak. Széchenyi korában táblabírónak nevezték a közügyeket tiszteletbeli, tehát nem fizetett állásban intéző nemeseket is. Ilyen értelemben kel védelmükre **Jókai Mór** *A régi jó táblabírák* c. regényében: „*A táblabíró volt az ország közigazgatása, törvényhozója, bírója, ügyvédje, orvosa, költője, tudósa, könyvcsinálója és könyvmegvédője*”. E tiszteletbeli „hivatal” fejében a táblabíró részt vehetett az illető megye közgyűlésein, és – ha nem is volt a megyében birtoka – szavazhatott is. Nem tudjuk, élt-e Széchenyi ezzel a joggal, valószínűleg nem. A megyéhez fűződő szálai azonban nem szakadtak meg 1830 után sem, sőt 1832-ben újra Hont megyébe látogatott.

„Legjobb barátomat vesztettem el”

1832. július 10-én Széchenyi az alábbi sorokat jegyezte be naplójába: „*Vácra. A püspököt elkerültem. Migazzi kastélya angyalian bájos. Gyalog Nógrádra. Tisztességes vendéglősre akadtam – de rossz. A régi vár szóra sem érdemes – és romjaiból látni, hogy a magyar mindig és minden időben néhány évszázaddal más népek mögött kullogott. Éjszaka Szemerédre Steinlenhez. Csinos táj – keskeny ágyak – tűrhető ház – kiváló emberek*”¹¹.

A korabeli sportokat – lovaglást, úszást, vívást – rendszeresen űző, 41 éves Széchenyi számára nem lehetett nagy megterhelés a Vác és Nógrád közti mintegy 15 km-es gyaloglás. Tett ő ettől hosszabb gyalogtúrát is; 1819-ben pl. Bécsből gyalogolt haza, Nagycenkre, 14 és fél óra alatt. Valószínű azonban, hogy Nógrádból már lovon vagy kocsin folytatta útját a Börzsöny vadregényes tájain keresztül. Naplójából nem derül ki, hol kelt át az Ipolyon. Az ipoly-sági kőhidat is elkerülhette, hiszen nyáridőben az Ipoly, még alsó szakaszán is, bárhol átgázolható. Az éjszakát – mint olvashattuk – már a Nógrád megyével határos Hont megyében töltötte, annak is egy kis falujában, Felsőszemeréden (ma: Horné Semerovce).

1715-ig két Szemeréd terület el egymás tőszomszédságában. Ekkor azonban az alsószemerédiek, hogy megszabaduljanak a falu mellett gyakran elvonuló katonaság fosztogatásaitól, elköltöztek a Selmec patak völgyéből. A magára maradt Felsőszemeréd Széchenyi látogatása idején 50–60 házból álló, mintegy 600 lelket számláló kisközség. Semmi nevezetessége nincs a falunak, **Fényes Elek** 1847-es *Magyarország leírása* még a nevét sem említi majd. Annál híresebb a tőszomszédságában fekvő Szalatnya, amely a reformkorban a megye leghíresebb fürdője. Ma már csak a „Slatina” néven palackozott „savanyúvíze” emlékeztet egykori hírnevére. Széchenyi azonban mégsem Szalatnyára, hanem Szemerédre látogat el azon a forró júliusi napon. Miért? Kihez?

„*Steinlenhez*” – találjuk meg a szűkszavú választ magában a naplórészletben. A többször idézett 1978-as kiadásához csatolt Névmutató sem bőbeszédűbb: „**Steinlein Eduárd báró** (1785–1833) – *Bajorország bécsi követé*”¹². Hogyan kerül azonban egy bajor báró a Hont megyei sárfészekbe? Felesége, **paczolai Hellenbach Zsuzsanna** (1794–1881) révén. A környék legcsinosabb kisasszonyának számító Zsuzsanna **Hellenbach János Gottfried** (1659–1728) ükunokája volt. Hellenbach orvosdoktor volt, és az osztrák császár, **I. Lipót** sikeres gyógyításáért kapott bárói rangot. Ennek ellenére a Rákóczi-szabadságharc idején a fejedelem oldalára állt, aki teljhatalmú selmeci bányagróffá nevezte ki őt. Hellenbach a háborús körülmények közt is kemény kézzel igazgatta a bányákat, nem riadt vissza még a katonaság bevetésétől sem a „sztrájkoló” bányászok ellen. Bizonyára a kemény kéz és a szakértelem egymásra találása Hellenbach személyében „feledtetni el” Béccsel doktorunk kuruc múltját, mert 1711 után a császár ismét Hellenbachot nevezi ki selmeci bányagróffá. Érdemei elismeréséért kap földesúri jogot a Selmecbányához közeli Felsőszemeréden, ahol egy csinos kastélyt is építtet¹³. E kastély vendége volt Széchenyi 1832-ben.

A kastély ura ekkor már Steinlein báró, aki valószínűleg Bécsben ismerkedett meg az ott bálozó Zsuzsanna kisasszonnyal. A sok udvarló közül (egyikük, egy francia „álgróf” szemerédi kalandjait **Vay Sarolta** dolgozta fel *Svindler* c. írásában¹⁴) végül is Bajorország bécsi követségének titkára, **Steinlen Ede** nyerte le a szép Zsuzsanna kezét. Házassága révén magyarországi

földbirtokos lett Steinleinből, s így megnyílt az út a honfiúsításhoz. A honfiúsításról csak az országgyűlés dönthetett. Steinleinnek évekig kellett várnia, hiszen **I. Ferenc** császár 1811 óta 14 éven át országgyűlés nélkül uralkodott. Végre 1825-ben a már bevezetőnkben említett híres diétán került sor a honfiúsításra, melyről Széchenyi is beszámol Naplójában. Szeptember 26-i bejegyzése idézi azokat az érveket, melyek a két honfiúsításra javasolt személy „indigenátusának” megszavazása mellett szóltak. E szerint **Metternich** herceget „*az államnak tett nagyérdemű szolgálataiért*” tartják érdemesnek a honfiúsításra, míg Steinlein báró csak mint „*honfitársa és pártfogoltja a császárnénak*” nyeri el a rendek beleegyezését¹⁵. (**Karolina** bajor hercegnő a negyedik felesége volt I. Ferenc császárnak).

Lehet, hogy Széchenyi éppen itt, a pozsonyi diétán barátkozik össze Steinlein báróval (naplójában következetesen Steinleinnek írja a nevét). Steinlein egyébként rászolgált a rendek bizalmára: nem csak a császárné pártfogoltjaként kívánt tetszelegni, hanem aktívan részt vett a közéletben is, különösen a barátja által kezdeményezett akciókban. A Széchenyi által 1832. február 10-én létrehozott *Budapesti Hidegyesület* február 28-án az elnökévé választotta „*a Bécsben nagy befolyással rendelkező indigéna Steinlein Saalmenstein Eduárd bárót, aki a megtisztelő megbízást azzal a kikötéssel fogadta el, ha Széchenyi vállalja az alelnöki tisztséget*”¹⁶. Lehet, hogy éppen a Lánchíd ügye is szóba került az elnök és alelnök szemerédi találkozásán. Sajnos, Széchenyi naplójából nem derül ki, meddig tartózkodott a gróf Szemeréden, ill. hogy az ott éjszakázáson túl milyen programot szervezett számára barátja. A következő, szintén Steinleint érintő bejegyzés ugyanis már csak 1833. január 23-án kerül be a Naplóba. Széchenyi aznap érkezik meg Pozsonyból Pestre, részt vesz egy „piknikbálon” s ott éri a tragikus hír: „*Steinlein a végét járja, fél tizenkettőkor meghalt!!! Legjobb barátomat vesztettem el.*”¹⁷ S hogy e sóhajt és minősítést nemcsak a friss gyász mondatja Széchenyivel, arra bizonyíték egy két évvel későbbi naplóbejegyzése. 1835. május 14-én Fekete gróf halála kapcsán írja Széchenyi: „*Istenem, hány jó barátunkat veszítettük el néhány esztendő óta? Két Keglevich, Csáky István, Steinlein, Gyulay, most Fekete. Az ellenségeink szívósabbak!*”¹⁸ Az elhunyt Steinlein helyét a hidegyesület élén **Szegedy Ferenc**, a Hét-személyes tábla bírója foglalta el¹⁹.

Sajnos, Széchenyi 1832-es újabb Hont megyei látogatása, felsőszemerédi éjszakázása gyorsan feledésre merült – a már idézett Gyürky sem említi. Valószínű, hogy nem tudott e látogatásról Felsőszemeréd híres szülőtte, **Ivanka Imre** (1818–1896) sem, pedig ő 1848 nyarán, mint Batthyány miniszterelnök nemzetőrségi titkára, igen szoros kapcsolatban állott az akkor közlekedésügyi miniszterként működő Széchenyivel. 1881-ben kiadott emlékiratában, amely értékes adalékot szolgáltat Széchenyi forradalom alatti szerepléséhez, bizonyára említette volna Széchenyinek szülőfalujában, Szemeréden tett látogatását is – ha tudott volna róla.

„...képe a Gyűlés Teremében fel függesztessen...”

Széchenyi az 1830-as évek közepén jut népszerűsége csúcspontjára. Az általa kezdeményezett *Magyar Tudós Társaság* (Akadémia) orgánuma, a *Tudománytár* 1835-ben megjelent V. kötete pl. így tanúskodik e népszerűségről: „*Nemzetünk valódi férfiúját gróf Széchenyi Istvánt legujjobban ismét hazánk több vidékei siettek érdemeiért megtisztelni... Nagy-Hont martius 20.d. tartott közgyűlésében a grófnak képét gyűlési termében felfüggeszteni rendeli*”. Módunkban volt az 1944-es dűlást a csodával határos módon „túlélő” 1835. évi „protokollumot”, a megyegyűlések kézzel írott jegyzőkönyvét átlapozni, és így e kurta hírt a leghitelesebb forrásból bővítjük ki.

Az 1835. március 20-i közgyűlés egyik fontos pontja az ún. követi utasítások pótlása volt. Ehhez tudni kell, hogy minden megyét két-két követ képviselt a pozsonyi országgyűlés alsótábláján – ennek elnöke volt a már említett Majláth „personalis”. A követek feladata volt azon törvényjavaslatok támogatása, melyekkel az őket megválasztó megyei közgyűlés is egyetértett. Ritkán előfordulhatott az is, hogy a követ nem értett egyet megyéje utasításával, s inkább lemondott követi tiszteréről, semmint elveivel nem egyező ügyre szavazzon. Így távozott éppen az 1835-i diétáról Szatmár megye követe, a *Himnusz* költője, **Kölcsey Ferenc**. Nos, az eredetileg már január 19-i közgyűlés által megfogalmazott utasítások mellé e „pótló utasítások” 4. pontja megismétli a már valószínűleg januárban megszületett javaslatot: Hont vármegye követei indítványozzák Széchenyi István koronaórré való kinevezését. Sajnos, az említett jegyzőkönyv januárra vonatkozó lapjai hiányoznak, s így velük az indítvány januári „születése” nem bizonyítható. A januári dátum mellett szól azonban Széchenyi naplójegyzése 1835. február 24-én: „*Hont vármegye - mindenki másnak, hogy koronaőr leszek*”²⁰. A „mindenki más” a többi 51 megyét jelenti, kiknek „pártolását” Hont megye körlevélben kérte ki.

Ugyanezen (márciusi) közgyűlés elrendeli azt is, hogy „*aláírások útján a Megyébe szerzendő Költségen a tisztelt Gróf lefestetvén, annak képe a Gyűlés Teremébe fel függesztessen*”. A megvalósítással megbízott két főszolgabíró a „*gróffal magokat Levelezésbe tevén*”, a június 20-i közgyűlésen felolvasták Széchenyi válaszát. A gróf egyrészt a koronaőri hivatalt „*serényen magától elhárítván*”, másrészt közli, nincs ellene „*képe mássa*” lefestésének. A két honti indítvány sorsa ennek megfelelően alakul. November 12-én **Szilassy Józsefet**, Torna megye főispánját választja meg az országgyűlés koronaőrnek, 1836-ban pedig „*az első művészetéből megélni tudó*” magyar festő, **Barabás Miklós** (1810–1898) megfesti Széchenyi képét Hont megye számára. A kép ünnepélyes leleplezésére 1837-ben kerül sor, és a festmény az 1920-as évek elejéig díszítette az ipolysági megyeház üléstermét. Mai holléte ismeretlen.

„...én is kapjak macskazenét...”

A harmincas években Széchenyi és Hont megye kapcsolata, amint láttuk, felhőtlen volt. Az új évtized azonban

egyre több ürmöt csepegtet az addig örömteli viszonyba. Az 1839-40-es országgyűlésen sikerült elfogadtatni néhány jelentős reformtörvényt, kiszabadulnak a politikai foglyok – köztük Kossuth Lajos. Széchenyi úgy látja, ideje felhagyni az ellenzékieskedéssel, a további haladás csak Béccsel együtt lehetséges. Ezért ragad tollat, amikor az 1841-től megjelenő *Pesti Hírlap* hasábjain, annak szerkesztője, Kossuth továbbra is Bécs ellen „izgat”. Kiadja *A Kelet népe* c. röpiratot, melynek Kossuth-ellenes hangneme a haladás táborának élénk, nemcsak szóban, de vitairatokban is megnyilvánuló reakcióját váltja ki. Az egyik legélesebb hangú támadás éppen Hont megyéből éri Széchenyit!

1841 utolsó napjaiban kerül ki a nyomdából *A Kelet népe felnyitotta szeméit egy Nyugotfinak* c. röpirat. A kis kötet a szerző megnevezése nélkül, pontosabban **Nyugotfi** álnév alatt jelent meg. 1986-ban Kossuth, báró **Éötvös József** és **Fáy András** Széchenyinek címzett vitairata mellett Nyugotfi írása is újra kiadásra került egy reprint-kötetben, anélkül, hogy a kötet szerkesztője nevére nevezte volna „Nyugotfit”²¹. Talán egy teljesen anonim szerzőről van szó, kinek kilétét még ma is homály fedi? Korántsem! „Nyugotfi” valódi neve s kiléte ismert volt a leginkább érintett Széchenyi előtt is, aki naplójába már 1841. november 30-án – tehát még a röpirat megjelenése előtt – ezt jegyezte be: „Pongrácznak hívják azt a férfit, ki ellenem a gyalázkodó írást írta”²². Másnap, báró **Mednyánszky Alajos**, a kor ismert kultúrpolitikusa ígéri meg Széchenyinek, hogy átnézi Pongrácz kéziratát, majd közli a gróffal, hogy „Pongrácz Lajos könyvéből minden személyes töröltetett”²³.

Ki volt ez a magát „Nyugatfiának” nevező Pongrácz Lajos, aki „gyalázkodni” mert gróf Széchenyi ellen? A válasznak témánk szempontjából legérdekesebb része: **Pongrácz Lajos** (1815–1899) Hont vármegye esküdtje és Kossuth Hírlapjának Hont megyei „levelezője” volt. Az életútja iránt érdeklődő figyelmébe ajánlom monográfiámat²⁴, ill. a vitairatát részletesen tárgyaló, a Széchenyi-konferencián elhangzott előadásom szövegét²⁵. Talán Pongrácz honti származása is közrejátszott abban, hogy a már ekkor „a legnagyobb magyarnak” tartott Széchenyi, Hont megye táblabírája, egyedül Nyugotfi vádaskodásaira reagált írásban. Pongrácznak szánt válaszát maga Kossuth tette közzé hírlapja hasábjain!

Tovább hidegült Széchenyi és Hont viszonya 1842 után, amikor Hont megyében is az ellenzék került hatalomra. Széchenyi, aki a kormánypártiakkal (konzervatívokkal) való szövetségben látja reformjai megvalósításának lehetőségét, barátai közé fogadja a honti konzervatívok vezérért, Luka Sándort. Azt a Lukát – Széchenyi táblabírává választása kapcsán már említettük őt –, aki az 1832–36-os országgyűlésen még az ellenzék sorait erősítette, és még 1837-ben is Kossuth Törvényhatósági Tudósításainak volt honti levelezője! 1841-től egyre sűrűbben bukkan fel neve Széchenyi naplójában. „Hosszan beszélek Lukával ... legyen alnádor etc.” – írja pl. 1842. november 26-án.²⁶ 1845-ben pedig ismételtelen foglalkozik „Luka nevezetes fáklyazenéjével”. Luka ugyanis közben egyike lett azok-

nak a kormányhű adminisztrátoroknak, akiket Bécs 1843 tavaszán az ellenzéki megyék nyakára ültet. Az egykori ellenzéki Luka – köpönyeget fordítva – 1845 tavaszán botrányos körülmények közt megbuktatja az addig uralmon levő honti ellenzék. A „honti állapotok” néven elhíresült eset részletei a Boronkay-monográfiában²⁷ olvashatók.

A konzervatívok, hálájuk kifejezésekként, szeptember 6-án, fáklyás felvonulással kívánták megtisztelni szeretett adminisztrátorukat. A honti ellenzék azonban szövetkezve a Pilvax kávéház – a későbbiek során „márciusi ifjak” néven ismertté vált – ifjúságával, Luka pesti lakásának ablakai alatt macskazenévé változtatta a „fáklyazenét”. Ezzel kapcsolatban jegyzi be naplójába Széchenyi, két héttel a Luka-eset után: „Nálam volt Morvay Károly, hogy fölfedje egy macskazene összeesküvését ... Azt mondtam neki: Bizony nem bánom. Jó volna tán – Oportet, ut scandala fiant (= Kell, hogy legyenek botrányok). – Később megtudom: Luka és Ürményi óhajta, hogy én is kapjak macskazenét s így egy sorba kerüljenek velem.”²⁸

Luka macskazenés megleckéztetése bekerült a szépirodalomba is. Jókai Mór *A kőszívű ember fiai* c. regényének ellenszenves adminisztrátorát, **Rideghváryt** két élő személyről mintázta: **Tisza Lajos** Bihar megyei és **Luka Sándor** honti főispáni helyettesekről. Jókai azon megjegyzésének pedig, hogy az adminisztrátor korteseit „felviszi Pestre s fáklyászenét adat velük magának a főváros közepette” az irodalomtörténész véleménye szerint egyértelműen a Luka-eset szolgált alapul.²⁹

„...meg fogok fizetni érte...”

Amitől Széchenyi 1841 óta retteg, 1848 tavaszán bekövetkezik. Kitér a forradalom, és egyre nyilvánvalóbbá válik a szakítás Béccsel. Ennek ellenére még miniszteri tárcát vállal az első felelős magyar minisztériumban, és már miniszterként fogadja április 15-én Hont vármegye küldöttségét. A hontiak arra kérik táblabírájukat: győzze meg gróf **Teleki Lászlót** (1811–1861)³⁰, fogadja el Hont megye főispáni tisztjét, a forradalmi események miatt távozó adminisztrátor, Luka székét. Széchenyi lakonikusan jegyzi be naplójába Teleki választát: „nem akar”³¹.

A honti küldöttek ismerős arcok Széchenyi számára, megismerkedik azonban egy addig nem látott, Hontból származó huszár főhadnaggyal is. Nevét már szülőfalujával, Felsőszemeréddel kapcsolatban említettük: ő **Ivánka Imre, Batthyány Lajos** miniszterelnök nemzetőrségi titkára. A kortársak megítélése szerint 1848 őszén **Görgy Artur** mellett ő volt a legesélyesebb a magyar sereg fővezéri posztjának betöltésére. Széchenyi is gyakran tárgyal a kitűnően képzett katonával – pl. július 3-án³² –, bár fél annak forradalmi elszántságától. „Ivánkához túl nyílt vagyok. Meg fogok fizetni érte” – jegyzi be naplójába 1848. augusztus 15-én³³. S amikor augusztus 31-én hírt veszi, hogy Ivánka a váci nemzetőrök élén Pestre készül, újra felcsendülnek fülében Ivánka korábbi, magabiztos szavai: „Majd ott veszünk, ahol van! Excellenciádnak igen szép négy lóva van Pesten. Azt vélem, ha meg fog

kéretni, kettőt át fog adni a hadseregnek”³⁴. A lovakat rekviráló, mindent vérbe borító háború víziója, s nem utolsó sorban Ivánka fentebb idézett szavai végleg összeropantották Széchenyi lelkierejét³⁵. Ismételt öngyilkossági kísérletek után orvosa a döblingi intézetbe szállítja, melyet többé életében el sem hagy.

„...te tolvaj vagy, bezáratlak...”

A kezdetben betegsége miatt kikényszerített, a későbbi évek során azonban már inkább önként vállalt döblingi remeteség nem jelentette a honti szálak végleges megszakadását. Az utolsó honti kapcsolat alanya a felső-szelényi születésű Gyürky Antal (1817–1890) lett, aki 1845 és 1848 között Hont megye konzervatív beállítottságú főjegyzője volt. A Bach-korszakban már ismert borászati szakíró, a *Borászati Lapok* szerkesztője. Életútját bővebben az 1861-es Borászati szótárának reprint kiadásában közreműködő **Csáky Károly** írta meg.³⁶ Borásként került kapcsolatba Széchenyivel, aki 1859–60-ban öt levelet írt Gyürkyhez. A levelek Széchenyi utolsó hónapjainak dokumentumait közreadó *Diszharmónia és vakság* c. kötetben olvashatók.³⁷

A gróf egy eredetileg Cenken létesítendő borpince vezetését kívánta Gyürkyre bízni, és ezért 1859 kora őszén fia, **Széchenyi Béla** társaként borfelvásárló körútra küldi őt. Gyürky személyesen is meglátogatta a döblingi remetét október 4-én, s így nem csoda, hogy a gróf figyelemmel kíséri a honti „bortudós” magánéletét is. 1859. október 20-án ezt írja Gyürkyről bizalmasának, Tasner Antalnak: „Azt mondják, igen-igen csinos neje van ... kérem, tudja meg ... felesége milyen lény. Külséjére és belsejére nézve, mert oly halovány legény, mint Gyürky Anti ... könnyen kerül papucs alá – és ha ezen papucs egy kissé »költő« ... könnyen dugába dül ... borügyünk”³⁸.

A látszólag tréfás figyelmeztetés komoly aggodalmat rejt. Széchenyi ugyanis előző nap küldött 6000 forintot Gyürkynek, s attól tart, nehogy Gyürky ifjú neje (pénz)költő legyen... (Gyürky Antal második felesége, ipolybalogi **Baloghy Antónia**, mintegy húsz évvel volt fiatalabb férjénél). Ez az aggodalmaskodó gyanú később is megjelenik kapcsolatukban, és megrontja a Széchenyi és Gyürky közti kezdetben bizalmas viszonyt. Széchenyi túl drágának találja a Gyürky által felvásárolt bort, „*idomtalan nagy*”-nak a hordókat, „*előbb borokat küld a cenki pincébe – fele romlott, fele kifolyt*” – panaszkodik Paúr Ivánnak, 1859. december 8-i levelében³⁹. S megismétli gyanúját: „*A mostani neje ... úgy mondják, oly csinos ... márpedig a csinos nőknek – sok mindenféle kell*”.

Valószínűleg Gyürky gyakorlatiasságának hiánya készteti Széchenyit arra a kifakadásra, melyet minden egyéb kommentár nélkül jegyez be naplójába 1859. december 28-án: „*Gyürkynek: Te tolvaj vagy, bezáratlak!*”⁴⁰. 1860. január 7-én meg is írja utolsó levelét Gyürkynek, „*Barátom Gyürky*”-nek szólítva őt. December végi dühe lecsillapodott. Igyekszik kultúrált módon megszabadulni a nem eléggé gyakorlatias „bortudóstól”. Arra hivatkozva, hogy Cenken csak egy „*igen ronda és roskadt imoda*

létez”, a borvásárlásra szánt pénzt a jövőben templom-építésre kívánja fordítani⁴¹.

Több levélváltásra valószínűleg már nem került sor Széchenyi és Gyürky közt. 1860. március 3-án a rendőrség többórás házkutatást tart Széchenyinél, számos kéziratát elkobozzák. Széchenyi írásbeli tiltakozására a rendőrminiszter, báró **Thierry** levélben figyelmezteti, hogy Döbling megszűnt számára menedékhely lenni⁴². A hetvenedik életévében járó Széchenyi nem lát más kiutat: 1860 húsvét éjjelén önkéntes halállal szabadul meg üldözőitől. Utolsó útjára a nagycenki temetőben mintegy tízezer főnyi tömeg kísérte el. Nem tudjuk, voltak-e köztük hontiak. Azt azonban tudjuk, hogy Hont megyében csupán egy hónap múltán, május 8-án búcsúztak el megyéjük egykori táblabírájától. 1882-ben éppen az utolsó honti kapcsolat alanya, Gyürky Antal örökölte meg a honti végtisztesség krónikáját: „*1860-ik év május 8-án Hont megye értelmisége gróf Széchenyi István a legnagyobb magyar halála feletti részvételének s gyászának kifejezést kívánván adni, az ipolysági kaszinóban gyászünnepélyt rendezett. [...] Az ünnepély oly fényes és impozáns volt minőt még alig látott Ipolyság*”⁴³. A kaszinóban a reformkori Hont köztisztületben álló szereplője, Kossuth egykori kormánybiztosa, az osztrák börtönből csak nemrég szabadult Boronkay Lajos mondott beszédet, majd a katolikus templomban volt gyászszerartás. Ennek végeztével „*Hazádnak rendületlenül légy híve, oh, magyar*” szózatot énekelve vonultak át a zsidó imaházba, ahol a rabbi tartott gyászbeszédet.

Ami Széchenyi posztumusz honti kapcsolatait illeti, mindenképpen említésre méltó a város szülőltének, a tragikus sorsú (a holokauszt áldozata lett) **Vértess József** (1861–1944?) szakírónak 1939-ben megjelent cikksorozata, amely a legnagyobb magyar első szereplésével, szerelmi világával, katonai pályájával és fiával, a török basává lett **Széchenyi Ödönnel** foglalkozott⁴⁴.

Egy optimistább epilógus...

Amikor húsz évvel előtől, az azóta sajnos megszűnt, pozsonyi lap hasábjain megjelentettem – az e dolgozat alapjául is szolgáló – *Húsvéti gyász* című kétrészes írássomat⁴⁵, „*epilógus helyett*” ezt írtam: „*Ma a történelmi Hont vármegye székhelyén, Ipolyságon, semmi sem emlékeztet a megye egykori táblabírájának, a legnagyobb magyarnak a városhoz fűződő kapcsolatára. Sem utcanév, sem emléktábla az egykori megyeház falán. Ma is érvényesek lennének Széchenyi István prófétai szavai: Minden zugban Abdera?*”.

Nos, mostani írásunkat derűlátóbban zárhatjuk. Ma már van, ami emlékeztet Széchenyire, legalább Ipolyságon. Egy 1993-as, Komáromban keltezett tudósításból idézünk: „*Április 7-én, gróf Széchenyi István halálának évfordulóján nagy jelentőségű eseményt rendeztek Ipolyságon. A magyar egyházi alapiskola falán, az egykori Honti Kaszinó, majd később az 1913-ban megalapított gimnázium épületén felavatták Széchenyi István*

emléktábláját. Az emléktáblát a budapesti Széchenyi Társaság adományozta Ipolyság városának⁴⁶. Az emléktáblát dr. **Kálmán Attila**, a Közoktatási és Művelődési Minisztérium politikai államtitkára és **František Mikloško**, a szlovák parlament egykori elnöke leplezte le.

JEGYZETEK

- ¹ B. Kovács István: Gömörország. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, Rimaszombat, 2004. 85 o.
- ² Gyürky 1875. (I.) 171.
- ³ Borovszky 1907. 380.
- ⁴ „A nyakravaló egészen fehér mint a hó és jól vastagon van a nyak körül csavarva. Ily nyakravaló 10-12 rőf (1 rőf: 65-85 cm - KL) hosszú, melyet összehengergetve kellett egy kézbe venni, úgy, hogy bátran lehessen a nyak körül forgatni mindaddig, míg a 12 rőf szép körben a nyakra simul“ (Gyürky, I., 125).
- ⁵ Napló, 633.
- ⁶ Csáky 1992. 23.
- ⁷ Napló, 633.
- ⁸ Németh 1989. 93.
- ⁹ Napló, 412.
- ¹⁰ Gazda 1991. 37.
- ¹¹ Napló, 711.
- ¹² Napló, 1511.
- ¹³ Kiss 2003.
- ¹⁴ Vay 1986. 197-201.
- ¹⁵ Napló, 399.
- ¹⁶ Horváth 2004. 111.
- ¹⁷ Napló, 734.
- ¹⁸ Napló, 789.
- ¹⁹ Horváth 2004. 112.
- ²⁰ Napló, 782.
- ²¹ Fébő 1986.
- ²² Napló, 960.
- ²³ Napló, 961.
- ²⁴ Kiss 1994.
- ²⁵ Kiss 2004.
- ²⁶ Napló, 991.
- ²⁷ Puskás 2001. 120-125.
- ²⁸ Napló, 1083.
- ²⁹ Varga 1964. 619.
- ³⁰ Ha elfogadja, Hont megye 1861-ben történelme egy újabb tragikus sorsú szereplőjét búcsúztathatta volna: Teleki is öngyilkos lett.
- ³¹ Napló, 1228.
- ³² Napló, 1276.
- ³³ Napló, 1306.
- ³⁴ Ivánka 1881.
- ³⁵ Kiss 1988.
- ³⁶ Csáky 2004.
- ³⁷ Fenyő 1988.
- ³⁸ Fenyő 1988. 149.
- ³⁹ Fenyő 1988. 171.
- ⁴⁰ Napló, 1339.
- ⁴¹ Fenyő 1988. 185.
- ⁴² Napló, 1353.
- ⁴³ Gyürky 1882. II. 47.
- ⁴⁴ Vértess 1939.
- ⁴⁵ Kiss 1990.
- ⁴⁶ Tarics 1993.

IRODALOM

Borovszky Samu

1907: Hont Vármegye és Selmeczbánya sz. kir. Város. Országos Monografia Társaság, Budapest

Csáky Károly

1992: Nógrádi tájakon. Honismereti olvasókönyv. Madách Könyvkiadó, Bratislava

2004: Gyürky Antal élete és munkássága. In: Gyürky Antal: Borászati szótár. Betűrendben. Kellő magyarázattal ellátva. Pest, 1861 - hasonmás kiadás: Liliium Aurum, Dunaszerdahely

Fenyő Ervin (szerk.)

1988: „Diszharmonia és vakság” Széchenyi István utolsó napjainak dokumentumai. Helikon Kiadó, Budapest

Fébő László (szerk.)

1986: A „Felelet” és más vitairatok Széchenyi István A Kelet népe című könyvére. (A társadalomtudományok magyar klasszikusai.) Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Gazda István

1991: Széchenyi napjai. Történelmi-művelődéstörténeti kronológia. Budapest

Gyürky Antal

1875: Ötvennégy év Hontvármegye történetéből 1820-tól 1874-ig. Első rész - Első kötet 1820-tól 1850-ig. Vác

1882: Ötvennégy év Hontvármegye történetéből 1820-1874. Második kötet. Az újabb események toldalékával. I., II. rész. Vác

Horváth Attila

2004: Széchenyi által alapított részvénytársaságok. In: Pelyach et al.

Ivánka Imre

1881: Négyhavi szolgálatom a magyar hadseregben 1848 június végétől október végig. Budapest

Kiss László

1988: Az utolsó csöpp a pohárba: Ivánka. Orvosi Hetilap, 28. Sz., 1488-1489.

1990: Húsvéti gyász. Adalék a 130 éve elhunyt Széchenyi István felvidéki kapcsolataihoz. A Hét, 15. és 16. sz.

1994: Pongrácz Lajos. Hont megyei portré a reformkorból. Dh-Press, Pozsony.

2003: A Nagyságos Fejedelem „pénzügyminisztere”: Hellenbach János Gottfried. Múltunk Emlékei, II. évf., 10. sz., 6-7.

2004: Nyugotfi, alias Pongrácz Lajos vitairata a kelet népe ellen 1841-ben. In: Pelyach et al, 159-164.

Németh László

1989: Széchenyi. Vázlat. Bolyai Akadémia. Budapest

Pelyach István et al. (szerk.)

2004: Széchenyi Magyarországa és Európa. Tudományos konferencia. Magyar Tudományos Akadémia és Budakeszi 2000. szept 21-23. Széchenyi Társaság, Budapest

Puskás Péter

2001: Boronkay Lajos Kossuth honti kormánybiztosa. Sajtó alá rendezte és jegyzetekkel ellátta dr. Kiss László. Kémence (magánkiadás)

Széchenyi István

1978: Napló. Madách Könyvkiadó, Bratislava

Tarics Péter

1993: A legnagyobb magyar emlékére. Felavatták Széchenyi István emléktábláját Ipolyságon. Magyar Fórum, június 17-i szám, 6.

Varga János

1964: „A kőszívű ember fiai”-nak történelmi mintái és forrásai. Irodalomtörténeti Közlöny, 5-6. szám.

Vay Sarolta

1986: Régi magyar társasélet. Magvető Kiadó Budapest

Vértess József

1939: Tükördarabok a legnagyobb magyar életéből. Sopronvármegye, 53., 59., 65., 71. sz.

Ádám Éva

A polgári Rimaszombat II. Közigazgatás

Rimaszombat, jogállását tekintve 1848 előtt ún. „szabadalmas” mezőváros, amely a 18. század folyamán – két részletben – megváltotta magát földesuraitól.

A szabad királyi városi ranggal nem rendelkező községek jogállását az 1848. évi XXIV. törvénycikk rendezte. Ennek értelmében Rimaszombat ún. rendezett tanácsú városként megyei fennhatóság alá került. Az országgyűlési választásokon annak választókerületeibe tagozódott be. Lakosságát tekintve az ún. „kis város” kategóriájába tartozott. A törvény értelmében a mezővárosok választásaira az 1848. évi XXIII. tc. rendelkezéseit kellett alkalmazni. Ennek értelmében az első helyhatósági választásokat május 22–23-én tartották. Első nap megválasztották a polgármestert, főbíró, főkapitányt, a 10 tanácsost, továbbá két írnokot, két levéltárost, jogászt és orvost. Rimaszombat első polgármestere **Káposztás József** lett. Másnap választották meg a 43 tagú képviselőtestületet.¹

Az 1848. évi áprilisi törvények elfogadását követően **Szentiványi Károly** lett a vármegye főispánja. Az alispáni tisztséget **Szentmiklóssy Antal** töltötte be. Mindketten fegyvert ragadva, nemzetőrként védték a szabadságot. Miután 1849 tavaszán Szentiványi Károlyt, mint felsőházi tagot teendői tartósan elszólították, a megye irányítására, kormánybiztosi minőségben **Ragályi Miksa** kapott megbízatást.²

Az abszolutizmus időszakában a községi és megyei önkormányzatot felszámolták.

1860-ban, az Októberi Diploma kibocsátását követően részben helyreállították a megyerendszert. Az uralkodó **Andrássy Aladárt** (1861–1865), majd **Kubinyi Rudolfot** (1865–1867) nevezte ki főispánnak. Az alispáni tisztséget előbb **Szentmiklóssy Antal** (1860–1861), majd **Török Sándor** (1861) töltötte be.

Az 1867-es kiegyezés után Rimaszombat a megye kétfokozatú közigazgatási rendszerén belül szolgabírói járásként működött. 1908-ban az országgyűlési képviselőkre szavazó polgárok száma 542, a községi választóké 389 fő volt.³

A városi tanács és a képviselő-testület főleg arra összpontosította figyelmét, hogy Rimaszombat megőrizze vezető szerepét a gömői városok között. Itt működött már előbb is a szolgabírói hivatal, törvényszék, járásbíró, királyi ügyészség, börtönkórház, majd felállították a bányabíró-ságot is, s az ötvenes években telekkönyvi hatóságot és úrbéri törvényszéket is létesítettek. Az államhivatalok (adó- és illeték-hivatal, csendőrség és pénzügyőrség) nagyobb részt az abszolutizmus időszakában keletkezett, ezek sorát bővítette később az államépítészeti hivatal, királyi tanfelügyelőség, királyi közjegyzőség – mint megjegyzik –, valamennyi a nagyközönség kényelmére.⁴

Rimaszombat város határa a 19. század 80-as éveiben ugrásszerűen megnőtt. Míg 1869 és 1880 között területe

2 860 katasztrális hold, 1890-ben már 6 172 holdra (kb. 3 552 hektár) bővült.⁵ Ebből 5 612 hold számított mezőgazdasági területnek. Ide soroljuk az erdőket, szántókat, réteket, legelőket, szőlőket. A maradék 560 holdon terült el maga a város: lakótelkek, parkok, kertek, temetők, vasútvonalak, utak, terek és vízterületek. Az első világháború előtt a város területe 5 032 katasztrális holdra csökkent.⁶ Rimaszombat határához tartoztak a puszták: Kurinc, Szabadka, Bakti és Gernyő is.⁷

A város igazgatásáról 68 tagú városi képviselőtestület rendelkezett. Ennek csupán a felét alkották választott képviselők, a mandátumok másik felét a legtöbb adót fizetők – ún. „virilisták” – foglalták el. Az utóbbiak főleg a szabad foglalkozásúak közül kerültek ki. 1908-ban a városi képviselőtestület 28 virilista tagja ekképp oszlott meg: 8 földbirtokos, 5 kereskedő, 1 jegyző, 1 orvos, 1 tanító, 1 pap, 1 gyógyszerész, 1 mérnök és 4 ügyvéd. A jogi személyek aránya pedig a következőképpen alakult: pénztintézet (3 személy), egyház (1 személy), egyéb intézményi címmel pedig szintén 1 személy volt képviselve. Ugyanezen évben a képviselőtestület 28 választott tagja a következőképpen oszlott meg foglalkozás szerint: 2 földbirtokos, 2 asztalos és ács, 3 hentes, 4 egyéb iparos, 2 kereskedő, 1 megyei tisztviselő, 1 pénztintézeti tisztviselő, 2 orvos, 2 tanító, 2 pap és 7 nyugdíjas személy.⁸ Mint látszik, a város iparosai és kézművesei egyenlő arányban képviseltették magukat a földműves polgárokkal. A képviselő-testület tagjai közt tartották számon a 12-fős törvényhatósági szervezeti tagot (főjegyző, aljegyző, előadó, rendőrkapitány, mérnök, közigazgatási tanácsos, számvevő, gazdasági tanácsos, pénztárnok, ügyész, orvos és erdőtiszt) is.⁹

A városi képviselő-testület választotta meg a városi tanácsot, amely azután magisztrátust hozott létre. A gazdasági és képviselői funkciókkal ellátott alkalmazottak, valamint a közrendfenntartás és vagyonvédelem területén dolgozók mellett ugyanígy a városi magisztrátus részét képezték az egyes szakágak képviselői, mint az orvos, mérnök, jogász, állatorvos, és a társadalmi élet egyéb területén – egészségügy, szociális ellátás, kultúra – tevékenykedő szakemberek.

Thirring Gusztávnak a magyar városok statisztikai adatairól készült munkájából kitűnik, hogy Rimaszombat városát 1908-ban 24 fő „szolgált” – a közigazgatásban 23 fős apparátus működött (tanács, ügyészség, levéltár, rendőrség, adóhivatal, pénztár, mérnökök, orvosok, állatorvos, stb.) –, és további 1 fő a mezőgazdaság és erdőgazdálkodás területén.¹⁰

A város polgármestere 3 600 korona évi törzsfizetést kapott, ehhez még 500 korona értékű pénzbeli lakástámogatás is járt. Őt követték a ranglétrán a főkapitány és a főjegyző 2 900 illetve 2 400 koronával és 400 korona összegű lakástámogatással. Egy megyei vagy városi tisztvi-

selő, hivatalnok, orvos vagy mérnök évi bére 1 600–2 000 korona körül mozgott, amit kiegyésített a 350–300 koronát kitevő lakpénz.¹¹

A város biztonságáról és nyugalmaról a városi magisztrátuson kívül a rendőrség, a tűzoltóság és az itt állomásozó katonaság gondoskodott.

A rendőrőrsön 15 alkalmazott teljesített szolgálatot – 2 tisztviselő, 2 altiszt és 11 legény. Az 1908-as évben összesen 115 nyomozást indítottak, és 44 feljelentett bűncselekményt vizsgáltak ki, leggyakrabban lopásról és vagyon ellen elkövetett bűntényről volt szó.¹²

Ami a tűzoltóságot illeti, az első egységek még önkéntes alapon jöttek létre a helyi lakosság férfitagjaiból. A 19. század második felétől óriási népszerűségnek örvendtek a tűzoltóegyletek, és ez nem csupán az önkéntes tűzoltásnál és mentésnél tett erőfeszítéseiknek köszönhető. Az egyenruhás tűzoltók díszszemléi és ünnepei mindig magukra vonták a közönség figyelmét. Rimaszombat három ízben is megpróbálkozott tűzoltóegylet alapításával: az 1877-es¹³, 1883-as¹⁴ és 1898-as¹⁵ évben. Az 1906. évre kiadott *Gömörvármegyei Naptár* is megemlíti a Rimaszombati önkéntes tűzoltó-egyesületet, melynek élén **Farkas Zoltán** elnök és főparancsnok áll.¹⁶ Végül 1912-ben jött létre a *Gömörmegyei Tűzoltó-Egyesület*, élén **Kovács László** polgármesterrel.¹⁷ A városi tűzoltócsapat 20 hivatásos tűzoltóból állt, munkájuk alapos végzésére 5 fecskendő, 2 tűzoltókocsi, 1 tűzoltó állomás és 2 tűzjelző készülék állt rendelkezésre.¹⁸

Findura Imre 1894-es monográfiája szerint Rimaszombat a 25. számú hadkiegészítési kerülethez tartozott, s a 16. számú honvéd-feldandár egysége alá volt beosztva. Méntelepe volt Szabadkán és tüzérségi laktanyája a külső vásártéren.¹⁹ A 19. század végén az osztrák–magyar katonai parancsnokság újabb tüzérséget tervezett elhelyezni Rimaszombatban, melynek érdekében laktanyák felépítésére kérte a várost. A város vezetősége végül elutasította azt. Negatív hozzáállását azzal magyarázta, hogy a nagyszámú katonaság ittléte csupán a vendéglősök és kocsmárosok bevételeit gyarapítaná, jövedelemadó kiírására készítené a várost, és nem utolsó sorban veszélyeztetné a helybéli nők erkölcsi tisztaságát.²⁰ Mindezek ellenére a városban állandóan állomásozott bizonyos létszámú katonaság. 1890-ben 390 katona, 10 évvel később már csak 73 fő.²¹ Az utolsó, 1910-es népszámláláskor 98 katona tartózkodott Rimaszombatban. Élszállásolásukra a város 2 235 korona körüli összeget költött évente.²²

A város gazdaságos működéséhez megfelelő anyagi fedezetre volt szükség.

Az 1902. évi helyzetet így summázza a megyei monográfia:

„A város néhány évtized előtt még egyike volt Felső-Magyarország leggazdagabb városainak; fékvő birtokainak s házáinak értéke a 80-as évek elején jóval meghaladta a 2 millió 600.000 koronát, melynek jövedelméből a 200.000 koronát elérő évi kiadásokat, pótdó kivételével, kényelmesen fedezhette. De mióta az italmérségi jog az állam tulajdonába ment át: egyik legnagyobb jövedelmétől esett el. E jelentékeny

jövedelemvesztéshez hozzájárulván a város egyéb értékeinek csökkenése s ez által némely tőkék felhasználásának kényszerítő szüksége: a polgárság jelenleg abba a sajnos helyzetbe jutott, hogy a város költségvetéséhez évenként 47 százalékkal kell hozzájárulnia.

A város vagyona a következő:

1. Ingatlanokban	1.555.542 kor. 84 fill.
2. Ingóságokban	420.688 kor. 91 fill.
3. Nem jövedelmező ingatlan	123.360 kor. 00 fill.
4. Nem jövedelmező ingó	26.431 kor. 70 fill.
Összes vagyonérték	2.126.023 kor. 45 fill.

Teher:

1. Földhitel-intézeti kölcsön	125.264 kor. 16 fill.
2. A r. k. pléb. javára bekebelezett tőke	36.000 kor. 00 fill.
Összesen:	161.264 kor. 16 fill.
A cselekvő tehermentes vagyon értéke	1.964.759 kor. 29 fill.

Az 1903-ik évre elfogadott költségvetés főbb tételei a következők:

1. Szükséglet	194.855 kor. 11 fill.
2. Fedezet	154.144 kor. 26 fill.
Hiány	40.710 kor. 85 fill.,

melyet pótdóval kell fedezni.

A szükségletben az adók 16.000, az iskolák fenntartása 27.000, a rendőri kiadások 24.000, a rendszeresített állások után járó fizetések 41.000 koronával szerepelnek.²³

A rendszeres évi jövedelmet a város saját ingatlanjaiból származó bevételek, a polgárok adói, különféle igazgatási díjak, rendszeres állami támogatások, a városi forgalomból és a vásártartási díjakból származó bevételek jelentették. Bevételnek számított bizonyos városi jogok bérbe adása is. 1899–1908 között a város vagyona 2 027 400 és 2 458 600 korona között mozgott.²⁴

Az ingatlanbirtokot erdők, mezőgazdasági földek, 2 malom, 4 vendéglő, jégverem, vágóhíd, városi uszoda és egyéb ingatlanok alkották. Mindezek rendszeres használatának biztosítása rengeteg anyagi és szellemi hozzájárulást követelt, beleértve az érintettek szervezőképességét is.

A város kiadásai a közigazgatási apparátus és maga a közigazgatás (diéta, útiköltség, fizetések, fűtés, világítás, irodai felszerelések stb.), a kultúra és az oktatás kiadásainak fedezésére irányultak. Ehhez még hozzájárultak a jótékonyági alapok és ajándékozások. A város négy, jelentős összeggel rendelkező alappal is rendelkezett. Ezek voltak: nyugdíjalap (34 378 korona), szegényintézeti alap (40 386 korona), kisedővő-alap (17 656 korona) és a 7 éven felüli elhagyott gyermekek megsegítésére kiállított alap (1 036 korona).²⁵

Rimaszombat sokat költött befektetésekre, amelyek fedezésére hitelt vett fel. Thirring szerint az 1905–1908 közötti időszakban a város két alkalommal is kölcsönt vett fel iskola és laktanya építésére, valamint egyéb ingatlan megvételére.²⁶ 1879 és 1908 között a városnak hitelből és egyéb jövedelemből sikerült befejeznie a város tereinek és utcáinak karbantartó munkálatait, a vasút kiépítését, a vízvezeték bevezetését, közigazgatási épületek, szegényház és fürdő megépítését, valamint visszafizetnie adósságait.²⁷

A város kiadásait a közmunkák is jelentősen gyarapították, amit többnyire a legszegényebb lakosok végeztek.

Rimaszombat modernizációs törekvéseivel egyértelműen összefügg a pénzintézetek és hitelintézetek, fogyasztási szövetkezetek, takarékpénztárak és bankok létrejötte. Rimaszombatban négy hitelintézet működött: a *Rimaszombati Takarékpénztár* (1861), *Gömörmegyei Nép- és Iparbank* (1870), *Gömörmegyei Takarékpénztár és Hitelbank* (1897) és a *Gömörmegyei Kereskedelmi és Közgazdasági Bank* (1907).²⁸ Alaptőkájük 200 000–300 000 korona körül mozgott. Ezekon kívül volt még egy hitelszövetkezet, a városban székel az *Osztrák-Magyar Bank* fiókja, ill. megalakult a *Munkásbiztosító Pénztár* is. Ez utóbbi tagjainak száma 1908-ra 3 660 főre emelkedett (ebből 328 nő!).²⁹ Kiadásai táppénzre, egészségügyi ellátásra, valamint kórházi, gyógykezelési és orvosi költségekre irányultak.

Gömör vármegye és a Kis-honti kerület első ízben 1786-ban egyesültek törvényesen. E korszak azonban meglehetősen rövid ideig – mindössze 4 évig –, **II. József** haláláig tartott. Mivel azonban a törvényes egyesülés mind Gömörnek, mind Kis-Hontnak egyaránt kedvezett, 1803. január elsejével másodszer is létrejött az egyesült Gömör és Kis-Hont vármegye, amely 1922-ig fennmaradt.³⁰ Az ismert magyar statisztikus, **Fényes Elek** ekképp jellemezte az akkori megyét: „*Olyan, mint »Magyarország kicsiben«, mely a vasiparban az élen jár, az iparművészet, kereskedelem, mezőgazdaság, valamint a gyümölcsstermesztés és a méhészet terén kitűnő eredményeket ér el.*”³¹

Az eredetileg kis-honti Rimaszombat, illetve a gömöri Pelsőc 1803-tól váltakozva töltötték be az egyesült vármegye székhelyének szerepét.

A városnak a megyeközponttá válás érdekében tett erőfeszítéseit így foglalja össze a megyei monográfia munkatársa:

„*A tanácsnak és képviselőtestületnek együttes működése 1867 óta legfőként arra irányult, hogy Rimaszombatnak, mint megyei székhelynek hegemoniáját a többi gömöri városok felett biztosítsák, s miután hosszabb időn át a székhely kérdése vita és versengés tárgya volt, Rimaszombat lett a győztes, mi leginkább azon áldozatoknak tulajdonítható, melyeket a város célja elérésére hozott. Ez áldozatok között jelentékenyebbek a következők: a régi megyeház szűk épületéért cserébe átengedte a kétszeres értéket is jóval meghaladó Sas vendéglőjét, melynek tágas termeiben a vármegye összes központi hivatalait kényelmesen elhelyezhette; 130.000 forintot felépítette a kir[ályi], törvényszéki palotát, melynek árát az állam tíz év alatt kamat nélkül visszatérítette; kaszárnyát épített az állami mentelep számára, melynek évi bérösszege nem fedezi a befektetett tőke kamatát; tízezer forintot adott a 8 osztályra kiegészített egy. prot. főgimnáziumnak, a felekezeti iskolákat átvette s polgári leányiskolát alapított stb. Ez áldozatok árán létrehozott intézményekben gyökerezik Rimaszombat jövője.*”³²

A hetvenes években a vármegyei közgyűléseket megszünteték Pelsőcön tartani. Igaz, hogy a megye székvárosának státusát több város is szeretne volna megszerezni, az elmondottak után nem csoda, hogy a versengésből Rimaszombat városa került ki győztesen. A Rima menti város 1883-tól lett kizárólagos megyeszékhely.³³

Gömör-Kishont vármegye, ill. Rimaszombat közigazgatásának három fontos pillérét a főispán és alispán, illetve a polgármester alkotta. Egy rövid áttekintés erejéig nézzük át a dualizmus időszakának ama férfiúit, akik 1867-től 1918-ig kormányozták Gömörországot, illetve Batyit.

FŐISPÁNOK ÉS ALISPÁNOK

csíkszentkirályi és krasznahorkai gróf **Andrássy Manó (1867–1872)**

Andrássy Manó gróf élete és működése összeforrt a vármegyével, melynek közéletében mindig szeretettel vett részt.

Gróf **Andrássy Károly** (1792–1845) legidősebb fiaként, 1821. március 3-án született Oláhpatakon. Az apa szintén élénken részt vett a politikai és megyei életben. Vele történt meg, hogy az 1842-es pelsőci megyegyűlésen, mikor az alispánt választó **Abaffy**-pártiak a **Draskóczy**stákat megtámadták, mindenki elmenekült a megyeházáról, ő viszont kardot rántott, és úgy vette elejét a vérengzésnek.

Manó követte apját a politikai pályán. Gimnáziumi tanulmányait Tatán, a piaristáknál végezte. Egyetemi tanulmányainak befejezése után külföldi utakat tett. Utazásait később le is írta s kiadta, ezek közül az *Utazás Kelet-Indiákon* c. könyve nevezetes. Nagy érdemeket szerzett a vasbányászat és a kohászat terén, ezért „vasgrófként” emlegették. Hét kohója füstölgött Gömör területén, melyek ezreknek nyújtottak megélhetést. Több iskola, templom s egyéb jótékony intézet jött létre bőkezűsége folytán. Jelentős képtára, régiség- és pénzgyűjteménye volt. Mint

Andrássy Manó

feljegyezték, a régi pénzek súlya 1 700 arany, az ezüst-pénzeké több egy mázsánál, 200 történelmi nevezetességű drágaköves gyűrű, 9 ezüst buzogány, serlegek, tálak, edények, zászlók, tárogatók, ázsiai etnográfiai gyűjtemény és sok más egyéb ritkaság volt a gyűjteményében.

Andrássy Manót a *Magyar Tudományos Akadémia* levelező tagjává választotta. Tevékeny részt vett a *Zempléni Gazdasági Egyesület*ben, sokáig volt elnöke a *Rozsnyói Lövészegyesület*nek, s egy ízben a lövészkirály címet is elnyerte. Politikusként nem jutott osztályrészül olyan nagy érdekű szereplés, mint öccsének, a külügyminiszeri posztot betöltő **Gyulának**, de Zemplén, Gömör és Torna főispánjaként, illetve a rozsnyói kerület országgyűlési képviselőjeként (1881-1891) derekasan megállta a helyét. Ő volt az, akit 1867. április 25-én, a Rimaszombatban megtartott bizottmányi közgyűlésen Gömör-Kishont vármegye első alkotmányos főispánjaként éljenzéssel fogadtak. Életéből igen sok anekdotát jegyeztek fel. A „vasgróf” 1891. április 23-án hunyt el Görczben, s a krasznahorkai várban helyezték örök nyugalomra.

Bodon Ábrahám (1867–1871)

Gömörmihályfalván született köznemesi családban. Eredetileg mérnöknek készült, de végül jogot hallgatott Pesten. Tanulmányai befejezése után gróf **Vay Ádám**, Máramaros megye főispánja mellett volt titkár. 1840-ben Pozsonyba ment, és tagja lett az országgyűlési ifjúságnak. Megismerkedett **Kossuth Lajossal**, akinek elfogatása után ő szerkesztette az *Országgyűlési Tudósításokat*. 1841-ben nevezték ki Gömör-Kishont megye alügyészének, 1845-ben pedig főügyésszé. 1848-ban a kövi kerület országgyűlési képviselővé választotta. Részt vett az új alkotmányos törvények megalkotásában. Az 1848/49-es szabadságharc lezajlása után mihályfalvi birtokán gazdálkodott, magtárt alapított, s emellett a népet tanította, tankönyveket írt. Munkásságával jótékony hatást gyakorolt az abszolutizmus idején a nemzeti érzés ébren tartására. 1861-ben újból megyei tisztséget vállalt. Előbb Gömör megye főügyésze, majd 1861. március 18-tól újból a kövi választókerület képviselője. 1867. április 27-én foglalta

el a vármegye másodalispáni székét. Ez utóbbi tisztséget négy kerek esztendőn át betöltötte.

A politikai pályán kívül alaposan ismerte a római klasszikusokat és **Vergilius Georgiconját** le is fordította. Az 1840-es évektől haláláig számos hírlapi cikket írt, melyekkel a nemzeti fejlődés ügyét szolgálta. Dolgozott a *Pesti Hírlap*ba, a *Vasárnapi Ujság*ba, s a **Hunfalvy János** által szerkesztett monográfiában a *Gömörmegye leírása* című fejezethez ő szolgáltatta a legértékesebb történelmi adatokat. Megírta a felsővályi egyház történetét is.

Bodon Ábrahám életének 60. évében, 1871. január 31-én hunyt el Rimaszombatban. Szülőfalujában, Gömörmihályfalván helyezték örök nyugalomra.

iglói Szontagh Bertalan (1872–1885)

1823. március 24-én Sajókirályiban született. Apja **Szontagh Ádám**, anyja **Ábrahám Jozefa**. Csetneken és Sajógömörben tanult, majd az 1836 és 1838 között Pesten fejezte be a gimnáziumot. 1839–1840-ben Losoncon folytatott jogi tanulmányokat, 1842-ben pedig az akkor megkövetelt egy évi joggyakorlat s egy évi királyi táblai jegyzősködés után sikerrel tette le az ügyvédi vizsgát. Már ezt megelőzően, 1841. szeptember 13-án Gömör megye tiszteletbeli aljegyzőjének, majd 1844. szeptember 9-én **Jankovich Antal** főispáni helyettes által rendes jegyzővé nevezték ki. A következő évben a Putnoki járás alszolgabírájává, 1848. július 3-án pedig főszolgabíróvá választották meg. Hivatalát, közmegelégedésre, a világoosi fegyverletéltig folytatta. Noha 1850-ben putnoki járásbírónak nevezték ki, „*de ezen állását sohasem foglalta el.*” Visszavonult a közéletből. 1861 tavaszán megyei főjegyzőnek nevezték ki, azonban a provizórium bekövetkeztével többi tiszttársával együtt ő is elhagyta állását. Az alkotmány teljes visszaállítása után, 1867. április 27-én újra elfoglalta főjegyzői tisztségét. E posztra az 1872 januárjában tartott tisztújítás alkalmával harmadízben is megválasztották. A rimaszécsi választókerület még ugyanazon év február 6-án megválasztotta országos képviselővé, az akkor Heves megye főispánná kinevezett **Kubinyi Rudolf** helyébe. 1872-ben Szontagh Bertalan a megye alispánja lett. Tisztségében az 1878-as tisztújításkor megerősítették. 1881-ben ünnepelte hivatalnokoskodásának 40. évfordulóját.

Egész embert igénylő hivatalán kívül egyházának is nagyon fontos szolgálatokat tett. A *Gömöri Evangélikus Esperesség*nek évtizedeken keresztül felügyelője volt, sőt, tisztségéből adódóan 1878 óta a *Kishonti Evangélikus Esperesség* elnökségében is helyet foglalt. Ez idő alatt a rimaszombati *Egyesült Protestáns Gimnázium* igazgatóválasztmányának tagja volt. Mint a *Tiszai Evangélikus Egyházkerület*ben hivatalra nézve legidősebb esperességi felügyelő, rendszeresen helyettesítette a ke-

TÁRCZA.

Bodon Ábrahám emlékezete.

Nem voltál bolygó s fényoszlop égi magasban,
Melyet fél vagy imád föld pora s gyermeke itt.
Nem voltál felnyúló ezédrusa büszke tetőknek,
Melyet szem bámul, ámde nem ér el a kéz.
Csillag voltál csak, szent fényel, béke mosollyal,
Biztatva ragyogó, vándorok utjaira.
S voltál áldott fi, megtelve drága gyümölcsessel,
Hit, szeretet s tudományt ápola bú kebeled.
Béke veled! pályád mindvégig tiszta, nemes volt,
Könybe fűrődjön a hant, mely fedi hült porodat!

T. P. S.

Emlékvers (Gömöri Lapok, 1871)

Szontagh Bertalan
Gömör megyei alispán

Korabeli névjegykártya, 1882 (Gömör-Kishonti Múzeum)

rületi felügyelőt az évi közgyűléseken. Jelentős szerepe volt a nagyrocei szlovák evangélikus gimnázium bezárásában.

A megyei múzeum-egyesület elnökeként Szontagh Bertalan neve szorosan kapcsolódik az 1882-ben tartott első *Gömör megyei művészeti és régészeti kiállítás*hoz. Az 1883-ban Rimaszombat központtal megalakult *Gömör-Kishont vármegyei Magyar Közművelődési Egyesület* elnöki tisztét is betöltötte. Elnöke volt a háziipari egyesületnek (1880), a faragó iskola bizottságának, s a körjegyzői nyugdíjintézetnek is.

Mint látható, fényes polgári pályát futott be – először aljegyzőnek választották meg, azután alszolgabírónak, főszolgabírónak, majd főjegyzőnek, országgyűlési képviselőnek és alispánnak. Alighanem főispáni szék várt volna rá, ha 1885 decemberében utol nem éri a halál. Ép, eleven kedéllyel, egészségesen távozott napi munkájának befejeztével rövid órányi szórakozás végett a kaszinóba s barátaival megkezdett pár percnyi társalgás közben hanyatlott el. Bár három orvos is segítségére sietett, az agyvérzés rohama oly mértékben érte, hogy az életmentés kísérlete meghiúsult. „Így szeretem én a társaságot, ha mindnyájan élénken játszanak!” – ezek voltak utolsó szavai.

Másnap kitűzték a középületekre a fekete lobogókat. Szontagh Bertalan életének 63. évében hunyt el. Miután a megyeház nagy gyűléstermében díszesen felvatalozták, a koporsót a megyeház előtti térre vitték, ahol – gyászbeszéd kíséretében – óriási tömeg gyűlt össze, hogy végső búcsút vegyen szeretett alispánjától. Ezután megkezdődött a szomorú, de impozáns gyászmenet, melynek élén a helybéli *Egyesült Protestáns Főgimnázium* 200 főt is meghaladó ifjúsága haladt a Temető-utca felé, ezrekre menő néptömeg kíséretében. A megyei kórház előtt a díszes ércoporsót külön szekérre helyezték, melyen azt Sajókirályiba, a Szontagh család sírboltjába szállították és ott helyezték örök nyugalomra.

fái Fáy Gusztáv (1872–1890)

1814-ben született Nyústyán, annak a Fáy-családnak a sarjaként, mely a magyar liberális és nemzeti haladásnak élharcosa volt.

1836-ban lépett a közigazgatási pályára, mint ifjú táblabíró és gróf **Andrássy Károly** úti főigazgató segédje. 1839-ben a Putnoki járás alszolgabírájának, 1842-ben ugyanazon járás főszolgabírájának választották, 1845-ben pedig már a másodalispáni székben találjuk. Mikor 1848-ban **Szentmiklóssy Antal** első alispán, mint a Balog-völgyi nemzetőr-század századosa táborba vonult, a megye kormányzatával Fáy Gusztávot bízták meg. Ő volt az, aki humánus érzületeinek engedve, arra törekedett, hogy megakadályozza 1848 őszén Pelsőcön a „három sólyom”, **Stefan Marko Daxner**, **Michal Miloslav Bakuliny** és **Ján Francisci Rimavský** halálra ítéletét (amit egyébként a hazafias közvélemény követelt). Ebben támogatta őt **Bornemisza Sámuel** (a későbbi főispán, **Bornemisza László** apja) és **Szentpétery Sámuel**, pelsőci református lelkész.

1849-ben, a körülményekre való tekintettel, visszahú-

zódott. Ez idő alatt a *Rimamurányvölgyi Vasművelő Egyesület* elnöke lett, így nemcsak a hazai ipar fellendülését mozdította elő, hanem erős lélekkel munkálkodott a hazafias törekvések és remények ápolásán. Az elismerés, szeretet és bizalom választotta meg 1861-ben a rimaszécsi választókerület országgyűlési képviselőjének, majd 1867. április 27-én a megye alispánjának. Alispánsága alatt, 1870-ben lépett életbe Gömör-Kishont megyére vonatkozóan a járások beosztása és a köztörvényhatóságok rendezése.

I. Ferenc József király 1872-ben nevezte ki Gömör és Kis-Hont vármegye főispáni tisztségébe. Főispánsága alatt aktív részese volt az 1877-ben megalakult lövészegyletnek, melynek tiszteletbeli mesterévé választották.

Nagy szerepe volt abban, hogy az 1883. évi március 28-án tartott megyei közgyűlésen Rimaszombat lett a vármegye új székhelye. A szavazáson az összes jelenlévő, 160 bizottsági tag igennel szavazott.

Fáy Gusztáv 1886-ban ünnepelte köztisztviselői munkálkodásának félszázados jubileumát. Erről október 3-4-én ünnepségsorozat keretében emlékeztek meg, Borsod és Nógrád vármegyék küldöttségének jelenlétében. Az ünnepség a városházáról induló fátylós menetel kezdődött, amelyben minden egyes képviseltette magát. A menet a helyi *Dalárda* kíséretében a megyeházához vonult. Másnap ünnepi istentiszteleten és a megyeházán tartott díszközgyűlésen emlékeztek meg a főispán munkásságáról. A megye közönsége nevében a *Nemzeti Pénztárban* e célra összegyűlt 2 000 forint alaptőkével az ünnepelt nevét viselő alapítványt létesítettek. Elhatározták, hogy ennek az éves kamatát mindig egy-egy, a magyar nyelv terjesztése körül legtöbb érdemeket szerzett elemi iskolai tanító kapja. A főispán az összeget a maga részéről egy 500 forint értékű állami kötvénnyel egészítette ki.

1890 szeptemberében lemondott posztjáról, és visszavonult nyústyai birtokára. Visszavonulása alkalmával I. Ferenc József magyar király a Lipót-rend középkeresztjével tüntette ki.

1895. április 26-án, élete 81. évében hunyt el az a férfi, aki 22 esztendőskorában már ott ült a megyei zöld asztal mellett, és ott is maradt 55 esztendőn keresztül, aki úti biztosból emelkedett fel a legelső megyei méltóság polcára. Életéről és munkásságáról részletesen beszámol a *Gömör-Kishont* c. hetilapban 1895. május 1-én megjelent nekrológ. A nyústyai családi sírboltban helyezték örök nyugalomra.

pelsőci báró Hámos László (1891–1906)

Hámos László 1852-ben született Tornalján. Iskoláit a *Rozsnyói Evangélikus Főgimnáziumban* végezte. A jogot Eperjesen és Budapesten hallgatta. A jog elvégzése után tartalékos hadnagyként vett részt Bosznia okkupációjában, s még a csatatéren főhadnaggyá nevezték ki. Miután hazajött, átvette a családi birtok kezelését. Az 1880-as években már a Rozsnyói járás főszolgabírájává választották. „A törvényeket erélyesen kezelte, de népének valóságos tanácsadója és jötevő atyja volt, s ezért az egész járás rajongott érte.” – jegyezték fel róla. Nemsoká-

LÁSSÁTOK, FELEIM!

ra mint a jolsvai választókerület országgyűlési képviselője bekerült a parlamentbe. Az 1881–1891 közötti időszakban a '67-es szabadelvű párt politikai elveinek a képviselője. Innen foglalja el 1891-ben a vármegyei főispáni tisztséget, amelyet majd 15 éven át tölt be. Beiktatására 1891. június 2-án és 3-án került sor. Ennek ismertetésével négy teljes oldalon keresztül foglalkozik a helyi Gömör-Kishont 23. száma.

A beiktatás része volt a főispán tiszteletére adott kaszinói közvacsora s az ezt követő bál. Rimaszombat utcáit a bevonulás alkalmából rendbe hozatták: a Főtér és a Deák Ferenc (ma: SzNF) utca háztulajdonosait felszólították házaik feldíszítésére. Zászlóknak tengere lepte el a házak tetejét, az erkélyeket és ablakokat szőnyegekkel, lombkoszorúkkal, „Isten hozott” és „Éljen Hámos László” feliratú transzparenssekkel díszítették fel. A szállodák és vendégházak zsúfolásig megteltek vendégekkel. A város határában, Baktipusztán **Badinyi Gyula** főkapitány, a Huszár vendéglő szegletén felállított díszkapunál pedig **Szabó György** polgármester üdvözölte a Tornaljáról érkező főispánt és magyar csikós öltözetet viselő úri bandériumát. Itt sorakozott fel – rendőri felügyelet mellett – a diákság, a tűzoltók, az általános ipartestület és a város lakossága. A parádés bevonulást esti kivilágítás és fáklyás zene követte.

A sors fintora, hogy a másnapi közébed kényszerűségből elmaradt. A Három Rózsa étterem és szálló felújítása miatt ugyanis a piacon, nagy ponyvák alatti sátorban készült a teríték, 400 fő részére. A délben kitört óriási jégveréssel párosult zivatar azonban elmosta az ünnepet, az utcákon zavaros hullámok hömpölyögtek, az ebédhelyiség könnyű alkatrészei szanaszét szakadoztak. A díszes vendégsereg

T Á R C Z A.

K Ö S Z Ö N T É S
Hámos László főispán beiktatásakor
1891. június 3.

„Éljen soká meggyünk legelső embere!”
Légy így köszöntve ma neves, nagy férfú,
Jog és királyi kegy, kit főre rendele
E tündér tájra, hol száz bérezünk égre nyul.
Nem úri kedvtelés, nem semmi-munka már, —
Hiszen, ha az volna, Te nem volnál ma itt, —
Am férfimenkü az, a melyhez hívatál:
Mélto betölteni egy erős szív álmaít.
Országunk hordozod e „kis hazán” belül
Sorsát, gondját, ügyét a szent érdekít te majd...
Ledólt hátyán aajt emelni emberül:
Áldott tér tatra, ám... de tán habért se hajt...
Sorsod, hogy együtté fűzéd, méysis velünk:
Zengjen azért neved völgyön és bérez fokán,
Légy üdvözölve újra első emberünk,
Óhajtva lelkesen, kiáltjuk: *élj soká!*

J. A.

Köszöntő vers Hámos László beiktatása alkalmából
(Gömör-Kishont, 1891)

részére, rögtönözve, a Három Rózsa vendéglőben, valamint a kaszinó termeiben terítették meg.

A baljós égi jelek és a meghíusult közébed ellenére Hámos László főispáni működése szerencsés volt. A legnehezebb politikai harcok és a vármegyében felkorbácsolt pártszenvedélyek között is mindenkor megőrizte higgadságát, és az ellenzék részéről is elismerésben és méltánylásban részesült. Pedig „uralkodása alatt” előtérbe lép a bürokratizmus, halomra lepi el a vármegyét a sok miniszteri rendelet. A közutakról és a vámokról, a honvédségről, az állami elemi iskolák felállításáról, az ipari és gyári alkalmazottak betegsegélyezéséről, a tanintézetek és kisdedovók tanítóinak, özvegyeinek és árváinak gyámolításáról alkotott és életbe léptetett törvények s ezek végrehajtása tárgyában kiadott miniszteri rendeletek végrehajtása a vármegyének sok és nehéz munkát adott.

A **Borovszky**-féle monográfia megjegyzi, hogy tagja volt valamennyi közművelődési és jótékonyági egyesületnek, és e téren anyagi áldozatokat is hozott.

„Az új megyei székház felépítése, a jótékony Fehérkereszt-egyesület megalapítása, a rimaszombati fő-

gimnázium századokra szóló alapkövének lerakása, a nagyrócei és a dobsinai felsőbb polgári és kereskedelmi iskolák megalapítása, a jolsvai siket-néma intézet létesítése, a jolsvai kaszárnya felépítése, a rimaszombati állami gyermekmenhely díszes épületének felemelése, az építendő rimaszombati leányiskola és más iskolák államosítása, a gömörmezei múzeum-egyesület megalapítása és sorolhatnám tovább – mind oly alkotások, amelyek az ő sikerdús főispáni működésével egykorúak és az ő nevéhez fűződnek. Igaz, hogy nem egyedül hordta össze a köveket e nevezetes intézmények felépítéséhez, de az ő akaratereje volt az, mely az alapvető munkát végezte.” – olvashatjuk az említett helyen.

Hámos László 1906. április 25-én, majd május 6-án búcsúzott el a vármegyétől és Rimaszombat városától. A helyi *Gömör-Kishont* c. lap beszámolója szerint előbb a város tisztikara a polgármester vezetésével tisztelgett a nyugdíjba vonuló főispánnál, megköszönve neki a jóindulatot, amelyet 15 évi főispánsága alatt Rimaszombat iránt tanúsított, melynek egyébként díszpolgárává is avatták. Május 6-án pedig fényes búcsúbankettet tartottak a távozó főispán tiszteletére. I. Ferencz József király, 1910-ben bárói méltóságra emelte.

Hámos László 1914. március 13-án hunyt el, Pelsőcön helyezték örök nyugalomra.

fáji Fáy Gyula (1906–1909)

Fáji Fáy Gyula Nyústyán született 1850-ben. Édesapja, **fáji Fáy Gusztáv** a vármegye egykori főispánja, aki a vármegyei közművelődési egyletet is megalapította. Édesanyja **budaméri Ujházi Clementina**. Fáy Gyula iskoláit Rimaszombatban kezdte, s több osztályt is itt végzett, az *Egyesült Protestáns Gimnáziumban*. Innen Budapestre került, ahol tanulmányait folytatta, majd a jogot is elvégezte. Nem vállalt hivatalt, képezni akarta magát. Évekig tartó külföldi utazásokat tett, és tapasztalatokat gyűjtött. Beutazta Angliát, Franciaországot, Németországot és Olaszországot. Különösen Anglia tetszett neki, ahol minden téren magas kultúrát talált. Londonban két évig tartózkodott, s itt ismerkedett meg a sport minden ágával is. Talán ennek köszönhető, hogy hazajött után kezdeményezi a *Rimaszombati Vadásztársulat* megalakulását (1889), melynek elnöke lesz.

Szülei halála után hazajött, és nyústyai birtokán gazdálkodott. Különösen az erdészetet kedvelte nagyon. Élénken részt vett nemcsak a megyei, de a fővárosi, illetve az országos politikai életben is, ahol szavainak mindig nagy súlyt tulajdonítottak. A Rimaszombati kerületnek volt szabadelvű párti országgyűlési képviselője 1892 és 1897 között. Az 1907. évre kiadott *Gömör-Kishont vármegyei Naptár* is jegyzi, hogy előkelő körökben és lovagias ügyekben elsőrendű tekintély hírében állott e férfi, aki akkortájt a Gömör megyei magyar közművelődési egyletnek is elnöke. Nyústyai otthonában igen sokat olvasott. 1906. május 9–10-én iktatták be Rimaszombat városában Gömör-Kishont vármegye főispáni tisztségébe.

Fáy Gyula

Az ünnepség részletes programját a helyi hetilap, a *Gömör-Kishont* örökíti meg. A vármegyei bizottság és a városi szépművészeti bizottság által megállapított program szerint május 9-én vonult ki az úri, valamint a kisgazdák lovas bandériuma a kelecsényi pusztához (előbbi **Okolicsányi Ágoston**, utóbbi **Lang Károly** vezetése alatt), majd három óraker a polgármester vezetésével a városi képviselő-testület vonult ki ugyanoda, 32 fogaton. A **Luzsénszky**-birtok szélén hatalmas, fenyőből ácsolt diadalív állt, amelyet **Luzsénszky Henrik** báró készíttetett; itt helyezkedett el a főispánt váró városi küldöttség. Délután 4 óraker érkezett kíséretével a főispán a diadalkapuhoz, ahol dr. **Kovács László** polgármester beszéddel üdvözölte, mire a főispán meghatottan mondott köszönetet, biztosítva a várost jóindulatáról. Ezután megindult a menet a város felé. Elöl az úri bandérium, utána a fogatok hosszú sora: mintegy 65–70 kocsis, végül a bandérium másik része. Az új főispán a Széchenyi-kertnél a város által emelt diadalkapun át a dúsán fellobogózott városba ért, hol a tanuló ifjúság, valamint az ezrekre menő közönség sorfala, a díszegyenruhába öltözött hajdúk tisztelgése közt megérkezett a megyeházára, melynél **Bornemisza László** alispán várta, s ahol a vármegyei fogadtatás ment végbe. Másnap, május 10-én folyt le a beiktató gyűlés, majd a főispán 350 főre terített, fényes banketten vendégelte meg a küldöttségeket, a beiktatáson részt vett tisztviselőket és a megyebizottsági tagokat, s amelyen a polgármester a város közönsége nevében köszöntötte fel.

Az 1909. évi *Gömör-Kishont vármegyei naptár* még fáji Fáy Gyulát említi főispánként, az 1910. április 3-án megjelent *Gömöri Ujság* azonban már minaji Bornemisza László nevét jegyzi. Valószínű tehát, hogy Fáy Gyula poszt-

járól való lemondása és ezzel egyidejűleg nyugalomba vonulása 1910 elején történt. Fennmaradt gyászjelentéséből tudjuk, hogy életének 75. évében, 1925. október 13-án hunyt el Rimaszombatban. Édesapjához hasonlóan őt is a nyústyai családi sírboltban helyezték örök nyugalomra.

minaji Bornemisza László (1910–1913)

Minaji Bornemisza László életéről és munkásságáról részletesen beszámol a helyi *Gömör-Kishont* 1918. október 27-én megjelent száma. Innen tudjuk, hogy 1840-ben Rimatamásfalva községben született. A középiskola elvégzése után a mérnöki pályára készült, s a bécsi műegyetemet látogatta. Vágyai azonban változtak, a matematikát a corpus jurissal cserélte fel, és jogi pályára lépett. A jogot kitűnő eredménnyel végezte el a sárospataki főiskolán, ahonnan hazatérve rövid idő alatt feltűnt tehetségével.

Bornemisza László az 1867. április 27-én tartott első tisztújító közgyűlésen mint harmadaljegyző lépett a vármegye szolgálatába. A vármegyei törvényszékhez osztották be, amivel követte a családi hagyományt: nagyapja, Bornemisza László és apja, Bornemisza Sámuel (mint járási főszolgabíró) szintén irányító szerepet viseltek a megyei közéletben. Apja halála után, 1869-ben leköszönt állásáról, és a gazdátlanul maradt birtok kezelését vette át, de mint bizottsági tag élénken részt vett a megyei közgyűléseken. 1878-ban a közbizalom a vármegyei első aljegyzői tiszttel ruházta fel, és ettől kezdve pályája szépen ívelt felfelé. 1882-ben már tiszteletbeli főjegyző.

A vármegye közönsége 1886 tavaszán három jelölt közül, erős harc után, nagy lelkesedéssel választotta alis-

Bornemisza László.

pánná. Bornemisza alispánságával erőteljesebb lesz Rimaszombat fejlődése. Tevékenységének méltánylásoként 1896. november 11-én Rimaszombat díszpolgárává választotta. A későbbiekben Bornemisza László minden tisztújítás alkalmával ellenjelölt nélkül, egyhangúan lett megválasztott alispán.

A Borovszky-féle monográfia szerint 1890. szeptember 11-től 1891. június 3-ig, amikor a vármegyei főispáni szék üresen állott, mint kormányzó alispán működött. 1910-ben, 24 év alispánság után nevezte ki a király a főispáni tisztségbe.

A közigazgatás vezetése mellett Bornemisza László a rimaszombati *Egyesült Protestáns Főgimnázium* igazgató választmányának társelnökéeként, a *Gömöri Református Egyházmegye* tanácsbírájaként majd főgondnokaként (1906-ban iktatták be hivatalába Putnokon), a *Gömörmegei múzeum-egyesület* elnökeként, a *Patronage egyesület* és a *Tompa-szoborbizottság* elnökeként önzetlen ügybuzgalommal szolgálta a közérdeket. A gyermekmenhely és a fehérkereszt egyesület létesítésében ugyanúgy nagy része volt, mint 1903-ban a vármegye szülészeti osztályának és a bábaképző intézetnek a megalapításában.

A számos alkotás közül, melyeknek létezése a nevéhez fűződik, különösen kiemelendő a vármegyei kórház és székház és az Egyesült Protestáns Főgimnázium újabb épületének felépítése, illetve a Tompa-szobornak a felállítása.

Nagy része volt a vármegyei utak kiépítésében.

Bornemisza Hámos Lászlónak és Fáy Gyulának a példáját követte. A megyei igazgatásba nem engedte be a pártpolitikát. Ez eredményezte, hogy Gömör-Kis-Hont vármegyéjét az 1910-es évek viharos politikai életének hullámai kevésbé érintették, az egyetértés megmaradt, a békés fejlődés lehetővé vált.

A király Bornemisza érdemeiért 1904-ben Vaskorona-renddel tüntette ki, 1908-ban pedig udvari tanácsossá nevezte ki. A bolgár király 1909-ben egy magasabb érdemrendet és sajátkezű aláírásával ellátott fényképet adományozott neki. A megyebeli városok díszpolgárrá választották. A nagyrócei olvasóegylet és társalgási egylet 1886-ban fennállásának negyedszázados ünnepén dísztagjává, Nagyróce város pedig 1894-ben díszpolgárává választotta. Legszebb elismerése volt érdemeinek, amikor 1911. március 29-én a vármegye közgyűlése alispánsága 25 éves jubileumát ünnepelte. Buzgó szolgálatainak elismerése mellett, saját kérelmére, magas korára való tekintettel, 1913-ban főispáni állásából felmentették, és nyugdíjba vonult. Bornemisza László csaknem 38 évet töltött tényleges tisztviselői szolgálatban, ebből 24 éven keresztül vezető alispánja, ezt követően 3 évig főispánja volt vármegyénknek.

A Gömör-Kishonti Múzeumban megőrzött gyászjelentésén ez olvasható: „*Gömör és Kishont vármegye volt alispánja, nyugalmazott főispánja, m. kir. udvari tanácsos, a Szent István-rend kiskeresztjének, a Vaskorona-rend III. osztályának, a Bolgár Polgári Érdemrend Középkeresztjének tulajdonosa, Gömör és Kishont vármegye törvényhatósági bizottságának tagja, a gömöri ref. egyházmegye örökös tiszteletbeli gondnoka,*

a rimaszombati ref. egyháztanács tagja, a Gömör megyei múzeum-egyesület elnöke, Rimaszombat és Nagyróce városok díszpolgára 1918. október 19-én távozott az élők sorából, életének 79. évében.

A rimaszombati családi sírboltban helyezték örök nyugalomra.

felsőkubini és deménfalvi Kubinyi Géza (1913–1917)

A háborús idők főispánjának életéről és munkásságáról részletes bemutatást ad a még békebeli beiktatási ünnepségről tudósító *Gömör-Kishont* 1913. évi 24. száma.

Kubinyi Géza 1852-ben született. Középiskoláit Rozsnyón végezte, a jogot pedig Eperjesen és Budapesten hallgatta. Ezután néhány évig otthon gazdálkodott, de már akkor is előkelő szerepet játszott a megyei közéletben. 1882-ben rozsnyói főszolgabíróvá választották. 1891-ben a jolsvai kerület országgyűlési képviselőjévé választotta, melyet – egy rövid korszakon kívül, mikor mandátum nélkül maradt – egészen a főispáni beiktatásáig képviselt. A budapesti parlamentben a demokratikus és liberális politikai irányzatnak volt híve. A mentelmi bizottság tagja volt. Páratlan agilitásának köszönhető vármegyénkben a murányvölgyi, a tiszolc–breznóbányai és a rimaszombat–poltári vasút kiépítése. A Rimaszombat–Ratkó vasút építését is szorgalmazta, de ez a terv az első világháború kitörésével megghiúsult. Kubinyi Gézát 1913-ban, 32 évi szolgálat után nevezte ki az uralkodó gömöri főispánnak. Ünnepeles főispáni beiktatására június 9-én került sor, amikor zászlódszt öltöttek a Gömörpanyittól Rimaszombatig vezető útvonal melletti községek. Rimaszombatban a vasúton túl egy kisebb diadalívet állítottak fel, az Andrássy út bejáratánál pedig az ország és a város zászlaival

Kubinyi Géza

díszített hatalmas diadalkaput. Ennél dr. Kovács László polgármester, a megyeházán pedig Lukács Géza alispán üdvözölte az új főispánt.

Másnap Kubinyi Géza szép szavakkal mondott köszönetet. A vármegye kiváló emberei közül gróf Andrássy Manót, mint a munka, Szontagh Bertalant, mint az akarat és Bornemisza Lászlót, mint a szeretet megtestesítőjét említette példaképül. A közgyűlés után a küldöttségeket fogadta. Délután 1 órakor a gimnázium tornacsarnokában és más helyiségeiben a főispán által rendezett lakomán 550 meghívott volt jelen. Minderről részletesebben a helyi *Gömöri Ujság* 1913. évi 25. száma is tudósít.

Kubinyi Géza volt az, aki 1914-ben, az orosz hadsereg homonnai betörésekor Gömör vármegyét, mint annak főispánja, nem engedte kiüríteni, s ezzel a bátor cselekedetével megmentette a vármegye népét a földönfutástól. Tisztségéről 1917 márciusában lemondott.

A *Gömöri Ágostoni Evangélikus Egyházmegye* felügyelőjeként a nagyrócei szlovák gimnázium bezárásában neki is nagy része volt. Több éven át volt a *Rozsnyói Híradó* munkatársa, valamint a putnoki székhelyű *Gömörmegyei Gazdasági Egyesület* elnöke.

Komárom, illetve Gömör és Kishont vármegye nyugalmazott főispánja, országgyűlési képviselő, a gömöri ág. ev. egyház felügyelője, Jolsva, Nagyróce és Rozsnyó r. t. városok és Pelsőc nagyközség díszpolgára 1920. március 30-án, 69 éves korában hunyt el Miskolcon. Portréját a rimaszombati Gömör-Kishonti Múzeum őrzi.

Budapesten, a Kerepesi temetőben helyezték örök nyugalomra.

kövecsesi Lukács Géza (1917–1918)

1856. április 23-án született Kövecsesen. Köznemes, bár jómódú szülők fia volt, aki felemelkedését lankadatlan, becsületos munkásságának köszönhetette. Ez emelte őt fokról fokra a legkisebb állástól az alispáni, majd a főispáni székig.

1881-ben nyert ügyvédi oklevelet, s egy éves gyakorlat után, 1882-ben lett a vármegye harmadik aljegyzője. 1883-ban a második, 1886-ban az első helyre jutott. Tiszteletbeli főjegyző 1891-ben lett, tényleges 1893-ban. Ebben az állásában 16 termékeny esztendőt töltött el. A hivatalos állásán kívül a református egyháznál és a *Rimaszombati Állami Elemi és Polgári Leányiskolánál* vállalt szolgálatot. A *Gömör-Kishont* c. hetilapot és a *Gömör-Kishont Vármegyei Naptárát* évekig szerkesztette, s nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy Rimaszombat társadalmi és gazdasági élete egészséges irányban fejlődjék. Mint városi képviselő, Rimaszombat város ügyeire is lényeges befolyást gyakorolt. A városnak 1906-tól díszpolgára. A helyi *Gömöri Ujság* szerint 1910 márciusától volt Gömör-Kishont vármegye alispánja. Nagy elődei közül Szontagh Bertalantól a feltétlen kötelességérzetet és akaratot, nagy mesterétől, Bornemisza Lászlótól pedig az emberekkel való bánásmódot és emberszeretetet tanulta. Mint mondogatta: „A '67-es alapon kell a nemzet gazdasági megerősödésén át a '48 felé törekedni.”

Dr. Fornéthy Gyula

1915 májusában a *Gömöri Református Egyházmegye* gondnokává nevezték ki, majd udvari tanácsos lett. Kubinyi Géza 1917. március 30-án tartott búcsúja után két hónapig Lukács Gézát nevezik ki kormányzó-alispánnak. A *Gömör-Kishont* 1917. május 6-án keltezett 19. száma már arról cikkez, hogy a király Lukácsot főispánná nevezte ki. Hivatalosan azonban csak 1917. május 23-án iktatták be hivatalába. Tisztségétől alig három hónapi működés után megvált. A vármegye szolgálatában töltött 35 év után nyugalomba vonult, felmentették.

Az első világháborút követő években a *Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület* főgondnoka, majd örökös tiszteletbeli főgondnoka, később az egyetemes református konvent és törvényhozó zsinat világi elnöke. Rimaszombat díszpolgáraként, életének 83. évében, 1938. június 26-án hunyt el. Hamvai a rimaszombati családi sírboltban nyugszanak.

Fornéthy Gyula (1917–1918)

Gömör-Kishont Vármegye Hivatalos Lapja szerint 1917 áprilisától az akkortájt már 29 éve a megye közszolgálatában álló, pályáját aljegyzőként kezdő Dr. Fornéthy Gyula főjegyző foglalja el, aki ugyanezen év július 10-től már tényleges alispán. Ő volt a történelmi Gömör-Kishont vármegye utolsó alispánja. Elsődleges céljaként a vármegyei autonómia védelmét jelölte meg, s a megye szervezetének demokratikusan megújítását. Beiktatási beszédében, mikor is a vármegye ezüstbe véssett címeres pecsétjét, az alispáni hatáskör jelképét, s ezzel együtt a vár-

Fornéthy Gyula

megye önkormányzati jogát átvette, büszkén emelte ki azt a két embert, kiknek a kezei alatt éret meg. Az egyik Lukács Géza, kivel csaknem 30 évig hivatalnokoskodtak együtt, és vezette őt idősebb fivérként a pályáján, a másik Bornemisza László alispán majd főispán, akinek működése alatt közigazgatási pályáját megkezdte.

putnoki Putnoky Móric (1917–1918)

A háborús zűrzavarok közepette rövid időre főispánná lett Putnoky Mór 1866-ban született Kelemérben. Középiskolai és jogi tanulmányait Budapesten végezte, ezután keleméri birtokát irányította. Közeleti pályája 1891-ben kezdődött, ekkor lett Gömör vármegye tiszteletbeli szolgabírája, majd 1892-től a putnoki kerület országgyűlési képviselője – e tisztségben 52 termékeny esztendő telt el. 1917. augusztus 8-tól lép a Lukács Géza helyére, és tölti be az üresen maradt főispáni tiszteletet. A beiktatási ünnepségre – a háborús viszonyokra való tekintettel – egyszerű keretek közt került sor. Erről részletesen tudósít a *Gömör-Kishont* folyó évi 33. száma.

Az első világháború viharos éveiben bő egy esztendeig ült Gömör-Kishont vármegye főispáni székében, 1917 augusztusától 1918 novemberéig. Főispánsága alatt elsősorban a háború folytán beállott szociális és népjóléti intézkedések bevezetésére összpontosított. 1918 októberében és novemberében a megye területét fenyegető csehszlovák „invázió” alatt Putnoky Móric a kormányváltás folyamán bejelentette lemondását. Az új magyar belügyminiszter azonban megbízta a vármegye további kormányzásával, és a vármegye főispán-kormánybiztosává nevezte ki. A nehéz napokban okos hidegvérrel és a nép bizalmára támaszkodva helytállt. Ugyanezen év december 29-én azonban már azt olvashatjuk a helyi *Gömör-Kishont*ban, hogy Putnoky főispán-kormánybiztos saját kérelmére s szolgálatai közben szerzett érdemeinek elismerése mellett

Putnoky Móric

hivatali állásától felmentetik, s helyébe **Remenyik Aladár** nyugalmazott tiszteletbeli főszolgabíró lett kinevezve főispán-kormánybiztosnak. Ezzel párhuzamosan azonban, ugyanezen a napon **Vavro Šrobár**, a csehszlovák kormány Szlovenszko igazgatásával megbízott és tejhatalommal felruházott minisztere, dr. **Daxner Samu** tiszolci ügyvédet nevezi ki ugyancsak Gömör és Kishont vármegye „zsupánjává”. Fura helyzet állt elő – a történelmi Gömör–Kishont megyén belül egy láthatatlan választóvonal két oldalán egyszerre, egy időben, két különböző kormány megbízásából, két főispán létezett ugyanazon tisztségben – Remenyik Aladár és Daxner Samu.

Putnoky az első világháborút követően rövid időre visszavonult birtokára, majd 1920-ban a választások idején újra megjelent a közélet színterén. 1931-ben ő lett az országgyűlés háznagya, e tisztségben 12 évet töltött el. 1946. október 16-án, életének 81. évében hosszú betegeskedés után hunyt el, a Gömör megyei Kelemérben helyezték örök nyugalomra.

POLGÁRMESTEREK

Szabó György (1867–1900)

A *Gömör–Kishont* 1901. évi 6. száma alapján 1867. június 18-ától 34 évig volt Rimaszombat polgármestere. Az ő kormányzása alatt keletkeztek mindazok az új intézmények, amelyek a város századfordulós fejlődését megalapozták. Polgármestersége alatt Szabadkapusza megszerzésével megnagyobbodott a város területe, rendeződött a népoktatás ügye, az állammal kötött szerződés alapján megnyílt a kurinci földműves iskola, a város anyagi hozzájárulásával kifejlődött a főgimnázium, s erős küzdelmek árán, 1883-tól kizárólagos megyeszékhely lett Rimaszombat. Felépült a királyi törvényszék, és hatalmas

áldozattal létrejött az új megyeház. Neki köszönhető, hogy az egész várost keresztülszabdalták a drága gránit gyalogjárók. Jómaga részt vett az 1848/49-es magyar szabadságharcban, később tagja lett az 1868-ban alakult *Gömör–Kishont Vármegyei Honvédegyületnek*.

1900 januárjában kérvényt nyújtott be a városi közgyűlésnek, s kedvezőtlen egészségi állapotára hivatkozva, kérte szabadságoltatását. Távolléte alatt a polgármesteri teendőket 10 hónapon keresztül **Kishonthy Gyula** helyettes polgármester vitte. Ugyanezen év szeptember 2-án, 33 évi működés után beadta a polgármesteri posztról való lemondását, és nyugdíjazását kérte, amihez a városi képviselő-testület hozzájárult. Az 1900. október 31-i városi tisztújítás alkalmával a polgármesteri széket **Nagy Ferenc** főjegyző foglalta el, az így megüresedett főjegyzői állást pedig a fiatal Dr. **Kovács László** ügyvéd töltötte be.

Ahogy **Rábely Miklós** emlékszik vissza rájuk: „*Ők csak őrizni akarták polgártársaik anyagi és lelki javait, s megtartani mindazt a szépet és jót, amit apáik hagytak és szenteltek meg számukra, a hagyományokat, s hogy az újkor kulturális és civilizációs virágait, magvait az ősi föld televényébe plántálják, s minden dudvától védve, tenyészthessék.*”³⁴

A régi táblabíró világ tipikus, tisztos alakja, a vitéz '48-as honvéd, a város elöljáróságának 34 éven át vezetője, ügyvéd és nyugalmazott polgármester, a város „Gyuri bácsija” 1901. február 1-én, hosszú betegeskedés után, 73 éves korában hunyt el. A rimaszombati temetőben helyezték örök nyugalomra.

Szabó György
polgármester

Nagy Ferencz (1900–1901)

A közigazgatás minden ágában járatos főjegyző, a város érdekének 25 éven át legbuzgóbb védelmezője 1900 októberében került – rövid időre – a polgármesteri székbe. Életéről és munkásságáról részletesen beszámol a *Gömör-Kishont* 1901. évi 17. számban megjelent nekrológ.

Nagy Ferenc iparos szülők gyermekeként Rimaszombatban született 1850. november 27-én. Tanulmányait Rimaszombatban kezdte; az akkor még hatosztályú gimnázium egyik kiváló növendéke volt. Az érettségi vizsgát Iglón tette le, majd beiratkozott az *Eperjesi Jogakadémiára*. 1875-ben ügyvédi irodát nyitott szülővárosában. Az ügyvédi pálya azonban az ő lelkületével és hajlamaival nem egyezett, s 3 évi gyakorlat után a város szolgálatába lépett. 1878-ban árvaszéki előadóként szolgált a városnál, ahol 1884-ben a város közönségének bizalma a főjegyzői székbe emelte. Ettől kezdve életpályája szépen ívelt felfelé. Beválasztották a vármegyei törvényhatóság, a *Rimaszombati Takarékpénztár* igazgatóságának és a *Gömörmegyei Nép és Iparbank* felügyelőségének tagjai közé. Tagja lett az *Egyesült Protestáns Főgimnázium* igazgató választmányának, előbb, mint annak pénztárnoka (1889–1900), később hivatalból, mint a város polgármestere. A takarékpénztárnál az igazgató jegyzői tisztet dr. **Szabó Samu** halála után ő töltötte be. A községi iskolaszéknél és az állami iskolai gondnokságnál az elnöki székben foglalt helyet, s a városnál, amikor 1900-ban a volt polgármester, Szabó György megbetegedett, ő vitte a teendők nagy részét a fiatal dr. Kovács Lászlóval közösen. Okos és komoly ember volt, egyetlen kedvtelése a vadászat.

Mint az egyháztanács tagja és hosszú idő óta egyik jegyzője, a református egyháznak sok szolgálatot tett. Az ő iskolázási elnökségéhez fűződik városunk kulturális történetének nevezetes momentuma, hogy az elemi iskola összes tanköteles növendéke valláskülönbség nélkül egy fedél alá került. Ő lett a községi iskolaszék elnöke, az elemi iskolák államosítása idején pedig annak gondnoksági elnöke. Emlékét őrzi a nagyipari vállalattá fejlődött Konzervgyár is. Sajnos nem élvezhette sokáig azt a bizalmat, amellyel polgártársai övezték, rövid öt hónapi működése során betegség támadta meg szervezetét. Nagyváthi és bogmértágyárdonyi Nagy Ferenc 1901. április 24-én, élete 51. évében hunyt el. Halála gyászba borította városunk társadalmát. A rimaszombati temetőben helyezték örök nyugalomra. A *Gömör-Kishont* információi alapján halála után, 1902 márciusáig Kishonthy Gyula helyettes polgármester vitte a városi teendőket.

Dr. Kovács László (1902–1919)

Nagy Ferenc halálát követően a polgármesteri széket többen is megpályázták: **Kishonthy Gyula** városi ügyész, **Badányi Gyula** főkapitány, **Lukács Géza**, **Percz Samu**, **Bodon József**, **Bernáth István**, ifj. **Süteő István** és végül dr. **Kovács László**.

Rimaszombat addigi legifjabb polgármesterét, az 1873. február 13-án született dr. Kovács László diplomás ügyvédet és tartalékos honvédhadnagyot 1902 áprilisában ik-

tatták be hivatalába. Polgármestersége éveire előbb a modernizáció, majd az első világháború nyomta rá bélyegét.

Pályáját a '90-es évek vége felé kezdte, ekkor lépett a város szolgálatába, mint főjegyző, s ebben a minőségben az akkori beteg polgármester, Szabó György helyett vitte a teendők egy részét Nagy Ferencsel együtt, miközben letette az ügyvédi vizsgát is. Nagy Ferenc után ült a polgármesteri székbe, s a legnagyobb szakértelemmel, lan- kadatlan szorgalommal vezette a város ügyeit. A talpig becsületes, fiatal polgármester érdeme nemcsak abban domborodott ki, hogy képes volt helyes irányban haladni, hanem széles látókörrel rendelkezett, és haladt a korrall. Polgármestersége alatt a város anyagi ügyeit hamar rendbe szedte. Modernizációs törekvései közt új építkezési szabályrendeletek, a villamos világítás bevezetése, a távbeszélő hálózat bekötése, a város összes utcáinak gránit gyalogjáróval való kikövezése, a terek csinosítása és parkosítása, a középületek renoválása és sok egyéb szerepelt. 1912-ben a *Gömörmegyei Tűzoltó-Egyesület* elnökévé választották.

Dr. Kovács László polgármesterségével lezárult az a boldog korszak, amely mentesítette a városi polgárt a városi pótdadó, majd a piaci vásári helypénz fizetésének kötelezettsége alól. Másfelől beköszöntött a gyáripar korszaka, amely a helybéli tímár, szappanos, szűcs, szűrszabó, gubás, csutorás, fazekas kisipart tönkretette. A konzervgyárat követően a **Hindrichs**-féle fűrészgár épült fel, ezt követte a **Süteő István** és társai *Mezőgazdasági Gépjavitó Gyár* létrejötte. Következett a városi agyagipari iskola, majd az Országos Gyermekehely rimaszombati telephelyének felépítése. Mindezekkel párhuzamosan

L. Kovács
polgármester

nagy ütemben folytak a magánépítkezések: az *Egyesült Protestáns Főgimnázium* új épületének megépítése, valamint a Gyermekekmenhely közelében lévő tisztviselőtelep kiépülése. Kovács László nevéhez kötődik a városi vízmű és a csatornázás megvalósítása, a Tompa-tér parcosítása, **Tompa Mihály** köztéri szobrának felavatása és **Ferenczy István** kriptájának átadása.

Polgármesterségének utolsó éve bizonytalanságban teltek. 1919 áprilisában nevét még polgármesterként említi a *Gömör-Kishont*. Valószínűleg még ugyanezen év novemberében is e funkcióban maradhatott, mivel a *Gömöri Gazda* c. gazdasági hetilap a Rimaszombati Konzervgyár igazgató elnökeként említi. Ugyanitt 1920 áprilisában neve már a Rimaszombati Takarékpénztár közgyűlésén igazgatósági jegyzőként fordul elő. Az 1921 augusztusában induló új hetilapban, a *Gömörben* már **Vladár József** városi tanácsos szerepel, mint helyettes polgármester. Dr. Kovács Lászlót már csak városi képviselő-testületi tagként említik. Valószínűleg 1920 lehetett az a kritikus év, amikor Kovács Lászlót az adott körülményekre való tekintettel posztjáról lemondatták és nyugdíjazták. Rábely Miklós visszaemlékezéseiben arról számol be, hogy később ügyvédi irodát nyitott, s a *Magyar Nemzeti Párt* keretében vett részt a nemzeti küzdelmekben. 1938-ban tagja lett az új városi tanácsnak és képviselő-testületnek, egészen az 1944. évi összeomlásig. „*Népének, hazájának és önsorsának tragikumuma testben, lélekben és szellemében összeroppantotta.*”³⁴ A rimaszombati anyakönyvi hivatal bejegyzése szerint 1947. június 6-án hunyt el szülővárosában, Rimaszombatban, 74 éves korában.

JEGYZETEK

- ¹ B. Kovács 2004. 85.
- ² Borovszky (é.n.) 1904. 557., Zsupos 2009. 13.
- ³ Thirring 1912. 664-668.
- ⁴ Findura 1894. 301.
- ⁵ Thirring 1912. 6.
- ⁶ Népszámlálás 1912.
- ⁷ Findura 1894. 300.
- ⁸ Naptár 1906. 113, 683., Thirring 1912. 683.
- ⁹ Thirring 1912. 683.
- ¹⁰ Naptár 1906. 113, Thirring 1912. 674.
- ¹¹ Thirring 1912. 678.
- ¹² Thirring 1912. 446.
- ¹³ Rimaszombat és vidéke. 1877. június 3. (22. sz.) 2.
- ¹⁴ Gömör-Kishont. 1883. augusztus 26. (4. évf., 34. sz.) 3.
- ¹⁵ Gömör-Kishont. 1898. szeptember 22. (19. évf., 38. sz.) 3.
- ¹⁶ Naptár 1906. 105.
- ¹⁷ Gömör-Kishont. 1912. június 23. (33. évf., 25. sz.) 1.
- ¹⁸ Thirring 1912. 455.
- ¹⁹ Findura 1894. 301.
- ²⁰ Rábely 2006. 12.
- ²¹ Népszámlálás. 1909.
- ²² Thirring 1912. 460-462.
- ²³ Borovszky (é.n.) 1904. 118.
- ²⁴ Thirring 1912. 640.
- ²⁵ Thirring 1912. 655.
- ²⁶ Thirring 1912. 614.
- ²⁷ Thirring 1912. 630.
- ²⁸ Thirring 1912. 386.
- ²⁹ Thirring 1912. 330.
- ³⁰ Borovszky (é.n.) 1904. 559-560.

³¹ Fényes 18. (hivatkozás rá: Gömör. 1875. január 17. 3. sz., 2.)

³² Borovszky (é.n.) 1904.

³³ B. Kovács 2005. 56.

³⁴ Rábely 2006. 197-198., 207-208.

IDÉZETT ÉS FELHASZNÁLT IRODALOM

Borovszky Samu

(é.n.) 1904: Magyarország vármegyéi és városai. Gömör-Kishont vármegye. Apolló Irodalmi Társaság. Budapest

Findura Imre

1894: Rimaszombat szabadalmas város története. Eggenberg-féle könyvkereskedés, Budapest

B. Kovács István

1991: A két Bodon emléke. In: Vály-völgy. (szerk. B. Kovács István)

Pozsony-Rimaszombat-Felsővály, 179-191.

2004: Gömörország. Egy tájhaza arcvonásai tényekben, képekben és gondolatokban. Rimaszombat

2005: Rimaszombat. Madách-Posonium, Pozsony

Rábely Miklós

2006: Egy rimaszombati polgár emlékezései. Gömör-Kishonti Múzeum Egyesület, Rimaszombat

Thirring Gusztáv

1912: A magyar városok statisztikai évkönyve. Budapest

Zsupos Zoltán

2009: Adatok a murányi csata utóéletéhez. Gömörország X. évf. 2. sz. 10-16.

Naptár

1906: Gömör és Kishont vármegyei Naptár az 1906. évre. Rimaszombat

1907: Gömör és Kishont vármegyei Naptár az 1907. évre. Rimaszombat

1909: Gömör és Kishont vármegyei Naptár az 1909. évre. Rimaszombat

Népszámlálás

1909: A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. 10. rész. Végeredmények összefoglalása. Magyar királyi központi statisztikai hivatal, Budapest

1912: A Magyar Korona országainak 1910. évi népszámlálása. 1. rész. A népesség főbb adatai. Magyar királyi központi statisztikai hivatal, Budapest

Ádám Éva

Boldog békeidők – Rimaszombat a kiegyezés korában c. kiállítás forgatókönyve, Gömör-Kishonti Múzeum Rimaszombat (a mellékelt fotókat Júlia Ferletáková készítette)

Gyászjelentések

Bornemisza László, Kubinyi Géza – Gömör-Kishonti Múzeum, Rimaszombat

Fáy Gyula, Lukács Géza, Putnoky Móric – Országos Széchenyi Könyvtár, Budapest

Gömöri Ujság. 1913. április 3. (I. évf., 1. sz.), 1913. június 1. (IV. évf., 23. sz.), 1913. június 8. (IV. évf., 24. sz.), 1913. június 15. (IV. évf., 25. sz.), 1915. május 9. (VI. évf., 19. sz.)

Gömör és Kishont vármegye hivatalos lapja. 1917. május 16. (XXVIII. évf., 20. sz.), 1917. július 31. (XXVIII. évf., 31. sz.)

Gömör-Kishont. 1885. december 20. (VI. évf., 51. sz.), 1886. január 24. (VII. évf., 4. sz.), 1886. október 10. (VII. évf., 41. sz.), 1890. szeptember 25. (XI. évf., 19. sz.), 1891. június 4. (XII. évf., 23. sz.), 1895. május 2. (XVI. évf., 18. sz.), 1900. január 11. (XXI. évf., 2. sz.), 1900. november 1. (XXI. évf., 44. sz.), 1900. szeptember 27. (XXI. évf., 39. sz.), 1901. február 7. (XXII. évf., 6. sz.), 1901. április 25. (XXII. évf., 17. sz.), 1901. május 9. (XXII. évf., 19. sz.), 1906. április 29. (XXVII. évf., 17. sz.), 1906. május 13. (XXVII. évf., 19. sz.), 1913. június 1. (XXXIV. évf., 22. sz.), 1913. június 8. (XXXIV. évf., 23. sz.), 1914. március 15. (XXXV. évf., 11. sz.), 1919. április 20. (XL. évf., 14. sz.)

Gömöri Gazda. 1919. november 1. (XXIII. évf. 3. sz.), 1920. április 4. (XXIV. évf., 40. sz.), 1920. április 11. (XXIV. évf. 15. sz.)

Dr. Manczel Jenő naplója. 2. rész

VII. 30–31.

Mint említettem, se óvodába, se nyilvános elemi iskolába nem jártam, így merőben furcsa és szokatlan volt, amikor a cca. 50–60 fős létszámú I. gimnáziumi osztályba kerültem. Az iskola új épülete nem lett kész szeptember elejére, s csak cca. 15-e körül kezdődött meg a tanítás. Engem azonban már nem vittek haza a szüleim, hanem otthagytak, hogy a két hét alatt a környezettel és a várossal ismerkedjem.

Egyébként Rozsnyón Manczel ágon atyafiságban is volt a **Beitler** család. Az öreg, édesapámnál sokkal öregebb **Beitler Tóni** bácsi volt a város kéményseprő mestere. Három fia volt. Nem akartak tanulni, így a két idősebbikből kéményseprő lett, s ezek dolgoztak, a harmadik tőlem idősebb, sem akart tanulni. Midőn Rozsnyóra kerültem, akkor ismételte a II. gimnáziumot. A negyedik gyerek lány volt, **Janka**, aki később **Sass Ferenc** bányafőmérnöknek lett a felesége. Hogy milyen fokon, s hogy volt köztünk a rokonság, azt már nem tudom. A két nagyobbik Beitler-fiúra igen büszke voltam, mert 1906-ban még igen nagy szó volt, ha valakinek motorbiciklijé volt.

A másik, szintén atyafi família a **Kelemen** család volt. Kelemen bácsi órasmester volt, **Pali** fia, aki szintén nem nagy lumen volt, idősebb nálam, s mint az első osztályt ismétlő járt velem. Testvére, **Iza** fiatalabb volt, vele később az 1920-as évek végén Debrecenben találkoztam össze, ahol egy gazdasági főhadnagy volt a felesége.

Végül is a legközelebbi hozzátartozó a nagyanyám volt, a rozsnyói temetőben eltemetve, az ő sírjához gyakran kijártam.

Rozsnyó egészen más összetételű város volt, mint Rimaszombat. Nagy iskolaváros volt római katolikus és evangélikus gimnáziummal, Szent Vince rendi apácák vezetése alatt álló elemi és polgári leányiskolával és internátussal. A keresztanyám is itt nevelkedett, s állandó összeköttetésben állott a nővérekkel. Ha Rozsnyóra jött, engem is magával vitt a zárdába.

Nagyon sokat számított a város ipara és kereskedelme szempontjából a Rimamurány-S[algó]tarjáni rt. bányatelepe, amely egész kis kolóniát képezett a Sajó jobb partján. Igen számottevő volt az iparban a **Markó**-féle bőrgyár.

S igazi központtá, szinte a fél Felvidék központjává tette Rozsnyót az, hogy róm. kat. püspöki székhely volt, nemcsak a rozsnyói, hanem a szepesi egyházmegye papijait nevelő szemináriummal, ahol már az V. gimnáziumtól kezdve foglalkoztak a papi pályára készülőkkel az ún. „Kisszeminárium”-ban, s innen készültek érettségi után a teológiára.

Végül idegenforgalom szempontjából jelentékeny szerepet játszott a közeli vasas gyógyfürdő, mint nyári üdülőlhely, s a szintén látványosságot jelentő Krasznahorka közelsége.

VIII. 21.

Folytatom tehát Rozsnyón.

Az új gimnázium megnyílt szeptember közepén, az ünnepélyes, műsoros, táncstéllyel összekötött felavatás 1907 farsangjára esett, s ennek én is egyik szereplője lettem. A műsorszámok között egy kis szindarab is szerepelt, címe: *Korvin János ifjúsága*.

Én Korvin János egyik apródja voltam, s apród jelmezben, szőke hosszú parókával, a fiatal herceg előtt díszpalotást táncoltam, díszmagyar ruhát viselő kislány partneremmel.

A kislány Dr. **Pósch** városi ügyész kislánya volt, olyan 8 éves lehetett. Igen formás és ügyesen mozgó kislány volt, míg én bizony elég esetlenül és félszegen mozgogtam. Az előadást próbák és külön táncórák előzték meg. A színpadon lámpaláz! Emlékszem az előadás után fénykép is készült, amelyen én kis partnerem kezét fogva, mogorván néztem szembe a fényképezőgéppel.

Azután még egy ilyen előadásra emlékezem, amelyen a felsőgimnazisták **Berezik Árpád** *Himfy dalait* adták elő. Itt én nem szerepeltem. A főszereplő nevelőmentorem, a VIII-os **Gábel Béla** volt.

A színi előadások után a tornateremben reggelig tartó diákbál volt, amelyiken csupán a csárdásból álló táncudományommal én is részt vettem, sőt azt hiszem II.-os koromban a szombaton volt diákbál után, szánkóra pakoltak, s a közeli Dernő községbe lévén hivatalosak, koszt és lakásadónőm **Schmidt** néni és leánya **Mariska**, a farsangvasárnap mulatságra magukkal vittek. Ott folytatódott a mulatság, de ennek javarészt én már átaludtam.

Ha már a mulatságoknál tartunk, hadd mondjam el, hogy Rozsnyón voltam először színházban. Azt hiszem több darabot is láttam, de csak **Gárdonyi Géza** *A bor* című színművére emlékszem.

Legkellemesebb emlékem azonban Rozsnyóról, a téli szánkózások és a nyári kirándulások.

A téli szánkózások színhelye a temetőkerítés és a szemináriumkerítés között, a Sajó partra vezető igen meredek és keskeny út volt. A szánkózásnak ezzel a formájával egyedül itt találkoztam. A cca. 1–1/2 m hosszú szánnak felkunkorodó orra volt, melyre vastag kötél volt két oldalról felerősítve, s felfelé jövet a szánkóparti tagjai ebbe belefogva magukat húzták fel a szánkót a kiinduló ponthoz. Elöl ült a vezető, aki a nagyobb és erősebb fiuk közül került ki, s a lábával (sarkával) fékezte is és irányította is a szánt. A vezető után ültünk mi, 4–5 fiú, míg a szánkó végén annak két kiálló talpán lábát megvetve állott a kormányos, a szánkó orrából hátravezető kötelet tartva két kezében és ezzel irányította a szánt. A végpont a Sajón, a Bányahegyhez vezető gyaloghíd volt, s a versengés tárgya az volt, hogy ezt a hidat kellett minél jobban megközelíteni. Ez volt a legkedvesebb téli sportunk.

Otthon aztán a kertben a diákkamara tagjai, hóból és jégből várat építettünk a fele a tagoknak volt a védő, a másik fele az ostromló sereg, s a nagy vígan folytatott hógolyós várostromokat nem egyszer váltotta fel a sírás és a fájó testrészeken keletkezett kék foltok – de másnap aztán újra kezdtük.

A nyár a kirándulásoké volt.

Abban az időben nagy dolog volt, ha valakinek fényképezőgépe volt. Nevelő mentoromnak, Gável Bélának volt! Több felvételt készített rólunk, a ház előtt, kertben, a fürdőn és az Árpád-szikla kilátónál és a hármás bükknél, ez utóbbi három helyre vezetett legtöbb kirándulásunk. A kiránduló utak a fürdővendégek számára is igen jól karban tartottak voltak. Alig volt a kitavaszkodás után hét, hogy ezeket fel ne kerestük volna.

Azután hosszabb, egész délutánt betöltő kirándulásunk volt a betléri gróf Andrassy-kastélyhoz és parkba. Nekünk legjobban tetszett a kis állatkert, ahol vasketrechen medvék, rókák, és sasok voltak láthatók.

Ezen kívül a gimnázium is szervezett kirándulásokat. Elsős koromban a dobsinai jégbarlanghoz. Vonaton mentünk Dobsina végállomásig, onnan a festői szépségű sztracenei völgyön átvezető úton, a sztracenei sziklakapun keresztül a jégbarlanghoz. Ez a sztracenei völgyön vezető út emléke a mai napig kísért, és bizony, sokért nem adnám, ha még egyszer láthatnám. A völgy szoros igen keskeny, csak olyan széles, hogy az országút és zúgó hegyi patak férnek el közte a magas szálerdő borította meredek hegyoldalak között. Egyszer csak a völgy kissé kiszélesedik, s a völgy tisztásán feltűnik a sztracenei sziklakapu, melynek boltívhez hasonló szikláik között vezet az út, tovább a jégbarlang felé. Gyönyörű látvány a villanyfény világította jégpalota, csodálatos jégoszlopaival, jégzuhatagaival, és kristályaival. Visszafelé már korán délután kellett indulnunk, mert Dobsinától szekéren tettük meg az utat, vígan dalolva Rozsnyóig.

Második koromban a gimnázium Szepes megyei Szomolnokra rendezett kirándulást. Az útirány Krasznahorkától Pacsa és Uhorna nevű tót kisközségeken keresztül vezetett, szintén magas, azonban inkább bükk erdők között. Uhorna községnél tengerszem-szerű kristálytisztató volt. Arra, hogy mit láttunk Szomolnokon, már nem emlékszem. Valószínűleg semmi említésre méltót, csak arra emlékszem, hogy visszafelé innen is szekéren jöttünk, víg nótaszóval, s hogy különösen jókedvűek voltak tanáraink, miután diákjaink között sok volt a szomolnoki, s gondolom, hogy az egész kirándulás azért volt szervezve, hogy a tanárok ezeknek a fiuknak a szüleinél vendégeskedjenek egy napig, s a világot rózsaszínben látó enyhe részegségben térjenek haza, diák és tanár egyaránt.

Ez 1908 tavaszán volt, egy májusi vasárnapon. A Krasznahorkán tartott országos erdészgyűlésre Coburg hercegi erdészbarátaival megérkezett Édesapám aki boldogan közölte velem, hogy ez volt az utolsó rozsnói diákévem, mert Polonkáról behelyezték őt Miskolcra, s így a III. gimnáziumot a szülői házból, Miskolcon fogom végezni.

Eredetileg ugyanis az volt szüleim elgondolása, hogy a már elég idős rozsnói állomásfőnök nyugdíjazását kivárva, édesapám Rozsnyóra jön állomásfőnöknek, de ez még jobb megoldásnak látszott. Nekem esett ez csupán pillanatnyilag rosszul, hogy a már megszokott környezet – tanárok és iskolatársak helyett új viszonyok közé – a kisváros szinte családias légköréből, az abban az időben cca. 50.000 lakost számláló nagyváros forgatagába kerülök.

Mielőtt azonban elbúcsúznék rozsnói emlékeimtől, meg kell emlékezni arról a tekintélyről, melyet nekem ösztöndíjas voltom jelentett. Az ösztöndíjat a káptalan egyik kanonokja, **Schelleng** kanonok fizette ki nekem félévente, s én boldogan vettem fel a pénzt, mintha azt szorgalmam, vagy tudásoméért kaptam volna, küldtem haza.

Meg kell még emlékezni két szép emlékemről. Miután nyilvános iskolába, gimnáziumba menetelem előtt nem jártam, nem voltam elsőáldozáson sem. S midőn az elsőben hittan tanárunk, **Wallner Géza** kihirdette, hogy ekkor és ekkor délután a diáktemplomban gyónás, s másnap Szentáldozás lesz, én szégyenkezve vallottam be, hogy én még eddig nem végeztem el az első szent gyónás- és áldozásomat. Így azután – voltak még vagy hárman, hozzám hasonlóan elmaradtak, 1907 virágvasárnapján járultunk az első áldozáshoz.

Ugyanebben az évben Pünkösöd előtt pár héttel közölte velünk hittanárunk, hogy **sipeki Balás Lajos** püspök úr Pünkösödkor bérálni fog, s aki még nem bérállkozott az jelentkezzen, s jelentse bérmaapja nevét is. Én is jelentkeztem s bérmaapámként bejelentettem **Bihary Gyula** bácsit, aki ekkor már Sajókirályiban lakott, s hogy bérma- nevem László lesz. Wallner hittanáróm ismerte Gyula bácsit, de úgy látszik nem tartotta katolikusnak, s nem akarta őt elfogadni. Nekem kellett őt felvilágosítani, arról, hogy katolikus. Pünkösödkor azután eljött Gyula bácsival Édesapám is, s ott voltak a bérálláson. Bérma ajándékként egy 20 koronás aranyat kaptam, melyet Édesapám a Rimaszombati Takarékpénztárban lévő többi betétemhez tett be.

Meg kell még itt emlékezni kövecsesi, sajókirályi és sajókeszi emlékeimről. Mivel említettem, Bihary Gyula bácsit a Garam völgyéből a Tornaljai járásba helyezték át, s Kövecsesen béreltek lakást. Ez szép parkban lévő úrilak volt. Többször voltunk a nyáron náluk. Arra már nem emlékszem, melyik évben költöztek el Kövecsesről, s vették meg a házat Sajókirályiban, mely szinte össze volt építve Tornaljával – s egy kis szőlőt Sajókesziben.

A Gyula bácsinak állása folytán lovat kellett tartania, mert a járása nagy volt, s vasútja csupán a Bánréve–Tornalja–Rozsnyó–Dobsina-i vasútvonal volt. Majdnem állandóan egy könnyű kis lovaskocsival járt, s különösen szerette a fekete lovakat.

Mikor Rozsnyón voltam, szüreten is voltam a sajókeszi szőlőben. Azt csak hallomásból tudom, hogy ennek a sajókeszi szőlőnek a bora valami bicskanyitogatón savanyú volt, de azért Gyula bátyám és Édesapám vacsora után néha éjfélig is elkvaterkáltak. Hátha még a vashegyi Gyula

bácsi is ott volt, Anna napkor, mind a két Gyula bácsi nagy bőbeszédűséggel szórakoztatta Édesapámat. S egy-egy jóízű vagy fantasztikus elbeszélésére Gyula bácsinak – az ő mély basszus hangján – nevetve mondta: „bolond vagy te, Gyula sógor”.

A nyári vakációkor már Miskolcra mentünk Királyiba, április 12-én Gyula napra, július 26-án Anna napra. A program mindig délután kirándulás volt, a Királyi mellett a Sajón túl lévő meleg vizű tóhoz, Oldalfala mellé, a Túroc patakhoz, halászni, rákászni. Mi, gyerekek pedig átmentünk a községben nagybirtokos **Móesz** családhoz, hol velünk egykorú gyerekek voltak. Sokszor bekapcsolódtak a kirándulásokba Tornaljáról Dr. **Gaál** járásorvos, **Balázs** bankigazgató, s más vadásztársak.

Emlékszem, édesapámat, aki sohase vadászott, téli nyúl vadászatra is elvitték, s ő szívesen ment a társaság kedvéért. Egy ilyen vadászat alkalmával valamelyikük lőtt egy rókát, s azt a minden csínyre kapható Gyula bácsi odaadta Édesapámnak, hogy azt hozza ő. Édesapám, mit sem sejtve, vállára vette a rókát, ám amint a róka hűlni kezdett, a szörméjében lévő számtalan bolha mind átment Édesapám ruhájába. Úgyhogy az először itt-ott csípő rókabolhák összemarták az egész testét, s a vadásztársaság hazatérte után, Édesapámat tetőtől talpig le kellett mosdatni, és átöltöztetni, nagy nevetések közepette – s még évek múlva is emlegette Gyula bácsi, hogyan tréfálta meg Józsi sógort a bolhás rókával!

Az első szomorú emlék, ami ezt a vidám társaságot kis időre feloszlatta, az volt, hogy a Gyula bácsiek első gyermeke, akinek Závadkán történt keresztelőjéről már megemlékeztem, úgy emlékszem, skarlát utáni agyhártyagyulladásban meghalt.

IX. 3.

Ma ismét egy szomorú évforduló. Édesanyám halálának 48. évfordulója. Milyen fiatalon ment el, ő is, és milyen fiatal voltam én is. Ilyenkor látja, érzi az ember milyen öreg már, hogy mily sok csapását élte át az életnek, s hogy mily gyorsan közeledik a vég! Nem tudjuk se a napot, se az órát, élünk még, s egyszer csak itt a vég. Elmentek mind mellőlem szeretteim. Istenem, tartsál meg engem még hátralévő életemben gyermekeim szeretetében, s hogy az előttem életből eltávozott szeretteimmel majd az Isteni ítélőszék előtt találkozhatok, s őket újra láthassam! Addig is imádkozom itt a Földön értük, s kérem Istent, hogy az ő és az én könyörgésemet hallgassa meg.

Tehát átköltöztünk 1908 júliusában Miskolcra.

Micsoda nagy különbség volt a két iskola között. A miskolci római katolikus gimnáziumot akkor kezdték kifejleszteni VIII. osztályos gimnáziummá, akkor nyílt meg az V. osztály. A gimnázium épülete egy régi épületben volt, ahol csak 4 tanterem és a tanári szoba volt. Az első két osztály már párhuzamos osztály volt, s az I/b és II/b osztály más bérelt épületben volt. Szint úgy az V. osztály és a tornaterem is. III. osztály csak egy volt, 60-on felüli tanuló létszámmal. Elképzelhető, mily nehéz helyzete volt a tanároknak, kinek egyik órája itt, a másik amott

volt. Kb. két hónapig jártunk ide, s már készült a Csabai kapun egy ideiglenesen átalakított épület, ahol azután az összes osztályok elfértek. Ekkor kezdték el bontani a régi épületet, és 1909-ben kezdték az új épületet építeni.

A keresztanyám már korábban, 1907-ben helyeztette át magát Miskolcra, a polgári leányiskolához. Ez nagyon sokat jelentett számomra, mert 1908-ban helyezték át a gimnáziumhoz **Frauz Jánost** és **Cs. Lázár Ottót**, akiket a fehértemplomi tanárnő korából ismert, és ez a Frauz János lett az osztályfőnököm, Cs. Lázár Ottó pedig a számtan tanárom.

Osztálytársaimmal hamar megbarátkoztam. A III-IV. osztályban elég gyenge bizonyítványaim voltak – csak az V-től kezdtem emelkedni.

1909 nyarán Édesapám szabadságának egy részét Polonkán és Závadkán töltöttük, barátainak meghívására, **Bradovka** és **Lux** főerdészeknél.

Igen kellemes, szép nyarunk volt ez.

Azután meglátogattuk Kassát, ahol Édesanyám egyik unokatestvére, **Anderkó Tamásné Schürger Johanna** (?) vendégei voltunk. Tamás bácsi pénzügyigazgató volt. Itt csak pár napot töltöttünk, s onnan mentünk Szepsibe, s meglátogattuk volt nevelőmet, Gável Bélát, aki már ekkor II. éves bölcsészhallgató volt, s onnan mentünk ki az oda igen közellévő kisközségbe, Nagybodollóba, Édesanyám szülőföldjére, ahol az **uhrini Kovách** család birtoka volt. Arra emlékszem, hogy voltunk a szülőházánál, és kinn a temetőben, a családi sírboltnál.

Az V. osztályt még a régi Csabai kapui épületben végeztük, s csak a VI. osztály megkezdésekor mentünk át az új épületbe. Ekkor került boldogult kisöcsém is gimnáziumba, akivel én boldogan foglalkoztam, s nagyon örültem, hogy tiszta jeles bizonyítvánnyal végezte az I. osztályt.

Ezavakáció, 1911-ben, egyike a legemlékezetesebbeknek diákkoromból.

Keresztanyám jó bizonyítványom jutalmazásaként elvitt magával. Egy pár napot töltöttünk Pozsonyban, egy ismerősénél, **Császár** tanáréknál, és innen mentünk Bécsbe, ahol egy barátnője, **Emma Dala Ríva**, egy lombardiai háborúban hősi halált halt cs. és kir. ezredes leánya vendégei voltunk. Emma néni egy szót sem tudott magyarul, úgyszintén unokaöccse sem, aki főhadnagy volt, és a mi ott tartózkodásunk idejére szabadságot vett magának, s állandóan velünk volt. Így nekem kellett gyatra német tudásomat elővenni, hogy velük érintkezni tudjak. Úgy emlékszem, **Frédinek** hívták a főhadnagyot. Ő azután megmutatta nekem Bécs valamennyi nevezetességét. A Burgot, Grabent, a Burgmuzikot, a Hofburgban mindennap történt zenés őrsváltást, melynél lakosztályának egyik ablakában **Ferenc József** is megjelent. Voltunk a Szent István templomban, Karlskirchében, Schönbrunnban, a parkban, az állatkertben, a Maria-hilffer strassén, igen meglepett a Gerngross-féle nagyáruház, melyhez hasonlót azóta sem láttam. Voltunk számtalan helyen, és végül a Praterben, melynek a mi Városligeti vurslink – később angolpark – igazán csak igen gyenge utánpótlása volt. Örökre

felejtethetlen marad számomra az a két hét, melyet Bécsben töltöttünk. Innen azonban tovább vitt az utunk.

VIII. 5.

Bécsből Máriazellbe mentünk, ahová velünk jött az Emma néni is. Sankt-Pölktenben szállunk át, a csodálatosan szép steier hegyek között vezető vasútra, mely gyönyörű szerpentinekkel, viaduktokkal, sok-sok, s hosszú alagutakkal még a mi fogaskerekű vasutunknál is vadregényesebb. Közben a Steierben lévő Kolauf See, s végül Máriazell, ez idegenforgalmi központ, hatalmas Bazilikájával, hol a nap minden szakában zeng a búcsújárók éneke.

Igen szép és értékes kincsekben bővelkedik a Santz Renner, melyet a gyógyulások emlékére adott drágaságokból rendeztek be. Itt két napig időztünk, az egyébként kis község az idegenforgalomból él, s a helyiség felett lévő cca. 1 200 méter magas hegyen lévő kilátóból nagyszerű kilátás nyílik a steier alpokra, sőt a Magyarország határán fekvő Sopron-Kőszegi hegyekre. Ifjúságom egyik legmaradandóbb élménye volt ez az utazás.

A következő év is hozott olyan emléket, ami szintén feledhetetlen maradt.

1912 nyarán szüleimmal és öcsémmel a Balatonnál voltunk. Balatonfüreden és Tihanyban. Boldogult öcsémnek ez volt az utolsó utazása.

Ezt megelőzően látogattuk meg Pista bácsit, édesanyám bátyját. Ugyanis 1910-ben, Pista bácsi második fia, **Kocsárd** is gimnazista sorba került. Tekintve, hogy ő, mint vasútépítő mérnök, helyesebben, vasútépítő vállalkozó alkalmazottja - állandóan más és más helyeken dolgozott. Miután a rozsnyói családi alapítványt senki sem élvezte, Kocsárdot Rozsnyóra íratta be, s így élvezte a családi ösztöndíjat. Sem karácsonykor, sem húsvétkor a vakációra nem tudta Kocsárdot hazavinni, hanem megkérte Édesapámat, hogy hozza hozzánk, mégis hadd ünnepeljen családi körben.

Ezt viszonzandó hívott meg Pista bácsi minket, s így történt, hogy a nagy vakáció kezdetén, Édesapám felutazott Kocsárdért Rozsnyóra, lehozta őt hozzánk, s innen azután Kocsárddal, és Öcsémmel együtt utaztunk Pista bácsiékhoz, aki akkor a Dunántúlon, az osztrák határ mentén levő Újhegyen dolgozott valami erdei vasút építésén.

A Szombathely-Szentgothárd-i vasútvonalon, Körmen-den kellett átszállni a németújházi szárnyvonalra. Németújháznak (jelenleg: Güssing) elég jó karban lévő vára volt. Itt várt ránk Pista bácsi kocsival, s onnan Pusztaszentmihályon át mentünk Újhegyre. Ez a vidék németajkú volt, úgy hívták őket, hogy „Liencek”. Ez az Újhegy igen kis község volt, s Pista bácsiék egy igen egyszerű parasztházban (1 szoba-konyha) laktak. Minden, a legcsekélyebb kényelmi berendezés nélkül. Sok gyereke volt Pista bácsinak, kor szerint: **Elemér, József, Kocsárd, Ákos, Mariska, Katalin, Karesz, Zsiga** és **Lenke**. A Pista bácsi felesége, Vera néni igen egyszerű asszony

volt. A főztje számunkra igen szokatlan volt s így nem nagyon jól éreztük magunkat. A hosszabbra tervezett ottlétünket Édesapám 3 napra rövidítette le.

VIII. 9.

Még egy kedves diákkori emlékemről írok!

Harmadik gimnazista koromban, év vége előtt tanulmányi kiránduláson vettem részt. Az első állomásunk Zólyom volt, ahol megnéztük a még elég jó karban lévő várat. Innen Körmöcbányára mentünk, ahol legemlékezetesebb marad a pénzverdének a megtekintése. Úgy emlékszem, akkor 2 filléreseket és 20 filléreseket vertek. Nagyon érdekes volt, a forgalomból kivont hibás, vagy gyártási hibás érméknek a megsemmisítése. Ezeket egy gépezet szétvagdalta, és utána újraolvasztásra kerültek.

Itt láttuk azután a dohánygyártást, ahol akkor szivarokat készítettek. Igen szép volt a Körmöcre vezető vasútvonal, szerpentineken és alagutakon keresztül. Leghosszabb volt a János-hegyi alagút, mely átvezetett a vízvásztón, s a túlsó oldalon a völgykatlanban feküdt Körmöc. Igen szép volt továbbá a kerámia gyár, ahol szép faience tárgyak készítését láttuk.

Utunk következő állomása Selmechánya volt. Ez engem különösen érdekelt, mert a Garamon töltött éveink alatt úgyszólván kizárólag erdészekkel, és ezeknek

Selmeceen tanuló fiaival érintkeztünk. Azokban az években én is azt terveztem, hogy a selmeci Akadémiát végzem el. Az a sok erdész és bányász történet, a diákrómantika és humornak valóságos tárháza volt. Hogyne örültem volna akkor, midőn a sok elbeszélésből hallott diáktörténet színhelyét megláthattam. A Garamberzen-céről vezető szárnyvonallal mentünk Selmece. A régi zeg-zugos, dimbes-dombos szűk utcák, a félig magyar-német és tót szavakból álló dialektus, az ősi bányász-szokások nagyon megkapóak voltak. Már maga a szállásunk is ily romantikus volt. Megérkezésünkkor egy nagy kétemeletes ház második emeletére vezettek, s midőn reggel kinéztem az ablakon hát azt látom, hogy a földszinten vagyok! Így voltak egyes utcákban a házak, a hegyoldalba építve. A város közepén egy akna nyílása tátongott, ez még művelés alatt állott, már nem tudom, aranyat, vagy ezüstöt bányásztak-e ott.

Ide leszálltunk mi is. Arra emlékszem, hogy kabátot kellett venni, de azt is kifordítva, mert az akna csöpögött. Aztán megnéztük az *Erdészeti és Bányászati Akadémiát*, annak botanikus kertjét, az Óvárat és a Leányvárat. Kirándultunk a selmeciek kedvelt kiránduló helyére, Kisiblyére. A Szitnyát csak láttuk, oda sajnos nem tudtunk felmenni, hogy a tetőről egészen a Dunáig nyíló panorámában gyönyörködjünk. Igen érdekesnek találtam azt, hogy míg szerte az országban a meggyilkolt **Erzsébet királynő** emlékére fákat ültettek, Selmeceen a Kisiblye feletti hegyoldalon hatalmas méretű, s messziről láthatóan „E” betű alakú erdővágással rótták le kegyeletüket a tragikus sorsú királynő iránt.

Két gondolatot dédelgettem azután, s ez szüleimnek is tetszett: hogy a jogi tanulmányaim elvégzése után, be-

iratkozom Selmecre bányásznak, s a bányamérnöki diploma megszerzése után, a bányakapitányságon kapok beosztást. Közbejött azonban 1918, a Felvidék elcsaklítása, a trianoni béke, és így nem lett belőlem bányajogász.

Meg kell még itt emlékezni egy kedves, a természetet igen kedvelő tanárunkról, aki a házuknál is gyakran megfordult. **Xantusz Gábor**, földrajz-termesztrajz-történelem szakos tanár volt. Az európai, sőt amerikai híró **Xantusz János**nak volt a fia. Nőtlen ember volt, s édesanyjával, **Dolescza Gabriellával** lakott a Mindszent és Lonovics utca sarkán álló régi emeletes Dolescza-házban.

Kicsit félszeg modorú, megjelenésével sem nagyon törődő ember volt, de nagyon jó tanár volt – s éppen talán azért volt az, hogy mert szerette a fiukat, nem volt elég szigorú, s így a diákok kigúnyolták, „Taku”-nak csúfolták, s különböző rossz vicceket csináltak a kárára. Volt úgy, hogy szombaton délután félnapos kirándulásra vitte a fiukat Perecesre, a felette lévő Nagybakos–Ostoros hegyre, a diósgyőri Nagy Görömbölyi Tapolcára. Avagy szombat délután kezdődő és vasárnap este végződő kirándulásokra, Hámor–Garadna forrás–Szentlélek–Bálvány–Ablakos kő-völgy–Dédes útvonalon, és innen vonattal haza. Csak vasárnapi kirándulás volt: Hámor–Lillafüred–Szinva-forrás–Hollóstató, vagy Királykút–Felsőforrás.

Egy ilyen kirándulás miatt kellett neki Miskolcra távozni.

Egy Sajó parti kiránduláson, ami persze fürdéssel volt egybekötve, azt hiszem egy II.-os fiú belefűlt a Sajóba. Bár ő a kellő felügyeletet gyakorolta, mégis őt tették érte felelősé, és büntetésből áthelyezték Gödöllőre. Évek múlva, a gödöllői HÉV-en találkoztam és beszéltem vele.

VIII. 11.

És íme, bekövetkezik az első számú tragédia, mely maga után vonta a többi, s talán minden másként alakult volna, ha ez nem történik. Jozsóka öcsém második gimnáziumba járt, s én VII.-be. Szépen és korán tavaszodott, a Húsvét is korán volt. Előző napon, március 5–6 táján még együtt tanultunk, s szegényke megbetegedett.

Az orvos skarlátot állapított meg, s engem otthonról rögtön eltávolított. Így én a hozzánk pár percre lakó keresztanyámhoz költöztem. Kisöcsém betegsége mindössze két napig tartott, de ez a két nap Édesanyám életét rövidítette meg sok esztendővel. Oly súlyos volt a skarlát, hogy általános szepszist, vérmérgezést okozott.

Jozsóka öcsém harmadnapra meghalt. Nekem még a temetésre se volt szabad elmennem, s a gyászmenetet is csak távolról kísértem Keresztanyámmal.

Valahányszor egy diák meghalt az egész gimnázium részt vett a temetésen. Az ő temetésén csak a Gimnázium koszorúja képviselte az intézet gyászát, de még az osztálytársai sem vehettek részt, sőt igazgatói rendelettel el lettek tiltva a temetésen való részvételtől. Én azután még

két hétig ki voltam zárva az iskolából, s dacára annak, hogy az egész lakást fertőtlenítették, otthonról is.

Húsvét után aztán hazaköltöztem, s elmentem az iskolába – onnan az igazgató úr kergetett haza, hogy 6 hétig nem szabad iskolába mennem, míg nem orvosi bizonyítvánnyal kellett igazolnom, hogy nem voltam otthon azóta, s így békült meg a Dassi bácsi.

Szegény kis Öcsém, mily nagy korkülönbség volt közöttünk 5 év, s immár 50 éve múlt, hogy meghalt. 63 éves lenne most, ha élne. Nem tudjuk, mitől kímélte őt meg a sors, a jó Isten keze, korai halálával. A felsővárosi Szent Anna temetőben lett eltemetve, s itt nyugodott 1916 novemberéig.

Drága jó Édesanyám törekeny szervezetét, s gyenge szívét ez a csapás borzasztóan megviselte, s e visszaemlékezésemben vissza kell térnem egy az ő egészségét nagymértékben befolyásoló körülményre, melyről idáig említést nem tettem.

Még Polonkán laktunk, s 1905-öt írtunk, amikor én bélgyulladásban megbetegedtem. Betegségem súlyos volt, s még súlyosabbá tette azt az utána fellépő vérhas. Heteken keresztül voltam eszméletlenül kívül, magas lázzal, kezelő orvosom szerint a szívós természet és Édesanyám éjjelnappali állandó ápolása tartott életben.

Ekkor kezdett Édesanyám öszülni, s most a Jozsóka halála teljesen megöszítette.

Én lassan kilábaltam a súlyos betegségből, s úgy május táján elhagytam a szobát. Olyan gyenge voltam azonban, hogy újból kellett járni tanulni, s egyszer feledve gyengességemet szaladni akartam, s elestem.

Édesapám igen erős dohányos ember volt, s naponta elfogyasztotta az ő cca. 1 liter borát, jó erős mádi szomorodni borból. Ekkor, orvosi tanácsra mindkettőről leszokott.

Hogy Édesanyám is kissé kikapcsolódjon az otthoni környezetből, s hogy egészsége is erősödjön, határozták el, hogy a nyarat a tengerparton töltsük.

Így utaztunk Édesapám nyári szabadsága alatt, Keresztanyámmal együtt Cirkvenicába...*

* Itt megszakad az önéletrajz. Írója eltávozott ebből a földi létből, imádtott felesége s azok után, akikről ebben az írásban is megemlékezett.

uhrini Kovács Lajos (1843–1924) • Andrásy László felvétele

Manczel Józsefné született Rábeli Katalin

Kiss László

Palócföld orvosai 11.**Hazai orvoscépzésről álmódott: Perliczi János Dániel**

Aki figyelmesen követi a Palócföld orvosait bemutató sorozatunkat, felfigyelhetett egy érdekes tényre. A nagyszombati (ma: Trnava) egyetemen 1769-től létező orvosi kar végzettjeinek jelentős hányada a „jó palócok és a tót atyafiak” között élte le életét (**Madács Péter, Pillmann István, Lipszky Pál, Kis Witzay József**) vagy legalább annak egy szakaszát (**Stipsics Ferdinánd**). A sors talán ezzel akarta ellensúlyozni azt a „mulasztást”, hogy amikor kinevezték a magyar haza első orvosi karának professzorait, Bécs „megfeledezett” egy palócföldi doktorról, az orvosi kar kezdeményezőjéről, **Perliczi János Dániel**ről. Perliczi Nógrád vármegyei főorvosként (fizikusként) 1742 júniusában egy tervezet dolgozott ki egy magyarhoni „orvosi főiskola” felállításáról. A kor hivatalos nyelvén, latinul megírt tervezet Perliczi 1751-ben terjesztette fel Bécsbe az uralkodóhoz, **Mária Teréziához**. A tervezet 1969-től magyar nyelven is olvasható¹ (egyik közreadója a rendszerváltás utáni első magyar miniszterelnök, **Antall József** orvostörténész volt).

„Magyarország egészségügyét súlyos nehézség nyomja: hogy mindaddig az ország szándéka ellenére külföldieket (értsd: idegen orvosokat) kellett idehívniunk és eltartanunk, akik nem ismerik sem az éghajlatot, sem az embereket, sem ezek nyelvét és életmódját...” – véli Perliczi a 18. század derekán. Ám nemcsak diagnosztizál, hanem jelzi a gyógyítás/gyógyulás útját: olyan orvosokra van szükség, „*akik ismerik az alattvalók nyelvét és természetét*”. Ez viszont csak akkor lesz lehetséges, ha tudásukat itthon, hazai tanároktól, a honi körülmények megismerésével szerzik meg. A négyrészes tervezet olyan gyakorlati kérdésekre is kitér, mint a leendő főiskola helye – Perliczi Pestet vagy Selmechányát tartja megfelelőnek – a főiskola költségeinek fedezése stb. Az egyik (az utókor számára legalábbis) figyelemreméltó javaslata: a főiskola legyen nyitott mindenki számára „*vallásra való bármilyen tekintet nélkül*” ill. „*valamennyi tanárt hazánk fiait közül válogassák ki*”.

Orvostörténet-írásunk nagyra értékeli a nógrádi főorvos tervezetét: „*az orvosi kar felállítását megelőzően a legjelentékenyebb tervezet Perliczi János Dánieltől származik*”². A kortársak azonban másként vélekedtek. A Magyarországot kormányzó, pozsonyi székhelyű Helytartótanács egészségügyi bizottságában a bécsi születésű **Perbegg József Károly** (1702–1786), Pozsony város orvosa lett az ügy előadója. Ő nemcsak elvetette Perliczi javaslatát „*az ország közepén fekvő helyre*” tervezett főiskoláról, hanem még külön azt is kihangsúlyozta, hogy az orvosi kar igazgatói tisztségére Perliczi alkalmatlan lenne.

Nem ismerjük, csupán sejtjük Perbegg lesújtó véleményének okait. Perliczi nem a már létező nagyszombati katolikus (jezsuita) egyetemet javasolta a kar székhelyül,

s ráadásul a leendő medikusoktól sem követelte volna meg a katolikus vallás gyakorlását (jómaga sem volt pápista). Perbeggnek (is) köszönhetően tehát 1769-ben Perliczi majd szomorúan tapasztalhatta, hogy a nagyszombati orvosi karra kinevezett professzorok egyike sem magyar. Pedig „*Magyarországba is tanálkoztak volna olyan subjectumok, akik egy facultásra való applicációt (= alkalmazást) talán jobban megérdemlettek volna, mintsem a mostani nagyszombathi fiatal, inexpertus (= tapasztalatlan), és semmiből még nem esmert csehek és morvajak (= morvák)*” – panasolja Perliczi debreceni kollégájához, a magyarországi orvosok adatait gyűjtögető **Weszprémi István**hoz írt levelében³.

A *Succincta Medicorum Hungariae et Transilvaniae Biographia* című, négykötetes „orvoséletrajzi lexikona” révén a magyar orvostörténetírás atyjának tekintett Weszprémi lexikonának 1774-ben, Lipszében kiadott első kötetében írta meg „sokoldalú” jeles kortársa életrajzát (ma már az egész mű magyar fordításban is hozzáférhető)⁴. Perliczi modern, mindmáig leghitelesebb életrajzát – közzölve az 1774 után Weszprémihez írt leveleit is – közel két-száz év múltán **Szelestei N. László** tette közzé.

Perliczi (**Perliczi, Perliczy**) János Dániel 1705. október 29-én született Késmárkon, az ottani evangélikus lelkész fiaként. Szülővárosában, majd Miskolcon (itt tanult meg magyarul) Eperjesen, ezt követően pedig a híres pozsonyi líceumban szerezte meg az alap- s középfokú ismereteket. Mint a többi nem katolikus vallású kortársa – köztük a már említett Weszprémi –, ő is „peregrinációra” kényszerült. Vándorlásának első állomása anyja szülővárosa, Boroszló (Breslau, ma Wrocław, Lengyelország) lett. A jénai, ill. a wittenbergi egyetem érintésével – itt megszerezte a „*magister philosophiae*” címet – végül a németalföldi (holland) Utrechtben szerezte meg orvosi diplomáját 1728-ban. Érvényesülhetett volna külföldön is, ám ő „*mégis a haza szeretetének*” („*tamen amor patriae*”) engedve visszatért hazájába, és azt a sorozatos mellőzések, kudarcok idején sem hagyta el.⁵

A megbízható matematikai, fizikai ismeretekkel is felvértezett ifjú doktor előbb Selmechányán telepedett le, ahol a bányakamara részére „matematikai konzultációkat” is végzett. Itt került kapcsolatba a kor híres orvosával, a „magyar Hippokratésznek”⁶ is nevezett **Moller Károly Ottóval** (1670–1747), aki közreműködött a selmeci bányák fejlesztésében is. Az ismeretség rövidesen rokoni kapcsolattá mélyült: Perliczi 1731. április 18-án feleségül vette **Moller Anna Katalint**. Bizonyára családalapítása is közrejátszott abban, hogy „fix fizetés” után nézzen, és igent mondjon **Forgách János Ádám** nógrádi főispán kecsgetető ajánlatára. A nógrádiak a Komáromba távozó **Neuhöld János Jakab** (1700–1738) helyére kerestek főorvost⁷. 1731. december 29-én Losoncra költözött, és

23 éven át, 1754-ig e városban működött mint Nógrád megye „fizikusa” (megyei főorvosa). Már a letelepedés második évében, lakásának földszintjén gyógyszerért nyitott – ez lett Losonc (s egyben Nógrád megye) első patikája is.⁸ Perliczi más téren is úttörő volt: 1733-ban kidolgozta a megye első közegészségügyi „statútumát” (szabályrendeletét). A négy részből álló rendelet megszabta és szabályozta a megyei főorvos (fizikus), a patikus (az első gyógyszerész az erdélyi gyökerű **Moser Zsigmond** lett⁹) a seborvosok, ill. a bábák (szülésznők) kötelességeit¹⁰. E statútum nagy segítségére volt Perliczinek az 1739-ben kitört utolsó nagy magyarországi pestisjárvány idején a járvány elleni küzdelem fő terhét viselő járási seborvosok (chirurgusok) munkájának irányításában.

A pestis egyébként Perliczi nevét a megye határain túl is ismertté tette. Apósa, a már említett Moller nagy tapasztalatokat szerzett az előző, a Rákóczi-szabadságharc kimenetelét is befolyásoló járvány idején, és ezekről 1710-ben latin nyelvű könyvet is írt. Ezt az „orvosi oktatást” fordította le Perliczi, s nyomattatta ki Budán 1740-ben. Jól tudta azonban, hogy sok megyében egyetlen orvos sem működik, és így a „szegény adózó nép” bajait csak a házi szerek enyhítik, ezért kiadott egy *Medicina pauperum*, azaz „szegények patikája” c. könyvecskét is¹¹. A tehetősebbek persze nemcsak orvost találtak könnyebben maguknak, hanem még kézi gyógyszerért is tarthattak. Ennek tartalmához s használatához adott tanácsot doktorunk harmadik, 1742-ben kiadott, a *Testi békességre vezető útítárs* c. könyvecskéjében. A 42 oldalas füzet a „kivált a Lossontzi patikában” készített szereket sorolja fel.

Perliczit e három, egészségnevelő, felvilágosító munkája alapján az egészségnevelés története is számon tartja. A pestis elleni küzdelemben való részvételét Bécs is díjazta – 1741-ben nemesi oklevelet és a nevének jelentésére (perlygyöngy) utaló „kagylós” címet kapott Mária Teréziától. 1742-ben a *Természetbúvárok Császári Akadémiája*, közismertebb nevén a híres *Academia Leopoldina* fogadta tagjai közé. Bizonyára ezek az elismerések és a lezajlott pestisjárvány tapasztalatai írták meg a már említett tervezetét az „orvosi iskola” létesítéséről, amelyet, mint láttuk, 1751-ben elutasítottak.

Az 1751-es esztendő más módon is befolyásolta Perliczi életútjának alakulását. Gróf **Grassalkovich Antal** (1694–1771) személyében új főispán került Nógrád vármegye élére. Nem tudni pontosan miért, de a főorvos vitába keveredett a főispánnal. Az idültté vált nézeteltérés odáig fajult, hogy 1754-ben az egykoron a megyei orvos számára épített patikaházat a vármegye eladta Perliczi feje fölül. Perliczi ezek után lemondott hivataláról. A már többször említett kortárs, Weszprémi húsz év múltán így jellemzi a lemondást követő életszakaszt: „...*a Losonc mellett fekvő, saját pénzén vett apátfalvi birtokára vonul, és azóta szinte csak magánkezdteleéseinek él*”¹². Weszprémi tekintélyére jellemző, hogy állítását nemcsak „a Szinnyei”, hanem a *Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetének* munkatársa – még 2005-ben is – kritikátlanul átvette.¹³ Nos, bármennyire tiszteljük Weszprémit, ez utóbbi állítását több oknál fogva is kétségekkel fogadjuk. 1754-ben Perliczi még csak 49 éves, s mint többgyermekes családapa, aligha engedhette meg magának, hogy csak vesszőparipáinak éljen. Hogy továbbra is orvosként működött, arra nemcsak a budapesti *Országos Levéltárban*, ill. Nógrád megye levéltárában található adat, hanem a Nógráddal szomszédos Hont megye „foghíjas” levéltárában is. Az 1771–72. évi megyei jegyzőkönyv 119. oldalán a Kishonti Kerület (Rimaszombat és környéke) ügyeit tárgyalva található az alábbi határozat: „...*az orvosi fizetés kérdésében – mely fizetés a Kerület határozata alapján a helyi seborvosra szállt át – azt határoztuk, hogy ez a fizetés november elsejéig Perliczius orvost illeti meg*...”¹⁴. Úgy tűnik, hogy a Kerület nem teljesítette a megyegyűlési határozatot. 1773. december 13-án ugyanis az alábbi bejegyzés került a protokollumba: „*Perliczi Dániel orvos ügyében, ti. arról, milyen magatartást tanúsítson a Kis-honti Kerület gyógyításának ügyében, továbbá, amelyben lemond hivataláról, bepanaszolva az alkalmazott patikust: a panaszt orvosolni kell, a folyamodó két éves bérhátralekát meg kell ítélni neki*...”.

Ezen általunk felkutatott levéltári adatok alapján tehát bizonyítottan tekinthető, hogy Perliczi idős kora ellenére ellátta a Kis-honti Kerület orvosi teendőit. A legfontosabb bizonyíték azonban az az *Alázatos tervezet a Kis-hont*

vármegyei egészségügy megjobbítása végett, melyet Perliczi 1774. május 20-án, Apátfalván kelezett. A kétoldalas, latin nyelvű tervezetben a tapasztalt orvos arra hívja fel a kishontiak figyelmét, hogy „*föltétlen fizetést kell adni a patikusnak ill. a kerületnek kell a gyógyszerterárat felépítenie*” – ehhez viszont töképpen legalább ezer forint szükséges, mert „*a semmiből ugyanis semmi sem lesz*”. Nincs kizárva az sem, hogy Perliczi „keze” volt abban is, hogy 1776-ban végre orvos (Madács Péter) telepedett le a kishonti „fővárosban”, Rimaszombatban.¹⁵

A sors idős korában sem kímélte őt a csapásoktól. 1768. január 25-én így panaszkodik Weszpréminek: Anna Katalin (felesége), akivel „*egész 33 esztendeig, 2 holnapig (!) és 24 napig istenes házasságban éltem, 7 gyermeket neveltem, melyek közül mindazonáltal, feleségem 1764 (-ben), 3 fiú és 2 leány örök életre előre mentek, úgyhogy azokból csak 2 leány még életben vagyon*”.¹⁶ Az említettek közül a legnagyobb csapás 1761. december 2-án érte, amikor szépreményű, a jogi pályát sikeresen megkezdő 26 éves **Károly** fia „májgyulladásban” elhunyt. A sorscsapások ellenére szellemi frissességét és publikálási kedvét magas koráig megőrizte. 1773-ban az első magyar(országi) tudományos lap, a bécsi *Allergnädigst privilegierte Anzeigen* hasábjain, debreceni barátjával, Weszprémivel vitázva, a növény arany elvileg lehetséges voltát bizonygatta.¹⁷ Talán a még két kiskorú lány nevelése érdekében nősült meg újra. Az új feleség, **Okolicsányi János** özvegye, **Pongrácz Erzsébet** révén került újra fiú, **ifj. Okolicsányi János** a családba. Sajnos, az új családtagok nemigen ismerték fel Perliczi igazi értékét. A családfeje 1778. április 28-án bekövetkezett halála után ugyanis könyvtárát elkótyavetyélték. Szétszóródott kéziratai közül semmi sem került elő. Különösen hiányzik a *Sacra Themidos Hungariae...* (Magyarország Themisének titka...) c. kézirat, amely – ha megjelenik – az első törvényszéki orvostani könyv lett volna Magyarországon.

Jeles elődöm s példaképem, **Duka Zólyomi Norbert** ezt tanácsolta Perliczivel kapcsolatban: „*Ha igazságot akarunk szolgáltatni a 18. századi Magyarországon ezen érdekes polihisztorának, nem egyes műveiben kell keresnünk jelentőségét, ahogy eddig általában a szakirodalomban szokás volt, hanem egész életművében, magatartásában*”¹⁸. Perliczi az elsők közt mondta ki: a gyógyítás egyik feltétele, hogy az orvos jól ismerje azt a környezetet, ahol betegek élnek, és értse annak nyelvét is! A külföldi karrier lehetőségét – Wittenbergbe hívták őt egyetemi oktatónak – feladva, visszajött „*ezen tudományokat nem esmerő, becsülni sem tudó hazájába*” és ami még tiszteletreméltóbb magatartásában, itthon is maradt. Tervezeteivel, könyveivel hozzájárult ahhoz, hogy hazája, s ezen belül szűkebb pátriája, a Palócföld „ismerni és becsülni” kezdje a tudást.

JEGYZETEK

¹ Antall – R. Harkó – Vida 1969.

² Schultheisz 1969. 24.

³ Szelestei 1978. 421.

⁴ Weszprémi 1774/1960. 266–277.

⁵ Kiss 2006. 74.

⁶ A Kr. e. 460 és 377 (?) között élt ógörög orvost a medicina atyjának tekintik – nevét leginkább az orvossá avatáskor letett fogadalom („hipokratészi eskü”) örzi, ill. az a szokás, hogy bizonyos nemzet nagy orvosait hozzá hasonlítják. Ismerjük az angol (Sydenham), a holland (Foreest), svájci (Wepfer) stb. nemzeti Hippokratészt. A hasonlítás, értékelés viszont szubjektív dolog, így előfordulhatott, hogy amíg egyesek Mollert, addig mások Benkő Sámuel (1743–1825), Borsod vármegye főorvosát tartották a „magyar Hippokratésznek”.

⁷ Duka Zólyomi 1976.

⁸ 1998-ban a Szlovák Gyógyszerész Kamara szlovák nyelvű táblát helyezett el az egykori Perliczi-gyógyszertár falára.

⁹ Bartunek 124.

¹⁰ Reiter 1986. 590–591.

¹¹ A 29 oldalas kis kötet 2005-ben Balassagyarmaton reprintként újra megjelent az „Adatok, források és tanulmányok a Nógrád Megyei Levéltárból” sorozat 49. köteteként – dr. Grabarits István kisértőtanulmányával.

¹² Weszprémi 1774/1960. 269.

¹³ Perjámosi 2005.

¹⁴ Az eredeti latin nyelvű szöveg magyarításáért ezúttal is köszönetet mondok a budapesti Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár igazgatójának, Magyar László Andrásnak.

¹⁵ Kiss 2005. 17.

¹⁶ Szelestei 1978. 415.

¹⁷ Magyar László András 2010. 152–3.

¹⁸ Duka Zólyomi 1978. 854.

IRODALOM

Antall József – R. Harkó Viola – Vida Tivadar

1969: Perlitzi tervezete orvosi és sebészeti főiskola létesítésére. Orvostörténeti Közlemények (Comm. Hist. Artis Med.) 51–53. kötet, Budapest, 261–271.

Bartunek, Anton

2001: Osobnosti slovenského lekárnictva. Martin, 124–128.

Duka-Zólyomi Norbert

1976: Neuhold János Jakab. Orvosi Hetilap (Budapest), 117. évf., 32. sz., 1951–1952.

1978: Perliczy János Dániel. Orvosi Hetilap (Budapest), 119. évf., 14. sz., 852–854.

Kiss László

2005: Nem csak Nógrádban érdemel tiszteletet – Perlitzi János Dániel (1705–1778). Honti Lapok (Ipolyság), 10. sz.

2006: „Vicit tamen amor patriae...” 300 éve született a szülőföldhöz ragaszkodás példaképe: Perliczy János Dániel. Irodalmi Szemle (Pozsony), XLIX. évf., 2. szám, 74–81. (Újraközlés: Orvosképzésünk megálmodója: Perliczy János Dániel. In: Kiss László: Az orvostudomány felvidéki történetéből. Magyar Tudománytörténeti Intézet, Pilisscaba, 2010. 11–21.)

Magyar László András

2010: Az aranyoszlop legendája. in: Három orvostörténész köszöntése. Tanulmánykötet Birtalan Győző, Karasszon Dénes és Szállási Árpád tiszteletére. Budapest, 149–155.

Perjámosi Sándor

2005: Egy tizenharmadik századi polihisztor. Új Szó (Pozsony), 2005. november 11. (Gondolat c. mellékletben)

Reiter László

1986: Perliczy János Dániel (1705–1778), a nógrádi physicus. Orvosi Hetilap (Budapest), 127. évf., 10. sz., 590–591.

Schultheisz Emil

1969: A hazai orvosképzés története a nagyszombati orvosi kar felállításáig. Orvostörténeti Közlemények (Comm. Hist. Artis Med) 51–53. kötet, Budapest, 17–33.

Szelestei N. László

1978: 18. századi tudós-világ I. Perliczy János Dániel (1705–1778). Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve, 407–437.

Weszprémi István

1774/1960: Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza. Első száz. (Fordította: Kóvári Aladár), Budapest, Medicina Könyvkiadó

Merényi-Metzger Gábor

Csernus Emánuel születése

Az alábbi rövid írásban a Pesten, 1849. október 24-én kivégzett kőkeszi **Csernus** – vagy másképpen írva: **Csernyus – Emánuel**¹, pontosabban az ő születési adatairól szeretnék szót ejteni.

A régebbi², de még a legújabb magyar életrajzi lexikon³ szerint is „**Csernus Menyhért**” ismeretlen helyen, 1808-ban született. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc vértanúiról megjelent legfrissebb életrajzgyűjtemény ellenben már azt közli, hogy „**Csernyus Emmánuel**” a Gömör vármegyei Licén (ma a szlovákiai Licince), 1806-ban, vagy 1808-ban, kőkeszi **Csernus László** fiaként látta meg a napvilágot.⁴

Nos, ez utóbbi irodalmi forrás alapján próbáltam megkeresni e magyar vértanú keresztelési anyakönyvi bejegyzését. Kutatásomat siker koronázta, és a *Kassai Állami Levéltár* őrizetében megtaláltam a keresett dokumentumot.⁵ Az eredetileg latin nyelvű anyakönyvi bejegyzés a következő adatokat tartalmazza:

Keresztelési dátuma: [1805.] *augusztus 9.*
 Születési helye: [Lice]
 Neve: *Emánuel Placid*
 Vallása: [Római katolikus]
 Neme: [Fiú]
 Törvényessége: [Törvényes]
 Szülei: *Tekintetes Csernus László úr*
 [és] *tekintetes Máriássy Terézia úrnő*
 Keresztszülei: *Csernus András [és] Mária*
 Keresztelő: *Kováts Mihály [plébános]*

'48-asok emlékműve

Summa summarum, Csernus Emánuel – vagy másképpen Manó, de semmiképpen sem Menyhért – Placid tehát valóban a Gömör vármegyei Licén, kőkeszi Csernus László és márkus- és batizfalvi **Máriássy Terézia** fiaként látta meg a napvilágot, de nem 1806-ban, vagy 1808-ban, hanem az 1805. év augusztus havának a legelején. A keresztség szentségét pedig a helyi – azóta már lebontott és helyére 1829-ben épített⁶ – Szent Miklós plébániatemplomban, 1805. augusztus 9-én szolgáltatták ki a számára.

A fellelt forrás alapján tehát át lehet majd írni, illetve korrigálni lehet a lexikonok és egyéb, az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc történetével foglalkozó szakönyvek Csernus Emánuelre vonatkozó részét.

Végezetül szeretném megemlíteni, hogy a kőkeszi nemesi előnevet viselő Csernus (Csernyus) család – mely familia 1662. február 4-én kapott címeres nemeslevelet **I. Lipót** királytól – Hont vármegyéből származott, és Emánuel nagyapjának, **Antal**nak, a **Koháry**-uradalom ügyészének a személyében költözött át Gömör vármegyébe.⁷

JEGYZETEK

¹ Jogász. 1840-től a Magyar Királyi Udvari Kamara tanácsosa. 1848 tavaszától a Pénzügyminisztérium miniszteri tanácsosa. Rokonszenvezett a forradalommal és a szabadságharcral, de nem játszott benne jelentős szerepet. A szabadságharc bukását követő megtorlás során – nevük hasonlósága folytán – Haynau összetévesztette Kossuth Lajos titkárával, Csernátony Lajossal. Ezért elfogták, haditörvényszék elé állították, halálra ítélték és a pesti Újépület mögött – báró Perényi Zsigmonddal, a felsőház elnökével és Szacsavay Imrével, a képviselőház jegyzőjével együtt – felakasztották.

² Révai, V. köt., 71.; Kenyeres 1967.; etc.

³ Markó 2001. 1142.

⁴ Hermann 2007. 262.

⁵ Št. archív v Košiciach. Inv. č. 445., zv. 1., str. 30.

⁶ Diós 2002. 849.

⁷ Nagy Iván 1858. 148–149.; Forgón Mihály 1909. 156–157.

IRODALOM

Révai Nagy Lexikona. V. köt. Budapest, 1912. 71.

Diós István (főszerk.)

2002: Magyar Katolikus Lexikon. VII. köt. Budapest

Forgón Mihály

1909: Gömör-Kishont vármegye nemes családjai. Kolozsvár

Hermann Róbert (szerk.)

2007: Vértanúk könyve. A magyar forradalom és szabadságharc mártírjai 1848–1854. Budapest

Kenyeres Ágnes (főszerk.)

1967: Magyar Életrajzi Lexikon. I. köt. Budapest

Markó László (főszerk.)

2001: Új Magyar Életrajzi Lexikon. Budapest

Nagy Iván

1858: Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. III. köt. Pest

Štátny archív v Košiciach. Zbierka cirkevných matrik. Rímsko-katolícky farský úrad Licince. Matrika narodených. Inv. č. 445., zv. 1., str. 30.

Motesiky Árpád

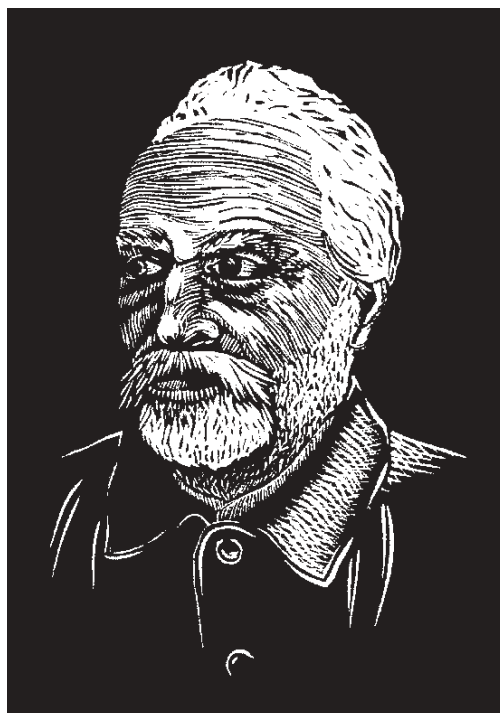
Emlékezés az ebtenyésző, vadászíró Hanvay Zoltánra

Hanva neve **Tompa Mihály** költő, református lelkész révén vonult be a köztudatba. Ott születtek a papköltő legszebb, szívet lelkét melengető versei. Ámde gömori barátaimtól pozsonyi diákkoromban arról is hallottam, hogy nagyon szépek voltak a hanvai lányok. Az egri pasa 1676-ban onnan akart szakajtani magának háremébe egy szépséges virágot. A vármegye és a hanvaiak azonban nem mutattak hajlandóságot a basa kérelmének teljesítésére. Küldöttséget menesztettek Egerbe, hogy kivédjék a basa óhaját. A legenda szerint sikerrel jártak, mert a basa elállt szándékától. De csak látszólag, mert azt gondolták: ha nem megy szép szóval – török szokás szerint – akkor majd rabolnak maguknak lányokat. Ezt azonban a magyarok is jól tudták, és attól az időtől kezdve a hanvai lányok és asszonyok férfiruhát, azaz nadrágot viseltek, hogy elkerüljék a törökök próbálkozásait, megtévesszék a kontyosokat. A férfiruha viselése olyannyira elterjedt a gömori faluban, hogy később a megyei rendeknek kellett eltüntetni az asszonyokat és leányokat a férfiakra jellemző viselettől.

A község birtokosai **Hanvay** és a **Darvas** családok voltak. A falu szívében álló Hanvay-kúriát park és vadaskert vette körül. Ott született 1840. június 12-én **Hanvay Károly** gömori főszolgabíró és főpénztárnok, valamint felesége, **Bornemissza Apollónia** fia, **Hanvay Zoltán**, a későbbi „hanvai remete”.

Iskoláit Késmárkon végezte, jogot és teológiát Sárospatakon hallgatott. A természet szeretetét és a vadászatot édesapjától örökölte. A református papköltő, Tompa Mihály a tudományok elsajátításában, mint a falu lelkipásztora, példaképpül szolgált. Hanvay ifjúkorában sokat utazott. Megfordult Európa minden jelentősebb országában (Belgium, Franciaország, Németország, Anglia), és nemcsak az adott ország vadászatára, ebtenyészésére, s annak szervezésére fordította figyelmét, hanem tanulmányozta a társadalmi helyzetet, gazdasági állapotokat, valamint az emberek életmódját is. Tapasztalatait, ismereteit nem rejtette véka alá, írásaival gyakran találkozhattak az olvasók a korabeli vadászlapokban.

A régi világ vadászirodalmának daliás korszakát a XIX. század második fertályától számíthatjuk. Csak a Felvidéken legalább féltucatnyi író tartunk számon, akik gyarapították a vadásznyelvet és a felvidéki szellemiséget. Nemcsak szakmai írások születtek, hanem mind a mai napig helytálló irodalmi alkotások, novellák, elbeszélések és vadászversek láttak napvilágot. A dicsőséges korszak átnyúlik a XX. századba is. Néhány jelentősebb szerző neve óhatatlanul idekívánkozik: **Andrássy Manó**, **Apponyi Henrik**, **Forgách Károly**, **Illés Nándor**, **Mátray Gyula**, **Nozdroviczky Lajos**, **Jurin Vidor**, **Bethlenfalvy Ernő**, **Thuróczy Tibor** és **Hanvay Zoltán**. Lehet vitatni, hogy a felsoroltak a vadászirodalom melyik ágát képviselték, de valamennyiük fő erénye abban rejlett, hogy érdekesen és érthetően írtak, szakmai dolgozataik mind a mai napig érvényesek és időtállóak.

Hanvay Zoltán

Most azonban Hanvay Zoltánról van szó, akit több szempontból is érdemes figyelemmel kísérni. Adva van a nemes, közéleti ember, aztán a vadász, a kinológus és nem utolsó sorban az író, a vadásztörténetek megörökítője. Hanvay Zoltánnak utóbbi minőségében három könyve jelent meg, a következők: *Az angol vizsla és ezzel összekötve a fájbeli tiszta tenyésztés* (Bp., 1883), *Forgácsok* (Rimaszombat, 1916), *Sport-szilánkok a vadászat, természetrajz és vizslászat köréből* (Bp., 1891.)

Hanvay Zoltán körültekintően és pontosan fogalmaz, ám műveiben rengeteg az idegen – latin, angol, német – kifejezés, ami nemcsak a szakmai írásaira vonatkozik, hanem a vadászati és természetrajzi írásokra is. Írásaiból nem hiányzik az önirónia, az őszinteség sem. A lengyelországi német barátjánál, **Wallenberg**nél zajlott ebédéről így fogalmazott: *„Ebédre leves után jó angol vesepecsenye jött. Magyar szokás szerint körülhordozták másodszor is. Azután egy könnyű tészta s feketekávé... Estve a báróné praesidiált (= elnökölt). S a vacsora kezdődött... tejbe gombóta levessel. Gondoltam, délben éhen maradván – jó lesz magunkat biztosítani, s megdupláztam. Ezt látva, a háziúr kérdé: »talán nem volt délben étvágya? Miért ett hát oly keveset?« »Hát, válaszoltam mosolygva, tudtam, hogy önök okosabban élnek, de hát egy meghívott ebédnél mégis számítottam négy ételre.«*

Hanem gombóta után jött még egy sült. Ily okosan él a német úr; s nem rontja magát úgy mint mi, százféle jóval, annyira, hogy azután Karlsbad (= karlsbadi só) se segíthessen.”

Vitathatatlan, hogy Hanvay Zoltán szövegeit idegen szavak szótára, vagy latin szótár nélkül nehéz megérteni,

Hanvay Zoltán importált telivér pointerjei

ámde vitathatatlan, hogy művelt elme gondolatait őrzik a sorok. Nekem olvasás közben az is eszembe jut, hogy azokat gömöri, nemes lelkű vadászember írta.

Valamelyik életrajzában azt olvastam, hogy „szenvedélyes” vadász volt. Édesapjának jelentős birtokai voltak, amelyeknek gazdaságos kihasználásához nemcsak a gabonafélék és a kapásnövények betakarítása tartozott, hanem a vadászat is. A vadászat is bizonyos pénzforrást jelentett a gazda számára, amit aztán a vad nevelésére, vadvédelemre fordíthatott. Így hát Hanvay Zoltán már zsenge gyermekkorában belekóstolt a vadászatba, lovaglásba, a régi szokások és hagyományok szerint. Vadászati szenvedélyét sosem vitte túlzásba, amit a lőjegyzéke is bizonyít. *Egy igen szerény lőjegyzék* címen bocsátotta közzé vadászati eredményeit. Íme:

1. Zerge	1
2. Ózbak	16
3. Vaddisznó	1
4. Ózsuta	4
5. Nyúl	881
6. Siketfajd	1
7. Császármadár	3
8. Fogoly	412
9. Fűrj	1.513
10. Haris	162
11. Vadlúd	4
12. Vadkacsa	393
13. Gojzer (Póling)	4
14. Erdei szalonka	229
15. Mocsári szalonka	54
16. Bibic	49
17. Tengeri galamb	1
18. Vadgalamb	16
19. Róka	21
20. Vadmacska	1
21. Sas	6
22. Kánya	5
23. Bagoly	10
24. Északsarki sirály	1
25. Sirály	1
26. Gém	1
27. Arany lilé	2
28. Tyúkász ölyv	1
Összesen:	3.793

„A fenti lőjegyzék, huszonöt év kimutatása, nagyon is szerény eredmény.” – jegyzi meg Hanvay – „tekintettel a vadszegény vidékre”...

A mai, kései gömöri utódok elmondhatják, hogy Hanvay Zoltán sikerei óta megváltozott a vadászat, a vadállomány arculata, összetétele. Egyes vadfajok száma Gömörben is megcsappant, majdnem a kipusztulás szélére jutott. Egykoron gazdag nyúlállományának csak a híre maradt, fogolyról alig tudunk, és fűrjről, harisról már csak a tankönyvekben olvashatunk. Viszont elszaporodott a vaddisznó, van szarvas, és az őzállomány is izmosabb lett. Akad fácán is, ami Hanvay lőjegyzékében nem szerepel! Szalonkából és vadkacsából is kevesebb kerül ma terítékre. A ragadozómadarakat pedig védi a vadásztörvény. A rókát ugyan tűzzel-vassal irtják azóta is, de „Vuk, nemzetségét” apasztani ugyan lehet, kiirtani sosem tudjuk, nem is akarjuk...

A legendás vadászidőkhöz tartoznak a vadaskertek. Hanvay Zoltán is megkísérelte a fogoly tenyésztését lucsvinai, bérelt vadászterületén. Nem sok sikerrel járt, sőt, csalódnia kellett, mert a tátrai hegyóriások tövében fekvő, Poprádhoz közeli vidék nem kedvezett a fogolynak. Lakonikusan jegyzi fel egyik írásában:

„Szomorúan szól az ének, bús a vadász élete. Kedélyem savanyodik; lábam – podegrásodik (= köszvényesedik); vadállományunk fogy; meggyünk csendesen lefelé.

No, de felmarad jövőre egy vékony pókhálószállból fonott remény!”

Ez a remény – Hanvay Zoltán számára – minden bizonnyal az ebtenyésztés terén elért eredményei és sikerei voltak.

Európa szerte híres volt a hanvai pointerekkel. Hanvay Zoltán a pointerek, angol vizslák tenyésztése mellett tette le a voksot. Büszkén és meggyőződéssel vallotta: „Készségvonhatatlan az, hogy egy tenyészállat – bár mily fényes legyen karrierje – a legnagyobb dicsőséget utódjai eredményében mutatja.”

Hanvay Zoltánt a Felvidék valaha élt legnagyobb ebtenyésztőjének tartom. A hanvai pointer kennelben tenyésztett és nevelt pointer kölykök száma 1879 augusztusától 1891 áprilisának végéig 157. Ezek 44 tenyészanyától, vagyis szukától származtak, ami nem rossz átlag, mert előfordult, hogy egyetlen kölyköt tudtak csak felnevelni. Például 1884 novemberében a *Devon* nevű szuka csak egyetlen kölyköt hozott a világra. A *Qucen* névre hallgató kölyök aztán **ifj. Tóth Vilmos**hoz került Nyitraivánkára. Qucen kiváló munkát végzett a fogoly- és nyúl vadászatokon, végig a Zoboralján, s nem hiányzott a gimesi gróf **Forgách Károly** vadászatairól sem. A kölyköket 8–10 hetes korukban adták el, darabját 50 forintért, nemre való tekintet nélkül. A hanvai tenyészkanok csak kifogástalanul igazolható teliverpointer szukákkal, 100 forintért fedeztettek.

A kései utódokat, ebtenyésztőket bizonyára érdekli, mennyibe került egy tenyészszuka? Dr. **Pelech János** dobsinai orvos írta a *Vadászlap* 1884. évfolyamának valamelyik számában Hanvay Zoltán kedvenc Sykójáról. „Syke, s ezt tulajdonosának tudta nélkül áruljuk el, 150 font sterlingért került egy éves korában Hanvára, s ha

jól értesültem, Porosz-Sziléziában 5.000 márkát kínáltak érte. De ez árat tulajdonosa refősírozta" (= visszautasította).

Hanvay Zoltán egyike volt a Magyar vadászbírói létrehozását szorgalmazóknak, alapítója és alelnöke a Magyar vizsla-versenyegyesületnek, és anyagilag is támogatta az Országos Magyar Vadászati Védőegyletet...

Sykevel részt vett jeles versenyeken és kiállításokon, küllembeli vizsgákon is. Ámde leginkább annak tudott örülni, ha pointerre jó munkát végzett vadászterületén. Idézetünk is erről tanúskodik: „Sohasem felejttem el, midőn egyszer Lénárdfalván kimentünk Madarász Pál barátommal. Ismerve e sík, kopár területet, Syket szabadjárára bocsátottam. Óriási gyorsasággal száguldott idestova. Barátom, ki még soha sem látott telivért, gúnymosollyal kísértte; míg végre, talán 500 méter lépésre Syke bámulatos szépen áll; oda sétáltunk, s egy felrebbenő fűrjet barátom szépen eldupláz. Hát mindig ilyen messze jár e dög? kérdé. Közel lévén egy csalitos, Syket rövidre fogom. Rövid vártatva áll, s barátom lelő egy foglyot; egyúttal keresi Syket. Nézz a földre, mondom, s barátom ott látja a csalitban hasalni, s utána szépen tovább csinálni munkáját. E perctől fogva barátom a szó szoros értelmében kalaplevéve kísértte Syket...”

Messzemenőleg sem mondtunk el mindent a vizslásztól és merítettük ki a témakört, amelyet Hanvay Zoltán oly lelkesedéssel kedvelt és szeretett. A vizslászt mellett imígyen szólt. „Szerintem a vadászat nemei között egyetlen egy sem bír annyi költői bájjal – annyi ártatlan élvezetet egy sem nyújt, mint a midőn egy nemesvérű, jól vezetett vizsla, fékezve magas temperamentumát, bámulatos attitűdökben (= magatartás, viselkedés), mintegy hódolatul rakja le ura labai elé minden tehetségét, – nem szolgálva még szenvedélye sem gátul, arra nézve, hogy önmagát megtagadva, csupán urának éljen és szolgáljon.”

Annyi bizonyos, hogy a vizslákról beszélni és írni sosem elég, mert egy vizsla tanítása – legyen az pointer, németvagy magyar vizsla –, a vele való munka, esetleg séta a vizslával, fegyver nélkül is gyönyörűség és élvezet gazdája számára...

Dr. Mihályfalusi Forgon Mihály sziszifuszi munkával megírta *Gömör-Kishont vármegye nemes családdai* című vaskos könyvét, amelyet a somorjai Méry Ratio 1997-ben, örömmünkre, ismét kiadott. Természetesen, a kötetben szerepel Hanvay Zoltán – az ősrégi Hanva nemzetségből, a hanvai ágából származó – családja is. Szó esik ebben a Hanvay családról, Hanvay Zoltánról is. Az alábbiakat olvashatjuk: „Az újabb korban Hanvay Károly gömői főszolgabíró és főpénztárnok. Fia, Hanvay Zoltán, a „hanvai remete”, kinek mély gondolkodásra valló politikai és társadalomtudományi értekezései jelentek meg. A kynológia terén pedig nemcsak hazánkban legelső tekintély, hanem külföldön is ismert író, akinek e körben sok jeles műve látott már napvilágot...”

Ettől szebben, tömörebben és velősebben aligha fogalmazott valaki is a „hanvai remetéről” kortársai közül. Am

a nemes mégis megsértődött. Fogta magát, és teljes hadifelszerelésben nekiment a gömői nemesekről szóló könyv ifjú szerzőjének. Hanvay Zoltán köztudottan humánus és kiegyensúlyozott ember volt, Tompa Mihály barátságát is élvezte, de kapcsolatot tartott Arany Jánossal, Kazinczy Gáborral, Szemere Miklóssal és korának más, neves közéleti személyiségeivel, politikusaival. Mindezek ismeretében nem tudni, hogy mi váltotta ki Hanvay Zoltán felháborodását. Akkortájt már Hanvay teljesen visszavonult – fia halála után, 1890-től – és élte a „hanvai remete” életét. Miután a könyv eljutott hozzá, nyílt levél jelentetett meg füzet formában, *Hanva-nemzettség* címmel. Mondandóját nagyon udvariasan kezdte: „Igen tisztelt uramöcsém! Köszönettel vettem és nagy érdeklődő figyelemmel lapozgattam derek és elismerést érdemlő művét...” Eddig minden stimmel, de olvassunk tovább: „Meghajlom az Ön buzgalma előtt, honorálom érdemét, de bocsásson meg, kedves öcsém, én már csak fiatal koránál fogva is előre tartottam attól, hogy nagy buzgalmában kevesebbet fog törődni a kellőnél a »nonum prematur annum«-mal (= hagyjuk érni a művet). És csakugyan ez az oka annak, hogy különkül értékes művében elvéve tévedések fordulnak elő.”

Mindezeket, no meg a további kifogásokat nem vette jó szívvel az ifjú dr. Forgon Mihály, de mások is a segítségére siettek, és pártját fogták. Mint az a sokszor meddő vitában lenni szokott, visszavágtak, talán egy picit övön alul. Íme: „Annyi bizonyos, hogy dr. Forgon Mihály nem agarászással és alsózással töltötte életének addigi szabad idejét. Egyéni animozitás (= elfogultság) miatt kár az ilyen értékes emberekből ilyen korán kiölni a becsüveget.”

A másik nagykaliberű ellenfél Györffy István volt, a későbbi néprajzkutató. Véleménye szerint a „hanvai remete” sértődöttségének oka az volt, hogy... „A kastélyban lakó nagybirtokos dzsentri mégsem tartotta magát teljesen egyenrangúnak a falusi házakban élő, szegényebb sorsú megyebeli kisnemeseket...”

Nincs szándékomban Hanvay Zoltán fogadatlan prókátora lenni sok-sok év múltán, meg az „egyéni animozitás” gyanúját is elfogadom, de a „hanvai remete” nemcsak alsózott, meg agarászott – agarászni végképp nem agarászott, vizslásztal foglalkozott, a kettő pedig nem ugyanaz –, hanem tett más, jelentős dolgokat is a megye és a magyarság érdekében. Az az állítás sem fedti a valóságot, hogy kastélyban lakott. A falukutatónak illetet volna tudnia, hogy a kastély és a kúria nemcsak építészeti szempontból egymástól eltérő objektum. A kúriában lakó nagybirtokos dzsentri sok-sok szegény embernek adott munkát, megélhetést és kenyeret.

Végezetül Forgon Mihály könyve a vita ellenére egy fikarcnyit sem vesztett értékéből, manapság történelmi alapműnek, kivételesen fontos tanulmánynak tekinthetjük.

Hanvay Zoltánról valamikor a múlt század hatvanas éveinek derekán hallottam először. Különösen Smidth úr, a meleghegyi erdész – már a nyugdíjas kor mesgyéin járt – mesélt sokat róla, remek vadászkutyáit dicsérte.

Történt aztán, hogy eljutottam Hanvára is. Hatvannyolc nyarán – még a szovjet invázió előtt –, felnyitották Tompa Mihály sírboltját, halálának 100. évfordulóján. A fiatalabb kedvéért a „sírbontással” kapcsolatban annyit, hogy a szóbeszéd szerint a költővel eltemettek valamilyen titokzatos könyvet, végrendeletet, de végül is azon a bizonyos nyári vasárnapon csalódottan tért haza a Hanvára zarándokolt tömeg, mert a sírban nem találtak semmit, ami a jövőről szól volna.

Kérésemre kísérőim megmutatták a Hanvay család kúriáját, ami bizony a körülötte lévő rendetlenséggel nem jó benyomást tett rám. Nem éreztem a „hanvai remete” szellemiségének légkörét, hangulatát, a róla szóló legendák üzenetét.

Ám volt Hanvára visszatérés, de jóval később, 1995 telén a *Hét* c. (azóta megszűnt) képes hetilapunk riportereként kerültem Hanvay Zoltán szülőfalujába. Tél volt, de csak hófoltok jeleztek az évszak nyomait. A parókia felé vettük utunkat, és **Erdélyi Géza** református lelkész-tanárt – későbbi püspök urat – kerestük, de nem volt otthon. Tanári feladatai Prágába szőlítették, akkor még ott folyt a református papok képzése. A parókiától csak néhány lépésre van a templom és a temető. A templomkert bejárata előtt Tompa Mihály mellszobra áll, bent a kerítés túlsó oldalán magasba szökkenő emlékoszlop jelöli a költő sírját.

A templom körüli temetőben ugyan – alapos „búvárkodás” után – rábukkantam néhány Hanvay-leszármazott sírjára, de a Hanvay Zoltán földi maradványait őrző sírbolt nem volt közöttük. A kutatásban nem adtam fel a reményt és a gömöri népművész, fafaragó **Igo Aladár** portája felé indultam. A házigazda szívélyesen fogadott, és miután előadtam csalódásomat, hogy a temetőben nem találtam a híres vadász sírját, a népművész mosolyogva hellyel kínálta. A másik szobában **László** fia festegetett, éppen egy befejezés előtt álló vadászképen végezte az utolsó ecsetvonásokat. Az asztalon háziszalonna és friss kenyér illatozott, sőt hamarosan feketekávé is került az asztalra.

– Szóval Hanvay Zoltán sírját keresi? – kérdezte Igo Aladár a gömöri ember kíváncsiságával, jellegzetes tájszólásával.

– Tűvé tettem a temetőt, megnéztem minden régi sírt, találtam Hanvay-családok emlékére állított oszlopokat, de egyik sem volt a Hanvay Zoltáné – mondtam rezignáltnan.

– Hát ez az, téves úton haladt, mert a Hanvay-család kriptája itt van a kertünk alatt – mondta huncutkásan a népművész.

A meglepetéstől nem tudtam megszólalni, a következő pillanatban a legszívesebben indultam volna. Ám házigazdám méltóságos nyugalma lecsillapított, és egyúttal arra intett, hogy nem szabad elkapkodni a dolgokat.

– Tudják, hogy Hanvay Zoltán nagy kutyatenyésztő volt? – törtem meg a csendet, miközben vágtam a friss kenyérből és a csábító szalonnából.

– Én még nem éltem akkor, de a kutyaházakra, a téglából felépített ólakra emlékszem, a kúria kertjében voltak, a szövetkezetesek szedték szét, miután építkezni kezdtek. Édesapám sokat mesélt a híres vadászkutyákról, és Hanvay földesúrról is. Nagyon jó ember volt. Fiatal korában alig

volt itthon, de ha hazajött, akkor sokat volt együtt Tompa Mihállal, a költővel. A kutyákat egy **Péter** nevű ember hordta fürdetni nyáron a Sajóra. Gyakorlatozott velük. Néha szabadon engedte őket a kúria körüli parkban, de kijártak gyakorlatozni a határba is – hangzott a kimerítő válasz.

– Mi történt a vadász trófeáival, könyveivel és a kúria falait díszítő képekkel? – folytattam a beszélgetést.

– A második világháború alatt oroszok szállták meg a falut. A könyveket, képeket, sőt a bútorokat is kidobálták az ablakokon és elégették. Világosan emlékszem, hiszen a háború alatt már serdülő legényke voltam, hogy a képeket, olajfestményeket szuronyos puskával az udvaron átdöfte az orosz katona, és megforgatta benne a szuronyát. Voltak a faluból, akiknek sikerült megmenteniük a festményekből és könyvekből, de azokról aztán nem szóltak senkinek. A nemesi kúria is mállásnak indult a háború után, a szép park is tönkre ment – mondta Igo Aladár a múltba mélázó tekintettel.

A fafaragóval kellemesen telt az idő, remek beszélgető partner, áttekintése van mindenről. Beszélte arról is, hogy Hanvay Zoltán fia nagyon fiatalon halt meg. Lányai közül az egyik Magyarországra ment férjhez, a másik a gömöri Vály-völgyi községek egyikébe költözött párjával. Talán már az utódjaik sem élnek, semmi közelebbit nem tudni róluk.

Miután búcsút vettem az Igo családtól, elindultam a Hanvay-kúria mellett vezető úton Hanvay Zoltán sírja felé. Valóban ott volt Igo Aladár szerűskertje mögött, de egy mély, vízmosta árok miatt nem tudtam a közelébe jutni. Egy picit sajnáltam, hogy nem tudtam feljegyezni a kopár fák között magasodó obeliszken lévő írásokat, születési évszámokat, neveket. Kissé javított kedvemen, hogy a kúriát tatarozták, noha a tél közepén szüneteltek a munkálatok. A Hanvay család megszépült sasfészke a falu és a gömöriek büszkesége lehet.

Hanvay Zoltán imádta a természetet. Gyönyörrel töltötte el lelkét a havasi lég és fenyő illata, vagy a magas hegyek ormainak csillogása, amikor a zergék csapásain cserkelt. Láta a Tátrában felkelni a Napot, de igazi hajnalhasadás volt számára, amikor a mezőn megszólalalt a pacsirta, csirregett a fogoly, harisolt a haris és hápogtak a récék a Sajó vizén. Egyszóval üzemelt a gömöri természet. Örült, és élvezte a Nap melegét, amely pezsgő életre buzdította a vadon élő állatokat. Agg korában is, mint jó kertész, hatni, gyarapítani, alkotni akart, és arra buzdította a gömöri vadászokat is. Szép őszi napon, 1922. október 5-én távozott el az örök vadászmezőkre.

*

Hanvay Zoltán

Egy szép nap a gömöri magas hegyekben

1879. augusztus 20-án a nyustyai olvasztónál nyolc úrvadásznak volt találkozója, hogy onnan részint a rimamurányvölgyi vasműegyesület 36.000 holdnyi példásan kezelt erdősegeit megvizsgálja, részint pedig Dianának hódoljon.

Fel a zólyomi határig, hol a kamara végtelen erdőségei Zólyom s Liptó megyére dűlnek; főispánunk, a polgári és sportman érdemekben egyaránt gazdag **Fáy Gusztáv**, saját birtokával a fenti erővel mintegy 40.000 holdnyi revírjében, hol az erdőkultúra példányszerűsége mellett a természetben nevezett vadász úr által harminc évi gondos ápolás s tenyésztés folytán teremtett oly vadállományban gyönyörködünk, mely úgy számában, mint változatosságra ritkítja párját, holott ezelőtt az őzállomány 0 volt, ez ma csak a szelczei 8.000 holdas revírben a 300-at felülhaladja, hol a siket- és nyirfajd mellett bőven tenyészik a császármadár, legutóbbi időben pedig a szarvas is szaporodik, s hol a kamara területéről a mackó is átlátogat vendég gyanánt, hol az aethericus lég, a kedves fenyőillat, a páratlan víz, a gránitkőzet e végtelen becsű nedűje mellett a habár vad, de annál regényesebb kilátás a központi Kárpátokra, a Királyhegyre s Kakasra, a murányi hegyekre megtanit arra, hogy a költő Gömört százbércű helyett bátran nevezhette volna ezerbércűnek; ott néhány napot tölteni akkor is élvezet lenne, ha a vadászhevély nem felejtetné el az emberrel, hogy az örökös hegymászás egyaránt igénybe veszi a tüdőt s inakat.

Habár a valódi vadász s a kényelem nem éppen szükségképp együtt jár fogalom is, mindazonáltal a kultúrállam fia nem nehezelt azért, ha nagy fáradtsága után egyszerű bár, de csinos vadászlak, barátságosan pattogó kandalló és a trois frères provençaux pástétomnál jobban eső gulyás mellett, pompás fenyőágyon hallgathatja végig a vadászki-rándulásoknál csaknem elmaradhatatlan Jaegerlateinnal fűszerezett anecdotákat. Morpheus, az edzett vadász iránt mindig kegyes és még az otthon magamforma álomszák is örömmel szökik fel hajnalhasadtakor a kúrtszóra; hiszen ott van az isteni forrás, mely idegeit megacélozza, s ott a remény, mely oly képeket fest minden jövődő óráról elibénk, melyek épp azért, mivel a képzelet eredményei, rendszeren sokkal szebbek a rideg valónál.

Mindezek dacára nem mondhatnám, hogy néha nem bántam volna, a meredek hegyek helyett az én kedves alsó Sajó völgyem szelid lankáin és gyönyörű rétjein sétálhattam volna Lawyerem után, gyönyörködve annak bámulatos tehetségében, de ha láttam, mint megy vadász nesztorunk prototyp alakja előre, mindannyiszor elszégyeneltem magam.

Mint említém, a földadat kettős volt. 4.000 láb magasságig felhágó 36.000 hold erdőt megvizsgálni s vadászni. Ez utóbbi azonban nem lehetvén öncél, az eredmény sem lett az, ami más esetben lett volna. A hajtásokat nem lehetett akként csinálni, amit a vadász óhajtotta volna, akadályozta ebben az igazgató tanácsosi kötelesség. Azonkívül, hol a mackó s agyaras valószínű jelenléte parancsolta, illetőleg tiltotta, nem egy vadat riasztott el az erdőbecslő discursus. A sertevad természetesen még most a táplálékhoz közelebb, az aljakban tanyázik, az őz pedig a hosszú hajtásokat egyáltalán nem tűri. De hogy mennyi van, láthattuk a vackokból, s a tőlünk pár lépésre meg-megálló sutákból. S hogy mily nyugalma van itt a vadnak? Hogy beszédünk dacára az úttól nem távol bakogta el magát egy bak.

Péntek délig egyetlen puskaszó sem zavarta az erdő nyugalmát, midőn azonban a Vepor égbe nyúló sziklateteje alatt, a Varta nevű vadászlakhoz közel, az Oszipok nevű hajtás fele közeledtünk, egy erdei út melletti sárfényekben világosan lenyomva láttuk a medve nyomát. Talán e jel semmibe vétele, talán az erőt vett kétely; talán a múltak tapasztalásai, melyek folytán az előbbi főváltók kezdtek rosszakká válni, okozták, hogy az aljállásokra kerülők jutottak. S ime, a hajtás végén István erdővédre lovagol ki a medve, csendesesen ügetve. A dominus, hallván valamit arról, hogy a sebesen futó vadnak elébe kell lőni, a 10 lépésre cammogó mackóval is úgy lőn, nem léven a sűrű miatt több chanca, illetéknépp nagy lyukat lő az ártatlan levegőbe: a medve pedig ép bőrrel menekül. Negyednap **Fáy Gyula**, a vadászór derék edzett sportsman fia húz le expressszel egy szép bakot.

Igy értünk az ötödik, utolsó naphoz. E napra medve lesz jelezve, mely a lehotai Bukovinkában szokta a málnázó gyermekeket bődülésével riasztgatni s a fáma szerint óriás példány. E napon, az aljakhoz közeledvén, disznóra is volt kilátásunk.

Mindjárt az első hajtásban sógorom: **Okolicsányi Gáspár** húzott le golyóval egy bakot, melyet óriás agancsa után a sűrűben csapos szarvasnak nézve, már csaknem elbocsátott.

A szomszédos második hajtásban sejtettük a mackót. Nagy remények közt álltunk el. Gyula oly helyre állított el engem, hogy valóban nagy volt a valószínűség, hogy kijön a civilizálatlan fráter.

De a pecér, ki a netalán sebzett vadra egy kopót tartott vezetéken, hajtás közben közelebb rukkol, s a kopó ott vinnyogván: látván, hogy már akar hajtónak mehetek, lehevertem a fűre.

Mindazonáltal, mint dressirozott vadász, nehogy a mások esélyeit is zavarjam, nem mozdultam, de annál nagyobb érdeklődéssel figyeltem. Egy jó óra mulva hallom harmadik szomszédom lövését, s rövid időn belül nyolc lövést. Hajtás után semmi. Kérem az urakat: mi volt? Disznók és malacok. Az első lövést Gáspár sógorom tette. Azután szomszédom: **Dapsy Victor**, kinél különös kézmozgást látva, áttör egy sor malac. Első duplázása után ugyanis lezárta óraláncát s nem bírta fegyverét hirtelen szétnyitni. Gáspár pedig tévedésből kacasöréttel lőtt, s ezzel durrant a rá pofáját kitoló disznóra, mely átlőtt orral s kilőtt szemmel megy tovább, hogy egy kerülőtől megkapja a kegyelemlovést. E közben Dapsy még mindig küzd láncával; végre sikerül, tölt, s elhibáz egy rókát. Ez azután óriási szerencse s pech együtt. Sógorom disznóját hozzák, de egyúttal szól Gyula barátunk expresse a hajtók sorában. Kiváncsiak vagyunk az eredményre, mit Gyula így ad elő: Jöttem a hajtók után. Egyszerre óriás kiabálás: medve, medve! Örömmel közeledtem, egyúttal egy vergődő disznót látok a sűrű fűbe vonszolódni, lövök s elhibázom – de itt hozzák. Konstatálva lőn, hogy az express nem talált, továbbá az, hogy kivévén azt, melyre Dapsy lőtt, több vissza nem tért, valamint azt, hogy ez a sűrűbe visszatérve rögtön nagyot szántott ormányával – biztos

jele a találásnak – átvettem a közzéadó szerepét, miután Dapsy semmi áron sem akarta beösmerni, hogy a disznót meglőtte, bírónak kérvén fel a háziurat. Előadván minden egyes részletet, indítványom ez volt: „Vagy meglőtte Dapsy a disznót, vagy elhibázta, állva, 10 lépésről“. Első esetben nem lővén meg jobban, kérek számára 6-ot, másodikban 12-öt. Kétségen kívül állván, hogy a lövést tőle kapta, háziurunk hat ramáciütéssel felavatta. Gyakran láttam, midőn más lövését magának követelte valaki, de arra még példát nem tudok, hogy a magáét oly makacsan eltagadta volna. Medve sehol nem volt.

Rövid időn belül következett a kétórás utolsó hajtás. Több mint másfél óráig néma csend. Ekkor Gáspár ló egy kocát s hármat akarván löni, a sűrűbe bocsát három malacot. Ezek Dapsyra jönnek ki, ki hibázta s így nekem jutott alkalom egy szép süldőt lelőhetnem. A jobb szárnyon esett szintén egy kan. Bámulatos, mit képes e vad bejárni. A legközelebbi hely, hol kukorica terem: Pongyelok s ez két mérföldnyire van, s minden disznó bensője kukoricával volt tele. Az eredmény tehát összesen: 3 bak, négy öreg disznó s egy süldő s az utolsó hajtásban, két őzbakot kivéve, mind.

Vigan nyujtottunk erre búcsúkezet, s megköszönve a vadászór szivességét, ki-ki ment hazafelé.

Hanvay Zoltán emlékműve. Igó Aladár alkotása.
Az előtérben Motesíky Árpád

A hetes szám mégis csak szerencsés

Nagy alvás, jó reggeli, aztán őzbakhajtás a Bikarszki Sztadlón, este szalonkavadászat s hajnal előtt újra a kakasokra. Ma én voltam a soros a nagy kakasokra; de oly veszett zivatarban, hogy igaza volt tót kíséromnek: „Uram, ha a kalapján dörögne, se hallhatná meg.“ Láttam a havon egy friss medvenyomot, s egyebet semmit. Ezzel vége volt a kampagnak.

Utána való évben ismét kaptam szíves meghívást. Örömmel mentem. Már akkor kezdett a völgy társadalmilag más képet öltetni. **Marton Rudolf** Rimaszombatba ment törvényszéki elnöknek. **Szontágh Boldizsár** (akinek remek értekezéseért **Csetneky** álnév alatt oly sok köszönettel tartozott a magyar vadász közönség) Dobsinára költözött. A jó öreg **Martiny** bácsi meghalt – **Hornbacher Frigyes** és **Heincz Frigyes**, e pompás vadász cimborák is más vidékre mentek. Hol oly élénk és kedves a társadalmi élet, hol a híres csetneki Pálnapi bálakon azelőtt oly vígan mulatott a vármegye ifjúsága – hol oly vígan szólt a vadászkiáltás s csengett a tiszta barátság pohara – ott már mindenütt csend honol. Sic transit gloria mundi! [= Így múlik el a világ dicsősége] Vagy talán csak a félszázad nyomása láttatja e sorok írójával sötétebbnek a világot? Lehet, hogy így van...

Csetneki barátom azon örömhírral fogadott: „Biztos a kakas“. Igen, tette hozzá a főerdész úr, csakhogy naponta valamivel lejjebb dörög. Két órakor indultam neki a Bikarszki Sztadlónak. – Ki jön velem? – kérdeztem Szontágh Bódit. Rámutat egy ráncosképű bocskoros magyarra, akit csodálatosképen **Pasternáknak** hívtak. Én ezt ételnek se szeretem; de a ravasz pófája meg egyáltalán nem tetszett, s ki is fejeztem gyanúmat Bódi előtt, hogy ez az úr nagy orvvadász lehet. Bódi mosolyogva nyugtatott meg. De azért mégis megkérdeztem, hogy mit adnak a jolsvai **Basikok** egy kakasért? Legfeljebb két forintot, felelt Bódi. No, hát kérlek, mondd meg Pasternáknak, hogyha csak annyira is vezet, hogy egy kappot hallhatok, kap tíz forintot. Ezzel nekiindultam. Nekem oly rossz emlékezőtehetségem van arcokra és nevekre, ami párját ritkítja. De annál erősebb helyi emlékezőtehetségem. Ez arra indít, hogy úgy gondolom, hogy ha van lélekvándorlás és ezzel tökéletesedés – én valaha tökéletlenebb alakban kopó lehettem. Riadva veszem észre jó egy óra után, hogy nem jól megyünk. De hogy értessem meg Paszternák úrral? Ő egy szót se tud magyarul, én pedig éppen annyit tótul. Végre kínosan kinyögöm: „nie dobre igyes!“ [= Nem jól mégy!] Dobre [= Jól!], volt a válasz, a vége pedig az lett, hogy egy másik óra után oda jöttünk vissza, ahonnan elindultunk. Tehát kezdjük újból; de már most én dirigálok. Egy helyen vezetöm egy fára mutat és ennyit mond: „Tsera“ [= Tegnap]. Visszaemlékezvén a főerdész mondására, úgy kombináltam, hogy tegnap ezen dörgött, s indultam lefelé. Egyszerre egy jeges kövön kisiklik a lábam alólam, belekapaszkodom egy fenyőgallyba – az elreccsen, én pedig beleesem ballábammal s ülőrészemmel egy hófúvásba. Már előbb hallottam egy kapp hangot. Mindez szerencsére

oly gyorsan történt, hogy zavart nem okozott; engem pedig úgy lehűtött, mintha a kakas helyett egy sódarra gondoltam volna. Már a kezemben láttam szinte a kakast, kilesvén egy rést, amelyen beszökhetem. A sors másképpen akarta. A nap feljött, egy gonosz tyúk elkottyantja magát, erre megrezdül bent a harmadik fenyő, s óriás robajjal, anélkül, hogy láthattam volna – odalett az én kakasom. Hejh! ha az a csuspájz nevű tót el nem téved velem! Ma meg a nagyérdemű **Szent-Iványi Károly**, volt házelnök, búcsúszván Jolsván választóitól: deputációba oda kellett mennem. 70 évig járta Paszternák úr a Kakast, s éppen ez egyszer velem téved el. Ez is csak velem történhetik meg!

1874-ben a jó **Blazy** bácsitól kapok Felkáról sürgőnyt: „Öt kakas áll rendelkezésére”. Azonnal visszasürgönyöztem: „Nem vagyok taglózó mészáros, elég nekem egy is, indulok!” S a jó öreg már Kassán várt. (Közbevetve, ezen derék s immár elköltözött embernél a Tátra s a vadászközönség senkinek se tartozik nagyobb hálával. Az ő halhatatlan érdeme az, hogy egy geniális ötletével megmentette a Kárpátok zergeállományát, amely már erősen kezdett pusztulásnak indulni.) Még aznap felmentünk Tátrafüredre. Még akkor Schmeksz volt a járatos neve, akkor még nem öltötte föl mai világvárosi gúnyját, amely engem egyáltalán nem ragad el.

Este obligát szalonkales Rauberstein platóján. Az idő remek; de kényelmetlen nyomasztó csönd mindenfelé. Az erdő minden énekes madara néma, a szalonka pedig lustán és némán húz. Rossz jel, biztos előpóstája ez a kitörő vihar. Szóvá is teszem Blazy bácsi előtt; de ő csak egyet mosolyog reá.

Éjfél után egykor jön Spitzkof: „Genejdiger Herr stein Se uf” [= Kegyelmes úr, keljen fel]. „Was für ein Wetter” [= Micsoda idő] – kérdem. „Ejn ferflaxter Storm” [= Átkozott vilámlás] – volt a lakonikus válasz. Oly viharban indulunk, amely csaknem halomra döntötte az erdőt. Összejártunk mindent. A kakasok hallgattak. Nincs oly szerelmi tűz, amelyet ezen rettentő Borász meg ne fagyasztana! Vissza tehát a fürdőbe.

Este ismét szalonkales a tegnapi helyen. Nekem néha sajátságos előérzeteim vannak. Telepatia-e ez, vagy mi? Én igazán nem tudom. Indulás előtt egy pár 0-ás patront akarok zsebembe csúsztatni. Blázy bácsi rám mordul: mit akar ezzel, szalonkát löni? Nem, feleltem, hanem fajdkakast. – Hol, a Raubersteinnél, ahol még világteremtése óta nem volt egy se, s ezzel kicsavarta kezemből a 0-ást. Természetesen, megadva magamat, mentem tegnapi helyemre. A rémítő vihar kitombolta magát: de egyetlen szalonka se húzott. Egyszer a tisztás túloldalára nézve, egy fenyőn valami gyanúsát látok. Gukkeremen kiveszem, hogy egy kakas gubbaszkodik ott. De mit csináljak vele 10-essel? Nem vagyok rossz ember; de maliciózus gondolatom támadt: hátha az öregre zavarhatnám? Visszahúzódva, alulról közeledtem a kakas felé. A tréfa teljesen sikerült. A kakas lőtávvalba röpült el Blázy bácsi mellett. Ő se, én se szóltunk semmit. Egy óraker jött Spitzkopf s jelenti: „Geneidiger Herr, ein Sehné bis zum Bauch!” [= Kegyelmes uram, korog a gyomrom!]. Hát azért csak nekivágtam.

Némán rátalálunk mind az öt kakasra – fölrepültek mind; de egyetlen tollat se láttunk belőlük! Hazaérve, kérdem Blázy bácsit: meddig tarthat ez a galád sor? „Három naptól három hétig” – volt a kevésbé biztató válasz. Én tehát kaptam magam, s haza jöttem.

Soha többé nem láttam e jó öreget, akinek annyiért és közte egyetlen zergémért tartozom örök hálával. Meleg szívét imádott hegyei aljában régen a hideg hant fedi. Nyugodjék megérdemlett békében. Nekem oly vadászpátrónusom és a Tátrának oly meleg imádója és vadóvója nem lesz többé senki.

Üres kézzel azonban mégse jöttem haza. Közismert alakja volt Tátrafürednek a gömöri származású öreg **János** erdőőr. Mikor már teljesen siket volt – leányával járt ki nyírfajdlesre. Leánya, ha akadt valami, csak kettőjük által érthető hieroglifikus jelekkel figyelmeztette. Most is lőtt egy nyírfajdkakast hallatlan bovinával.

1889-ben ismerkedtem meg **Pfob Ferenc** úrral, a nagy-szlabosi papírgyár derék igazgatójával. Meghítt siketfajdra. Gyönyörű időben mentünk föl a tanyára, ahol pár nappal azelőtt **Keleti Károlyt** tréfálta meg a nagykakas. Biztos reménnyel indultam el Lukáccsal. A legnagyobb óvatossággal jártuk be az egész erdőrészt, amelyben még előtte való reggel vígan dürgött a kakas. Síri csend mindenütt, amit csak olykor szakít meg a szalonka kunogása. Imitt-amott egy-egy siketfajdyúk rebben föl. Már a nap is felmenőfélben van. Alig maradt már 10 hold kikémletlenül, s íme, lopakodik egy csodálatos agancsú ózbak oly bunkós agancsokkal, aminőt még sohasem láttam. Az ózagancsoknak valóságos bolondja vagyok. Nagyobb örömet nekem senki sem okozhat, mintha egy ózagancsot ajándékoz. Ilyet még híres gyűjteményekben sem láttam. A bak megáll, a szívem pedig hallhatóan dobog. Lőjtek, ne lőjtek? Pokoli küzdelem támadt bennem. A bak önként kínálkozik; a kakasra pedig semmi kilátás. De hátha mégis? És nem lőttem. Átkozott pechem úgy hozta magával, hogy a kakas tegnap, felmenetelem napján zárta be a boltot. Még egy napot szántam az abnormis bakra. Ezt is elnyelte a föld.

1881-ik évben április 20-án kapom Pfob barátom sürgönyét Bánrévéről: „Biztos kakas, ha lehet, jöjjön ma estve velem Bánrévéről”. Fájdalom! egyetlen fiam éppen nagyon beteg lévén, visszasürgönyöztem: „Ha lehet pár napig várni – kérem; ha nem lehet, lövesse le más valakivel. Ha várhat, vasárnap okvetlen Horkán leszek”. Az ég megóvta fiamat, s én Bánrévén nagy remények között ültem a vonatra. Az ég fenyegetően felhős volt. Horkán a vonatból kiszállva – életemben sohasem találtam semmit – a földön egy hatost találtam s zsebrevágtam. De Szlabosról nincsen kocsi. Bemegyek a gyárintéző úrhoz s válaszul azt kapom: Szlabosról nincs semmi rendelet; de van a telepen egy bricska, ha nem félek attól, hogy kirázza a lelket, szívesen rendelkezésemre bocsátja. Köszönettel elfogadtam. A rázást csak kiálltam volna, de Csetnekre már csuromvízben értem. Hát vettem egy szerszámot, amit gyomromból utálok – egy esernyőt. Végre elértem Szlabosra. A cameriéra kijön, s jelenti: nincs itthon senki

– az úr és a nagysága a Kakason vannak. Jön a szakácsné is, és azzal toldja meg: csak tessék átöltözködni, az urak biztosan hazajönnek, mert elfogyott az ennivalójuk. Szót fogadtam. Kisvártatva azonban jön a helyettes igazgató s ezt mondja: „Éppen most jött a küldönc a főnökötől: ők jönnek; de az urat Lukács fönt várja – tehát tessék indulni”. Szívesen felmentem, de hogy minden patak megáradva: én pedig cipőben vagyok. Azon is segíték, azonnal lovat nyergeltetek. Így aztán nekivágtam. Egy idő múlva a lovász jobbra mutat; látom a házigazdámát nejjével és egy siketfajdkakással lóháton közeledni. Azonnal ott tettem. Pfob úr bocsánatot kért, hogy nem küldött értem; de nem hitte, hogy ilyen időben jöjjenek. Azonban ott fent Lukács mindennel készen vár. Erre, észrevéve, hogy én a siketfajdra kérdő pillantással nézek, mosolyogva mondta: „Ez nem az öné. Lefelé jövet megláttam ezt egy fán, de úgy vagy 200 lépésre. Elővette expressét és a kakas jelezve röpi el. Nem találták seholt; de szerencsére nagy távolságban megtalálták a hazamenő munkások. Egy végre mégis megkerült. Ritka szerencse ez is”. Elmondta azt is, hogy az én kakasom biztos ugyan, de egy ravasz vén kópé, amely mindennap keresi a fiatal riválisokat. Különbözik Lukács teljesen megbízható. Bocsánatot kér, hogy velem nem jöhet. Holnap Horkán van dolga; estére azonban okvetlenül feljön. Tíz órakor ugyan jól kifáradva értem a tanácsára, s tanácskoztunk Lukáccsal: hogy kaphassuk meg a vén ravaszt? Nem igen biztató előjelek dacára ezután elaludtam volna; de persze erről szó se volt.

Fél háromkor megindultunk, meglehetősen tiszta ég mellett. Egyszerre odasúg Lukács: „El a szivarral – ezen a fán nem közelíthette meg tegnap az igazgató úr”. Ezután kisvártatva kérdezi: „Hallja-e?” Én bizony nem hallottam semmit: de ő erősen állította, hogy lent a völgyben szölt. Visszaemlékezvén Pfob barátom tanácsára, hogy alulról próbálkozzunk, ami már csak azért is ajánlatos, mivel így nem alkalmatlankodhatik a Nap; nagy ívben, kövek, gödrök s omlásfák közt leértünk egy elhagyott útra az aljban. Amint óvatosan mennénk, egyszerre elkotyogja magát egy siketfajdyúk, a kakas pedig nagy robajjal repül át s ül le egy tisztás közepén álló egyes fenyőre, s ott azonnal teljes erővel kezd dörögni. Lukács biztat: menjek bátran neki. Igen ám, de e kövek, gödrök, omlásfák mind oly dolgok, amelyek a leggyakorlabb embernek is kemény diók volnának. Azután a fenyő mindenütt messze túl van a serétes fegyver lőtávolán. Ekkor egy meglehetősen cifra gondolatom támadt. Megkérdeztem Lukácsot: okos ember? Persze, vállalta. No, hát induljon, s ha közelébe jut, törjön ketté egy fenyőágot. Így talán majd erre repül. Másképpen nem kapjuk meg.

Lukács elindult. A világozás mind jobban terjedt és én – amit kevés halandó ért meg – háromnegyed óráig gyönyörködhettem a kakas hóbortjaiban. Utoljára már a színváltozatait is kivehettem. Soha e képet el nem felejttem. Egyszerre, midőn a kakas minden gyanú nélkül dörgött – megfordul, s felém néz. A vér megfagyott ereimben, azt hívén, hogy Lukács eltévedt, s alulról ment neki, akkor pedig a kakas mindjárt a Cóburgiban lesz – s örökre adieu!

De mindjárt hátrafordul, lejjebb lép egy ággal s kiterjeszti a farkát. No, ugyan mit akar most? Aztán – brrr-brrr és jobbra tőlem lőtávolon kívül eltűnik a vakut mentén.

Lukács is megjön s kérdezi: mi történt a kakással? A vakutra mutatva megindultunk. Reménykedve, minden idegem feszülve, óvatosan haladtunk. Lukács megrántja kabátomat, s előre mutat. Ott van a nagymogul. A Kirner dörög, a kakas pedig a legnagyobb kéjből rezgés nélkül terül el a földön. Egy páratlan nagy vén rué volt, olyan tonzurával, akár egy kamalduli baráté! Azt hiszem, hogy donnái és ifjabb riválisai hálával voltak irányomban eltelve. Pfob barátom szakadó esőben csakugyan feljött, már elébb gratulálván az eredményhez egy feljövő garami tót által. A kakast nekem prezentelte. De még gavallériájában itt sem állapodott meg. „Van itt egy Rakkelhahn – löjje le ezt is”. De az eső folyton szakadt még másnap délután is. Így ott maradt a Rakkelhahn. De a talált hatos nekem szerencsét hozott, és a hetes szám feltétlenül szerencsésnek bizonyult.

És a kakas többi vadásztrofeummal és vizslaversenyeken nyert billikomaim, valamint a kiállításokon nyert ezüst és aranyérmeim között előkelő helyet foglal el ebédlőteremben. Van ott két kép, amelyet egy művész erőszakolt reám. Egy nyír- és egy bükkfaerdőrészlet. Sokan kérdezték: miért vettem meg? Előrelátásból, hogyha már nem bírok vadászni – szembeülök velük karosszékemben, s így lesem; nem lép-e ki a bükkesből a bak? Hát már odáig jutottam... Nem soká fogok már trofeumaimban se gyönyörködhetni. És csak azt kívánom ma már, hogy jöjjön vissza mind az öt derék unokám a harctérről – aztán ők gyönyörködjenek bennök az emberi élet legszélső határáig, közbe-közbe pedig gondoljanak kissé nagyapjukra is – az öreg hanvai remetére.

(Nimród, 1922)

Hanvay Zoltán emléktáblájának avatása egykori kúriája falán

Bettes István

Hanvay Zoltán és Tompa Mihály barátságáról

Még ha most nincs is semmilyen kerek évfordulója, szeptember vége felé mindig eszemben van Tompa Mihály az ő őszi hangulatú verseivel. Nem véletlenül állapítja meg róla **Szerb Antal** magyar irodalomtörténetében, hogy „*Volt egy hang, amelyben Tompa feltétlen mesternek bizonyult: ő az ősz hivatott költője líránkban. A súlyos szívbajban szenvedő Tompát az elmúlás sokkal konkrétabban környékezte, mint az enyészet nagyobb költőit, Berzsenyit és Vörösmartyt. Ezért ősz és enyészet-lírája, ha nem is nyújt oly végtelen perspektívát, mint a két nagyé, valahogy konkrét, természetes, az elmúlást oly lírai realizmussal és szelídséggel éneklé, mint Petőfi a napfényes életet.*” Szeptember végén azonban nálunk nincsenek valami nagy főhajtások és koszorúzások a régi helyére visszahelyezett szobránál, mert ezek rendszerint a róla elnevezett napok alkalmával zajlanak, néha oly nagy csinnadrattával, hogy arra gondolok: szegény Tompa lírai lelkületében még meg is zavarodhatna az üstdob és a rézfúvósok hallatán. Mert a népdal és az őszi elmúlásba hajló természet volt neki a veleje.

Azonban mégsem róla akarok közvetlenül megemlékezni, hanem arról az arisztokrata barátról, akinek az idén Hanván állítottak emléket. Itt többek közt a helyi vadásztársulat vitte a prímet, ők voltak a megemlékezés vendéglátói. Ebből az alkalomból mutatta be **Motesiky Árpád** a *Hanvai remete* című kis emlékkönyvét, amely a vadászíró születésének 170. évfordulója alkalmából készült. Motesiky csak utalásszerűen és érintőlegesen foglalkozik Tompa és a fiatal Hanvay barátságával, aki később, magas kort megélve, 1917. szeptember 28-án emlékbeszédet mondott azon az országos rendezésű vármegyei díszközgyűlésen, amelyet a nagy költő születésének 100. évfordulóján tartottak a megyeházán. Ennek fennmaradt szövege igazi kordokumentum, mert a Monarchia végnapjainak hangulatát, értékítéletét és gondolatviteletét tükrözi, nem csupán vármegyénkben, hanem az egész korabeli úri Magyarországon. Arisztokrata rátartisággal idézi **Goethet**, Tompa közeli, atyafiúi barátsága említése kapcsán, hogy „*Nur die Lumpen sind bescheiden!*” (= Csak a mihasznák szerények!). Elmondja, hogy Tompát nála jobban senki sem ismerte, mert attól a pillanattól, hogy őt az Úrvacsorához előkészítette, serdülő lelke elválaszthatatlanul hozzátapadt az ő nagy szelleméhez. Olyan megbecsülhetetlen, közeli barátságra méltatta, s olyan bizalommal volt iránta, mint legbensőbb barátja, Arany János iránt.

Barátja emlékével kapcsolatosan leginkább azt nehezményezi, amit egy már akkor is számottevő fiatal író (**Krúdy Gyula**) tesz közzé egy vele kapcsolatos elbeszélésben.

„*Úgy írta le, mint aki kopott ruhában rőtta a mezőket s aztán betérve este a hanvai töltés szélén levő*

- sohase s ma se létező (1917) korcsmába, ott iddógált egy részeges fiskálissal?! Egy szép hajnal hasadtán meghallotta, hogy a kútnál vizet merítő leány reákezdett a Télen-nyáron pusztán az én lakásom kezdetű népdalára, s rendkívül elérzékenyült boldogságában afelett, hogy hát mégis eljutottak az ő dalai a nép szívéhez.”

Am nemcsak Krúdyn háborodott fel Hanvay, 19. században kiforrott értékítéletével és szemléletével mások is zavarták. Miközben klasszikusainkat sorban és rangjuk szerint elismeri, mind a költőket, mind az elbeszélőket: **Csokonai, Kisfaludy, Katona, Berzsenyi, Vörösmarty, Petőfi, Arany, Tompa – Kölcsey, báró Eötvös József, Jókai, Madách, Mikszáth és Herczeg Ferenc** – a kor új hangjait már nem ismeri fel saját mivoltukban. A költészet, mármint a kortárs költészet, nála **Pósa Lajossal** és **Szabolcska Mihállyal** végződik. Sejtelmesen megjegyzi ugyan „*Kétségtelenül vannak magas és gyors szárnyalású solymaink számosan; de legalábbis az én lelki szemeim – hiába keresik a tollasodó Sasfiókokat.*” A dekadenciát és annak irodalmi megnyilatkozásait tartja a legnagyobb szellemi hátramoszditónak, „*miközben a nemzet élet-halál harcát viva, akkor sem bir megszabadulni az Ázsiából örökölt Turáni átoktól, hogy a magyar sohasem tart össze*”. A szépirodalomnak leginkább „*az Ady-iskola rombolásait, teljesen eszmény nélküli és minden esztétikai izlést tönkre silányító förmedvényeit*” rója fel.

Bizony, megmaradt ő hűséges barátként szemléletében is Tompánál, akiről ebben a minőségben így ír: „*Mint barát egyike volt a legnemesebbeknek és leghivebbeknek. Nem igaz, hogy megferközhetetlen és követelődző volt. Igaz azonban, hogy idegei szerfelett izgatottak voltak. Ha ezután ezekhez valaki kiméltelenül nyúlt, kész volt a barátság szálait széttépni, aminthogy ez megtörtént Petőfivel is.*”

Azt is elmeséli, hogy Tompát kirándulásain rendszerint ő kocsikáztatta. 1864 nyarát Hanvay Tátrafüreden töltötte, és meghívta vendégül a költőt, aki akkor még jó erőben volt, aki játszva tört ketté egy lópatkót és még az étvágya is rendkívüli volt. Bizonyításaként azt az anekdotát hozza fel, hogy a Tátra felé tartva, a murányi korcsmáros hirtelen halála miatt ebéd nélkül maradtak. Telgártra érve az első kérdés az volt, hogy mit kapnak enni? Juhot, hangzott a válasz, amire Hanvay Tompára való tekintettel úgy replikázott, hogy: Hányat? Egy hetet töltött nagy költőnk Tátrafüreden, folytonos ünnepléssel, rajongói körében, majd a Hanvay Zoltán lovain ment vissza Hanvára. Nehéz megmondani, emlékezett vissza barátja, vajon a szívből eredő ünneplés, vagy a tarpataki vízesés, netán más tátrai képek hatották-e meg jobban?

Változatok a szülőföldre

Bacskai Béla ecsetjével, aki 75 éves volna, de már 25 éve nincs e földi tereken
és
Tózsér Árpád tollával, aki október 6-án tölti be 75. életévét

Ipafai uszókai parika

Tózsér Árpádnak, 75. születésnapjára

Árpád, az árpád
szürke van.

Borod sem habborog,
szürke van.

Haj, kincsed, ó kincsed
máncs legelő.

Nem kócsolya „kingsed”
a lepedő.

Rövid a kizre?

Már kizhalsz...

Kizhalsz meg kizhalsz?

Kizhalsz!

Béla kavarna,

Barna szin!

Dombhal köhöglet,

nem abszimbl.

Tózségomba - lárka,

vagy fülöke?

Nem kincsed,

ha utzóke...

Döcsig az összes,

mi bál - bál...

Oh nap legyen hordád,

mi jó bál!

Bella János

Lila táj (1980) • A losonci Nógrádi Múzeum és Galéria gyűjteményeiből

Forró szél (1980) • A losonci Nógrádi Múzeum és Galéria gyűjteményeiből

Mi a szülőföld?

Egy szlovák költő szerint: „*Domov sú ruky, na ktorých smieš plakať.*” (A szülőföld kéz, amelyre sírva ráborulhatsz.)

Én úgy vélem:

- a szülőföld szítáló alkonyban kanyargó poros út, az egyik oldalról alváshoz készülő házak, a másik oldalról meredeken levágott oldalú, hosszan elfekvő domb szegélyezi, s így valamiféle egypartú folyócskának tűnik; a parttól poros lombú akácok hajlanak az út fölé; nagy-nagy, nem e világi nyugalomban ballagok hazafelé (a falu szélén lakunk), meztelen talpamat simogatja a kocsikerekek által finomra őrölt, szürke por; bekukucskálok az akáclombok alá: az ágakon rengeteg veréb; álomtól elsúlyosodott testtel, hosszú sorokban ülnek, gubbasztanak;

- a szülőföld sárral tapasztott falú meseházikó padlása; a tető olyan alacsony fölötté, hogy csak kétrét görnyedve lehet járni alatta, s tele van ócskavassal: cséplőgép és motoralkatrészekkel, darálóhoz, biciklihez, varrógéphez szükséges csavarokkal, tengelyekkel; a tetőcserep között besüt a nap, s a sugarak aranytörökként verik át meg át a levegőben terjengő port; a hőség elviselhetetlen; kinn kora ősz van; még nem szüretelnek, de már őrízni kell a hegyeket, mert édesednek a szőlőbogyók; egy felfordított „ferslógón” ülök, s az oromfal deszkáinak résein át Tótpes-

táék szőlőjére látok: Látom, amint az öreg Tótpesta Károly a tőkék között hajlong;

- a szülőföld halnyelű bicska egy ezüst vizű forrás fenekén; a fiatal sógorasszonnyal fát hordunk a ragyasi erdőből; rekkenő a meleg, az ökrök szájából fehéren csorog a nyál; a fénkői kis kútnál leugrom a fával rakott szekér tetejéről, s mélyen belehajlok a fakávás kútba; úgy iszom, mint az erdei vadak. az őzek, rókák, madarak: egyenesen a forrásból; s ahogy mélyen előrehajlok, kicsúszik a halnyelű bicskám a zsebemből, s bele a vízbe; süllyed lefelé, megáll az iszapban; mint a mesében, ezüsthál ezüstkútban.

A szülőföld semmihez sem hasonlítható. Világra csodálkozásunk, eszmélkedésünk lelegején a szülőföldet fedezük föl, s mivel akkor a fogalmi gondolkodás még távol áll tőlünk, a szülőföld fogalmait tárgyként sajátítjuk el. Még nincs szükségünk az elvontat közel hozó, tárgyiasított hasonlatokra, ha utat mondunk, akkor arra a konkrét, poros, félpertú, kanyargó útra gondolunk, amelyen esténként hazaporoszkálunk, ha fát, akkor azokra a konkrét fákra, amelyek ezt az utat szegélyezik, s ágaikon súlyos verebek gubbasztanak. A szülőföld csak önmagával azonos minőség.

(1996)

Olvasás (1974) • A losonci Nógrádi Múzeum és Galéria gyűjteményeiből

Táj fényel (1980) • A losonci Nógrádi Múzeum és Galéria gyűjteményeiből

Téli vihar (1979) • A losonci Nógrádi Múzeum és Galéria gyűjteményeiből